

Green Care osana taideperustaista matkailupalvelua

Kuvataiteilija kehittämistyössä

Antti Jokinen

Pro gradu -tutkielma

Kuvataidekasvatus

Taiteiden tiedekunta

Lapin yliopisto

Syksy 2020

Lapin yliopisto, taiteiden tiedekunta

Työn nimi: Green Care osana taideperustaista matkailupalvelua – Kuvataiteilija kehittämistyössä

Tekijä: Antti Jokinen

Koulutusohjelma: Kuvataidekasvatus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: 74, liitteet (3)

Vuosi: 2020

Tiivistelmä: Taiteen kentällä toimivien ihmisten työ ja toiminnan kontekstit ovat muutoksessa. Tutkielmani on taideperustainen toimintatutkimus, jossa soveltavan kuvataiteen ja luontoperustaisten Green Care -menetelmien kautta ideoidaan, kehitetään ja toteutetaan taideperustainen Lapin matkailuun suunnattu elämyspalvelu. Tutkimus toteutettiin Lapin yliopiston Taideperustaisia palveluita matkailuun -hankkeen yhteydessä 2019 - 2020 ja sen toiminnallisen osuuden ympäristöinä olivat Rovaniemen Kirkkolammen puisto ja Lapin taiteilijaseuran Galleria Napa. Tutkimustehtävänä oli kehittää taideperustainen, Rovaniemen kaupunkiluontoon kiinnittyvä, ekologisesti ja kulttuurisesti kestävä, luovan matkailun elämyspalvelu kansainvälisille matkailijoille.

Tutkimuksessa kehitettiin taideperustaista matkailupalvelua, jossa taide- ja luontoperustaisen toiminnan kautta voidaan edistää osallistujien hyvinvointikokemuksia. Teoreettisen taustan kehittämistyölle muodostivat kulttuuriset ekosysteemipalvelut, Green Care -menetelmät ja taideperustaiset menetelmät, joihin peilaten kehittämistyö toteutettiin. Kehittämistyön tuloksena syntyi tavoitteiden mukaisesti matkailupalvelu, jonka käytännön toteutuksesta saadun uuden tiedon avulla esitetään kehittämisehdotuksia.

Tutkimukseni tuloksia voidaan hyödyntää esimerkiksi taide- ja luontolähtöisten matkailupalvelujen kehitystyössä. Toivon tutkimukseni lisäävän ymmärrystä yksilön inhimillisen hyvinvoinnin ja voimavarojen rakentumisesta taiteen ja luonnon antamien mahdollisuuksien kautta.

Avainsanat: kuvataidekasvatus, taideperustainen toimintatutkimus, soveltava kuvataide, taideperustainen matkailupalvelu, kehittämistutkimus, hyvinvointi

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi: [X]

University of Lapland, Faculty of Art and Design

Title: Green Care as part of an art-based tourism service – Visual artist in development work

Author: Antti Jokinen

Degree programme: Art education

Type of the work: Master's thesis

Number of pages: 74, attachments (3)

Year: 2020

Abstract: The work and contexts of people working in the field of art are changing. My research is an art-based action research, in which an art-based experience service for Lapland tourism is conceived, developed and implemented through applied visual-art and nature-based Green Care methods. The study was conducted as part of University of Lapland's Art-based services for tourism -project in 2019 - 2020 and the operating environments of its functional part were Rovaniemi's Kirkkolampi Park and the Lapland Artists' Association Gallery Napa. The research task was to develop an art-based, ecologically and culturally sustainable, creative tourism service for international tourists that attaches to Rovaniemi's urban nature.

The study developed an art-based tourism service in which the wellbeing experiences of participants can be promoted through art- and nature-based activities. The theoretical background for development work was formed by cultural ecosystem services, Green Care - methods and art-based methods, in which the development work was reflected. As a result of the development work, a tourism service was created in accordance with the objectives and new information from practical implementation is used to make suggestions for improvement.

The results of my research can be utilized, for example, in the development of art and nature-based tourism services. I hope that my research will increase understanding of the construction of an individual's human wellbeing and resources through the opportunities provided by art and nature.

Keywords: art education, art-based action research, applied visual-art, art-based tourism service, development research, wellbeing

I give permission the pro gradu thesis to be used in the library:

Sisällys:

1. Johdanto.....	6
2. Tutkimuksen konteksti	10
2.1 Taideperustaisia palveluita matkailuun -hanke	10
2.2 Luova matkailu	11
3. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys.....	14
3.1 Ekosysteemipalvelut	14
3.1.1 Ekosysteemipalveluiden käsitteet	14
3.1.2 Kulttuuriset ekosysteemipalvelut ja virkistymismahdollisuudet ekosysteemipalveluna	17
3.2 Green Care	20
3.2.1 Green Care Suomessa	20
3.2.2 Green Care – Eko- ja ympäristöpsykologinen näkökulma	27
3.2.3 Kaupunkiluonto toimintaympäristönä	30
3.3 Taideperustaiset menetelmät	32
3.3.1. Soveltava kuvataide ja taideperustainen toiminta	32
3.3.2 Taideperustaisen toiminnan hyvinvointivaikutukset	34
4. Tutkimuksen metodologiset valinnat	40
4.1 Taideperustainen toimintatutkimus	40
4.2 Tutkimuksen aineisto ja analyysi	43
5. From Nature to Art Print – elämystoimintaa kaupunkipuistossa ja taidegalleriassa	44
5.1 Kehittämistyön tausta ja toteutus.....	45
5.2 Luonto- ja taideperustaista toimintaa käytännössä	50

5.3 Osallistujien palautetta palvelun pilotista ja tutkijan havaintoja toiminnasta	56
5.4 Kehittämistyön tulokset.....	59
6. Johtopäätökset ja kehittämissuhteet	61
7. Pohdinta	65
Lähteet	67
Liitteet	

1. Johdanto

Taiteella on kyky pysäyttää ja tuottaa elämyksiä. Taide laittaa ajattelemaan, avaa uusia näkökulmia ja mahdollisuuksia. Niinpä taiteen mahdollisuuksista yhteiskunnan eri osa-alueilla ollaan entistä kiinnostuneempia. Taiteen logiikka, taiteen menetelmät ja taiteilijan ammattitaito soveltuvat osaksi työelämää ja työn kehittämistä myös taiteen kentän ulkopuolelle. Taiteen soveltavalla käytöllä taide voidaan tuoda osaksi työelämää ja yhteiskuntaa laajemmin, esimerkiksi matkailupalvelujen kehittämiseen ja hyvinvoinnin vahvistamiseen. Samalla muuttuu taiteilijan työ, ja se haastaa myös taiteen tekijän itsensä pohtimaan omaa rooliaan ja osaamistaan.

Luonto, taiteen tavoin, tuottaa elämyksiä ja hyvinvointia. Luonnolla on perinteisesti suomalaisessa hyvinvointimatkailussa keskeinen rooli. Kansainvälisille matkailijoille meillä on tarjota rauhaa ja hiljaisuutta puhtaan luonnon helmassa, mutta myös taiteilla ja kulttuurilla laajemminkin voisi olla jatkossa entistä suurempi merkitys ja painoarvo hyvinvoinnin kokemusten tuottajana matkailualan palveluissa. Tutkittuun tietoon perustuvaa näyttöä taiteen- ja luonnon hyvinvointivaikutuksista on yhä enemmän saatavilla, ja se voidaankin ottaa osaksi matkailutoiminnan kehittämistä. Taide- ja luontotoiminnan kautta on myös mahdollista vastata ympäristötietoisten matkailijoiden odotuksiin paitsi palveluiden sisällön, mutta myös aitouteen ja uuden oppimiseen liittyvissä kulttuurisissa tekijöissä. Yhä jatkuvan kaupungistumisen myötä lähiluonnon merkitys ihmisten hyvinvoinnin ja elinympäristöjen viihtyisyyden kannalta korostuu. Näin ollen lähi- ja kaupunkiluonnon ekosysteemipalvelut virkistyspalveluina, sekä aineettomat, kulttuuriset ekosysteemipalvelut ovat yhä merkityksellisempiä ihmisten arjessa. Ekosysteemejä hyödynnettäessä niitä tulisi yhtä lailla suojella ja ylläpitää, jolloin ne toimisivat hyväksemme myös tulevaisuudessa. Nämä ajankohtaiset ilmiöt kehittämistutkimukseni taustalla muodostavat alkupisteen kohti kansainvälisille matkailijoille tarjottavaa, taideperustaista matkailupalvelua.

Pro gradu -tutkimukseni on hankesuuntautunut taideperustainen toimintatutkimus, jossa soveltavan taiteen ja luontoperustaisten Green Care -menetelmien kautta ideoidaan, kehitetään ja toteutetaan taideperustainen Lapin matkailuun suunnattu elämyspalvelu. Tutkimus toteutettiin Lapin yliopiston Taideperustaisia palveluita matkailuun -hankkeen (TaPaMa) yhteydessä 2019 - 2020.

Tutkimustehtävänä on kehittää taideperustainen, Rovaniemen kaupunkiluontoon kiinnittyvä, ekologisesti ja kulttuurisesti kestävä, luovan matkailun elämyspalvelu kansainvälisille matkailijoille.

Taiteen kentällä toimivien ihmisten työ ja toiminnan kontekstit ovat muutoksessa. Minua kiinnostaa kuinka kuvataiteilijana ja kuvataidekasvattajana voisin laajentaa ammatillista toimintakenttääni alan perinteisten ammattien ulkopuolelle. Niinpä kuvataiteilijan ja kuvataidekasvattajan työnkuvan muutokset ja mahdollisuudet osana matkailun kehittämisprojektia ovat ajankohtaisia teemoja myös kuvataidekasvatuksen kentällä. Taidekentän työnkuvan muutokset heijastelevat laajempia yhteiskunnallisia muutoksia työelämässä. Taiteen soveltavasta käytöstä ja taiteen mahdollisuuksista eri toimialoilla ollaan entistä kiinnostuneempia, ja taiteilija-kehittäjä voidaankin nähdä luovuuden asiantuntijana, joka tuo monialaisen osaamisensa osaksi uusia toimintaympäristöjä.

Taiteesta ja taidetoiminnan kautta saatavia hyvinvointikokemuksia ja terveyttä edistäviä seikkoja tunnistetaan entistä paremmin, ja niistä ollaan laajasti kiinnostuneita maailmanlaajuisesti. Taiteen- ja laajemmin kulttuurin positiivisista vaikutuksista ihmisten hyvinvoinnille on julkaistu paljon merkittävää tutkimustietoa. Eri tavoin tarkasteltuna taiteen avulla voidaan tuottaa monipuolisesti toimintaa, merkityksiä ja kokemuksia, joilla on todettu olevan positiivinen vaikutus ihmisten hyvinvointiin ja elämänlaatuun. On alettu puhua kulttuurihyvinvoinnista ja laajemmin ihmisten kulttuurisista oikeuksista osana kokonaisvaltaista hyvinvointia. Kulttuurihyvinvoinnin toteuttamisessa painottuu tavoitteellinen, monialainen ja pitkäjänteinen yhteistyö ja kehittämistyö eri tahojen välillä. Taiteilijalta tämä vaatii ymmärrystä uusien toimintaympäristöjen toimintaperiaatteista sekä yhteistyökumppaneilta taiteellisen toiminnan potentiaalin ymmärtämistä. Taiteen mahdollisuudet voidaan nähdä osana kokonaisvaltaista hyvinvointiajattelua. (Houni, Turpeinen & Vuolasto, 2020, s. 17–18, 78.)

Taiteen toimintaympäristöt ovat monipuolistuneet instituutioiden ulkopuolelle ja samalla taiteen kentällä toimivien ihmisten työt, roolit ja toiminnan kontekstit ovat muutoksessa, osana laajempaa työelämän murrosta. Taiteilijan rooli onkin yhä useammin erilaisia konteksteja ja osaamista yhdistävä. Nämä uudet toimintaympäristöt, uudet tekemisen tavat ja uudet yhteistyöt voivat synnyttää taiteen tekemisen tilanteita, tiloja ja rooleja. Uusissa konteksteissa toimiminen voi edellyttää taiteilijalta itsensä haastamista ja uudenlaisten työtapojen ja prosessien omaksumista, mutta se edellyttää myös taiteen välittäjäportaana kehittämistä. Taiteilijoiden, yhteiskunnan ja elinkeinoelämän kohtaamiset tarjoavat mahdollisuudet

uudenlaisille urille ja yhteistoiminnalle. Taiteella on voima vaikuttaa. (Erävaara, 2019, s. 6–9.)

Olen opiskellut kuvataidekasvatuksen ohessa luontoperustaisia Green Care -menetelmiä Lapin Ammattikorkeakoulussa. Tiivistettynä Green Care tarkoittaa ohjattua luontoperustaista toimintaa, jonka tavoitteena on ihmisten hyvinvoinnin, elämänlaadun ja terveyden ylläpitäminen ja edistäminen. Minua kiinnostaa miten luonnon hyvinvointivaikutuksia ja Green Care -menetelmien mukaisia luontoperustaisia toimintatapoja voisi hyödyntää kuvataiteilijan ja kuvataidekasvattajan ammateissa. Green Care opintojen parissa olen asiakkaiden näkökulman lisäksi pohtinut myös omaa luontosuhdettani, ja erityisesti sen vaikutusta työhöni taiteilijana ja taideopettajana. Pro gradu -tutkimuksessani kansainvälisille matkailijoille suunnatun elämyspalvelun kehittämistyössä olen päässyt pohtimaan yksilön hyvinvoinnin kokemuksen rakentumista luontoperustaisen toiminnan lisäksi taidetoiminnan kautta. Tämän tutkimuksen toteuttaminen TaPaMa -hankkeen yhteydessä antoi mahdollisuuden tuoda Green Care -menetelmät soveltuvien osin kehittämistyön rinnalle yhdessä soveltavan taiteen ja taideperustaisen toimintatutkimuksen kanssa, ekologista ja kulttuurisesti kestävästä näkökulmaa unohtamatta.

Luovasta matkailusta kiinnostuneiden ihmisten uskotaan olevan nouseva matkailijaryhmä, joita kiinnostavat esimerkiksi paikallisuuteen, oppimiseen ja aitouteen liittyvät kulttuuriset tekijät. Työ- ja elinkeinoministeriön vuoden 2019 matkailun toimialaraportissa nostetaan esiin matkailualan kestävä kehityksen huomioimisen välttämättömyys. Kestävä kehityksen kaikkien näkökulmien huomioiminen korostuu ja näiden arvojen vaikutus on nähtävissä matkailijoiden ostopäätöksissä yhä enenevässä määrin. Matkailijoiden ympäristötietoisuuden lisääntymisen rinnalle ennustetaan luonnon ja hyvinvoinnin pohjalle muodostuvien, erilaisten palvelukokonaisuuksien kysynnän kasvuun. Suomessa matkailun kasvua ennakoidaan syntyvän matkailun ja muiden alojen, kuten luovien alojen rajapinnassa tapahtuvan innovaatiotoiminnan seurauksena. Kestävä matkailu edistää paikallisyhteisön hyvinvointia, niin taloudellisesta, ekologisesta, sosiaalisesta kuin kulttuurisestakin näkökulmasta. Matkailun kestävässä paikallistaloudessa matkailun negatiiviset vaikutukset minimoidaan ja positiivisia vaikutuksia sekä matkailuyrittäjille että paikalliselle yhteisölle pyritään maksimoimaan. Matkailua olisikin kehitettävä yhteistyössä eri elinkeinon kanssa tavalla, joka turvaa niiden elinmahdollisuudet ja resurssit. Lisäksi on huomioitava luonnon ja paikallisen kulttuurin erityispiirteet, nyt ja tulevaisuudessa. Globaalisti kasvavan luontomatkailun lisäksi kokonaisvaltainen hyvinvointi on yksi kasvualoista matkailussa. Fyysisen hyvinvoinnin

rinnalle on nousemassa henkisen hyvinvoinnin näkökulma matkailun vahvistuvissa trendeissä. Matkakohteen valinnassa luontokokemusten rinnalle haetaan omalle terveydelle ja hyvinvoinnille saatuja hyötyjä. (Jänkälä, 2019, s. 3, 34, 38, 47–48.)

Vuotta 2020 on maailmanlaajuisesti leimannut COVID-19, koronavirus. Sen vaikutukset matkailuun ovat olleet nähtävissä myös Lapissa. Elpyminen koronapandemiasta voi käynnistyä pian, mutta Työ- ja elinkeinoministeriön arvioiden mukaan matkailun palautuminen koronakriisiä edeltävälle tasolle kestää ainakin muutaman vuoden. Koronapandemialla voi olla pysyviä vaikutuksia matkailijoiden kulutuskysyntään. Jatkossa matkailupalvelujen tarjoajien tulee uudella tavalla panostaa asiakkaiden terveyteen ja turvallisuuteen. Pandemian jälkeen kansainvälinen matkailukysyntä Suomen kaltaisiin kohteisiin todennäköisesti kasvaa. Tässä muuttuvassa tilanteessa ovat puhdas luonto ja ilma, sekä tila ja turvallisuus kilpailuvaltteja. (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2020.)

Oma roolini tutkimuksessa on monitahoinen. Kuvataiteilijana sovellan osaamistani soveltavan kuvataiteen keinoin TaPaMa -hankkeen kehitystyössä, eli toimin taiteilija-kehittäjän sekä taiteilija-tutkijan ominaisuudessa. Matkailupalvelun pilotoinnin toteutusvaiheessa toimin myös kuvataidekasvattajan roolissa. Taide toimii tutkimuksessa kehittämistyön välineenä. Tutkielman taiteellinen produktio muodostuu pilottiin osallistuneiden henkilöiden tekemistä taideteoksista.

Tutkimusraporttini toisessa luvussa esittelen tutkimukseni kontekstin, TaPaMa -hankkeen, luovan matkailun ja niihin tutkimukseni kannalta läheisesti liittyvät käsitteet. Tutkimusta taustoitetaan teoriaan syventymällä luvussa kolme. Kehittämistyön kannalta olennaiset osat, kuten kulttuuriset ekosysteemipalvelut, Green Care -toimintatavat ja niiden mukaisesti luonnon tuottamat hyvinvointivaikutukset kiteytyvät tässä osassa. Taiteen soveltava käyttö kehittämistyössä ja taideperustaisen toiminnan tuottamat hyvinvointikokemukset tarkentuvat myös tässä luvussa. Hyvinvointia tuottavat elementit näyttävätkin liittyvän esimerkiksi moniaistiseen kokemiseen ja aktiiviseen toimintaan niin luonnon kuin taidetoiminnankin parissa.

Tutkimuksen metodologisia valintoja ja aineiston syntyä käsitellään luvussa neljä, jossa avataan tarkemmin taideperustaista toimintatutkimusta ja sen tarjoamia mahdollisuuksia osana kehittämistyötä. Kehittämistutkimuksessani pilotoitua From Nature to Art Print -matkailupalvelua, sen suunnittelua, toteutusta ja siitä saatuja tuloksia käsitellään ja arvioidaan luvussa viisi. Toimintakuvauksella avaan työskentelyn taustoja, kehittämistyön taideperustaiselle

toimintatutkimukselle tyypillistä vaiheittaista etenemistä ja saatuja tuloksia. Lopuksi kokoan tutkimukseni johtopäätökset ja kehittämismahdollisuudet tulevaisuuden näkymiä unohtamatta luvussa kuusi. Tutkimusraporttini päätän lyhyeen pohdintaan luvussa seitsemän.

Pohjoiseen luontoon tukeutuvaa matkailua on Lapissa toteutettu pitkään erilaisista näkökulmista. Taideperustaisen elämyspalvelun kehittämistyössä soveltavan taiteen ja Green Care -menetelmien yhdistäminen on kuitenkin vielä alussa, ja toivonkin että tutkimukseni tuloksia voitaisiin hyödyntää jatkossa esimerkiksi taide- ja luontolähtöisten matkailupalvelujen kehitystyössä. Toivon tutkimukseni myös lisäävän ymmärrystä yksilön inhimillisen hyvinvoinnin ja voimavarojen rakentumisesta taiteen ja luonnon antamien mahdollisuuksien kautta.

2. Tutkimuksen konteksti

2.1 Taideperustaisia palveluita matkailuun -hanke

Kehitän luonto- ja taideperustaista toimintaa yhdistävää Lapin matkailuympäristöön soveltuvaa elämystuotetta osana Lapin yliopiston TaPaMa -hanketta. Oma kehittämistyöni on yhteydessä TaPaMa -hankkeen yhteistyökumppaniin, Lapin taiteilijaseuraan, jonka Napa Gallerian tiloissa kehittämäni elämyspalvelun pilottia testataan taiteellisen tekemisen osuudessa. TaPaMa -hankkeessa kehitetään uudenlaisia taideperustaisia matkailupalveluita, ideoidaan taiteilijoiden työnkuvaa matkailusektorilla, sekä selvitetään miten niitä parhaiten tarjotaan matkailijoille ja mallinnetaan kaikkien potentiaalisten toimijoiden hyödynnettäväksi. Hankkeessa ideoidaan, pilotoidaan ja mallinnetaan asiakaslähtöisesti kansainvälisille matkailijoille tarjottavia taiteeseen perustuvia elämyspalveluja Lapin taidemuseoissa ja -gallerioissa, jotka toimivat luovien alojen ja matkailusektorin välisesti. TaPaMa -hankkeessa elämyspalveluja ideoidaan ja kehitetään Lapin kulttuuriin ja luontoon kiinnittyen: esimerkiksi taidevaellusta, ympäristötaidetta ja luontovalokuvausta soveltaen. Palvelut suunnataan kansainvälisille asiakkaille ja markkinoidaan matkanjärjestäjille kasvua tuottaen. TaPaMa -hanke vastaa kestävään kehitykseen Lapissa. Palveluiden suunnittelussa huomioidaan ekologisuus sekä palvelujen sisältöjen ja toteuttamistavan sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys. TaPaMa-hankkeen toteuttajina ja toimijoina ovat Lapin yliopiston taiteiden tiedekunta ja Lapin taiteilijaseura. Lapin yliopisto on hankkeen hallinnoija ja päätoteuttaja. Lapin taiteilijaseuran vastuulla on välittäjätoiminnan kehittäminen. (TaPaMa -hanke, 2019.) Olen Lapin taiteilijaseuran jäsen.

Lapin yliopiston julkaisemassa teoksessa *Ympäristötaidetta Lapin matkailuun* (2018) Lapin yliopiston kuvataidekasvatuksen lehtori, taiteen tohtori Maria Huhmarniemi määrittää kulttuurisen ja sosiaalisesti kestävä kehityksen sekä kulttuurisensitiivisyyden seuraavasti:

Kulttuurinen ja sosiaalinen kestävä kehitys (social and cultural sustainability) tarkoittaa muun muassa kulttuurin elävyyttä, kulttuuriperinteen läsnäoloa nykykulttuurissa, ihmisten osallisuutta oman kulttuurinsa ja kulttuuriympäristönsä vaalimiseen sekä eri väestöryhmien kulttuurista vuorovaikutusta. Sosiaalinen kestävä kehitys tarkoittaa muun muassa tasa-arvoisuutta ja hyvinvointia. (Huhmarniemi, 2018a, s. 24.)

Kulttuurisensitiivisyydellä (cultural sensitivity) tarkoitetaan muun muassa taitoa, taitoa ja herkkyyttä eri taustoista tulevien ihmisten huomioimiseen ja ymmärtämiseen. Lapissa kulttuurisensitiivisyys liittyy erityisesti saamelaiskulttuurin käyttöön. (Huhmarniemi, 2018a, s. 24.)

2.2 Luova matkailu

Luovien alojen tekijöiden, kuten kuvataiteilijoiden mahdollisuudet edistää luovien alojen ja matkailuelinkeinon välistä yhteistyötä tiedostetaan entistä paremmin. Kulttuurimatkailun ja luovan matkailun käsitteet liittyvät läheisesti toisiinsa, eikä niiden erojen määrittäminen ole yksiselitteistä. Tässä tutkimuksessa korostuukin luovan matkailun ja taidekentän toimijoiden välisen yhteistyön mahdollisuuksien lisääminen ja parantaminen TaPaMa -hankkeen kautta. Hankkeen palveluiden suunnittelussa tulee huomioida ekologisuus sekä palvelujen sisältöjen ja toteuttamistavan sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys.

Ympäristötaidetta Lapin matkailuun teoksessa (2018) luovan matkailun ja kulttuurimatkailupalvelun käsitteet määritellään seuraavasti:

Luova matkailu (creative tourism) tarkoittaa matkailupalveluita, jotka sisältävät osallistavaa ja vuorovaikutteista toimintaa. Taiteilijat voivat esimerkiksi avata paikallista kulttuuria matkailijoille ja ohjata esimerkiksi matkamuiston valmistamista käsityönä.

Kulttuurimatkailupalvelu (cultural tourism service) ovat autenttiseen kulttuuriin perustuvia ohjelmalveluja. Tuotteistamisella pyritään siihen, että

kulttuuri tuodaan matkailijoille helposti nähtäväksi, koettavaksi ja ostettavaksi. (Huhmarniemi, 2018a, s. 24.)

Ympäristö- ja kestävyyskasvatuksen tutkijaverkoston, Sirenen verkkosivuilla julkaistussa tekstissä Huhmarniemi (2018b) pohtii ympäristötaiteen ja matkailun ulottuvuuksia. Hän ottaa esille ympäristötaiteen ja matkailualan yhteistyömahdollisuuksissa luovan matkailun käsitteen. Luovassa matkailussa korostuu matkailijoiden mahdollisuus oppia jotakin osana matkailupalveluja. Tämä rakentaa siltaa ympäristötaiteen ja matkailun välille. Ympäristötaiteen avulla luontoa ja ympäristöä voidaan havainnoida moniaistisesti ja tavanomaisesta poiketen, aktiivisesti ja herkistyneesti tarkastellen. Puhutaan luovasta matkailusta. (Huhmarniemi, 2018b.) Taideperustaiset matkailupalvelut, ympäristötaiteen tapaan, voivatkin mahdollistaa matkailijoiden oppimisen kokemukset sekä moniaistisen toiminnan erilaisissa luon- tokohteissa osana taideperustaista elämyspalvelua.

Krista Petäjäjärvi Taiteen edistämiskeskuksesta kirjoittaa luovasta matkailusta seuraavasti: Taiteen yhteiskunnalliset merkitykset monipuolistuvat ja taide toimiikin yhä useammin oman kontekstinsa ulkopuolella, esimerkiksi kehitystyön parissa mahdollistaen taiteen tekijöiden aiempaa laajemmat työmahdollisuudet. Taiteellinen sisältö osana matkailun toimialan palveluita on yksi tällaisen taiteilijan laajentuneen toimintakentän mahdollisuuksista. Taiteella voisikin olla merkittävä osa luovan- ja kulttuurimatkailun kehitystyössä, jossa taiteen sisällöt ja taidelähtöiset toimintatavat voivat edesauttaa matkailijan saaman kokemuksen ai- toutta ja syvyyttä. Kulttuurimatkailussa olisikin syytä tavoitella sellaisia ratkaisuja ja toi- mintamalleja, jotka perustuvat kestäväälle arvopohjalle ja sitä kautta näkyväksi tulevalle tai- teelliselle prosessille. (Petäjäjärvi, 2020.)

TaPaMa -hankkeessa taideperustaisia matkailuelämyksiä kehitetään luovien alojen ja mat- kailualan välisesti. Matkailun, kulttuurin ja luovien alojen toimijoille tietoa välittävän, kul- mat.fi-palvelun (2020) verkkosivuilla luovien alojen, sen tekijöiden sekä elämyksellisyyden välisiä suhteita osana luovaa matkailua määritellään seuraavalla tavalla:

Luovat alat ja elämyksellisyys ovat kaksi merkittävää osa-aluetta matkailussa. Luovilla aloilla tarkoitetaan toimintaa, joka kumpuaa yksilöiden luovuudesta, osaamisesta ja kyvyistä ja jossa henkistä pääomaa luomalla ja hyödyntämällä luodaan hyvinvointia ja työllisyyttä. Elämykset ovat tilannesidonnaisia ja ai- nutlaatuisia. Elämykset voivat olla jotakin sellaista, mitä arkielämästä puuttuu, mutta joita etsitään esimerkiksi matkalla. Matkailuelämyksen syntymiseen

vaikuttavat monet tekijät, yritys voi ainoastaan rakentaa puitteet elämyksen syntymiselle. (Kulmat.fi, 2020.)

Matkailun edistämiseenkin tähtäävän julkisen toimijan, Business Finlandin (2020) verkkosivuilla korostetaan suomalaisen kulttuurimatkailun vahvuuksia olevan vahva yhteys luontoon. Suomalainen luonto voi olla kulttuurimatkailussa tapahtumapaikka, oheispalvelu ja erottautumistekijä. Kulttuurimatkailun käsite määritellään Business Finlandin mukaan seuraavasti:

Kulttuurimatkailussa tuotetaan alueellisia ja paikallisia kulttuurin voimavaroja arvostaen matkailutuotteita ja -palveluja liiketaloudellisin perustein. Tavoitteena on luoda elämyksiä ja mahdollisuus tutustua kulttuuriin voimavaroihin, oppia niistä ja osallistua niihin. Näin vahvistetaan ihmisen identiteetin rakentumista, sekä oman että muiden kulttuurien ymmärrystä ja arvostusta. (Business Finland, 2020a.)

Business Finlandin verkkosivuilla kestävästä kehityksestä, eli ekologista, sosiokulttuurista ja taloudellista vastuuta erityisesti matkailusektorin näkökulmasta tarkennetaan seuraavalla tavalla:

Luonnon hyödyntäminen matkailupalveluissa edellyttää ympäristö- ja sosiokulttuuristen vaikutusten vahvaa hallintaa ja resursseista huolehtimista: toimintaa vastuullisesti luontoa ja kulttuuriympäristöä vahingoittamatta. Kestävän kehityksen käytäntöjen ulottaminen kaikkien matkailutoimijoiden päivittäiseen toimintaan mahdollistaa tulevaisuudessakin alueen elinkeinojen tasapainoisen kehityksen ja kannattavan liiketoiminnan sekä eri toimialojen kestävä rinnakkaiselon luontoa ja kulttuuriympäristöä vahingoittamatta. (Business Finland, 2020b.)

Taiteen ja luovan matkailun välisiä suhteita erityisesti Lapissa on pohdittu Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan moninaisissa hankkeissa. Lapissa jo olemassa olevien palvelujen rinnalle olisikin syytä kehittää uudenlaisia, aitouteen perustuvia luonto- ja kulttuurielämyksiä, jotka perustuvat paikallisuuteen. Kestävä kehitys myös kulttuurisesti on otettava huomioon ekologisten tekijöiden lisäksi Lapin matkailun kehitystyössä. Lapissa taidealojen tekijät ja toimijat ovat kuitenkin jääneet taka-alalle matkailupalvelujen tuomasta taloudellisesta hyvinvoinnista. Yhteistyötä matkailu- ja kulttuurialojen välillä tarvitaankin jatkossa lisää, jotta esimerkiksi taiteilijoiden ansaintamahdollisuudet voisivat parantua luovan matkailun kautta.

Puhuttaessa soveltavasta taiteesta ja taideperustaisesta toiminnasta, on ekologinen, sosiaalinen ja kulttuurinen kestävä kehitys mahdollista huomioida matkailupalveluissa ja niiden kehittämisessä. (Jokela, Huhmarniemi, Haataja & Issakainen, 2018, s. 10–12.)

Osallistava luova matkailu, ”participatory creative tourism” käsitettä voidaan tarkentaa esimerkiksi seuraavasti: osallistavassa ja luovassa matkailupalvelussa matkailija aktiivisesti osallistuu elämyspalvelun toteutumiseen itse tekemällä ja kokemalla yhdessä paikallisen taiteilijan kanssa, eli palvelusta muodostuu myös sosiaalinen oppimistilanne. Tämä voi tapahtua esimerkiksi kädentaitoja kehittävässä työpajassa yhteistyössä paikallisen korutaiteilijan kanssa. Palvelussa toteutuu uusien taitojen oppiminen yhdessä taiteilijan kanssa ja matkailija osallistuu aktiivisesti itse tekemiseen. Toiminnan tulokseksi muodostuu sosiaalinen oppimiskokemus ja itse valmistettu koru. (Huhmarniemi, Kugapi, Miettinen & Laivamaa, tulossa.)

TaPaMa -hankkeessa elämyspalveluja ideoidaan ja kehitetään Lapin luontoon kiinnittyen, kestävä kehityksen ehdoilla. Tämä ohjaa kehittämistyöni ideointia, suunnittelua ja toteutusta kohti ekologista sosiaalisesti- ja kulttuurisesti kestävää toimintatapaa. Luovan matkailun määrittelyn mukaisesti kehitystyön tavoitteena on matkailutuote, jossa matkailijoiden on mahdollisuus oppia jotakin osana matkailupalveluja.

3. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys

3.1 Ekosysteemipalvelut

3.1.1 Ekosysteemipalveluiden käsitteet

Ihmiset ovat aina olleet riippuvaisia luonnosta ja sen toimivuudesta mitä moninaisimmin tavoin. Ekosysteemipalveluiden käsite nousi laajempaan kansainväliseen tietoisuuteen vuonna 2005, kun YK:n käynnistämä ekosysteemi-arviointi Millennium Ecosystem Assessment raportti julkaistiin. Laaja julkaisu tiivistää ekosysteemipalvelut seuraaviin luokkiin: tuotantopalvelut, säätelypalvelut, kulttuuriset palvelut ja tukipalvelut. Raportin mukaan ekosysteemipalvelut tarkoittavat siis kaikkia niitä suoria ja välillisiä palveluita ja hyötyjä, joita ihmiset saavat ekosysteemien kautta ja niiden toiminnasta. (MA, 2005, s.iii.)

Yhtenä merkittävimmistä johtopäätöksistä vuosituhaten ekosysteemi-arvioinnin raportissa on ekosysteemipalveluiden käsite olennaisena välineenä, jonka kautta päättäjille viestitään ekosysteemien ihmisille tuottamien hyötyjen tärkeydestä. Luonnonvarakeskuksen tutkijan,

tohtori Arto Naskalin (2010) mukaan ekosysteemipalveluita voidaankin pitää avainkäsitteenä, joka yhdistää ekosysteemien käytön ekosysteemien rakenteisiin ja prosesseihin, eli ominaisuuksiin. Ekosysteemipalvelun käsite onkin toiminut tukena esimerkiksi ympäristöllistä päätöksentekoa ja ympäristömuutoksen huomaamista koskevissa asioissa, sekä auttanut luonnon kestäväen käytön hyötyjen havaitsemisessa. (Naskali, 2010, s. 33.)

Luonnonvarakeskuksen tutkijan Taneli Kolströmin (2010) mukaan tiivistetysti sanottuna ekosysteemipalvelut ovat luonnon ihmiselle tuottamia palveluita, mutta myös ekosysteemien eri tasojen tuottamia suoria tai välillisiä hyötyjä sekä ihmisille, mutta myös muille ekosysteemeille ja niiden toimivuudelle. Kolströmin mukaan vuosituhannen ekosysteemiarviointissa tehdyn määritelmän mukaisesti ekosysteemipalveluissa tuotantopalveluilla tarkoitetaan suoraan ihmisen toiminnassa käytettävissä ja hyödynnettävissä olevia tuotannon tekijöitä, joita voidaan käyttää taloudellisen hyvinvoinnin osina. Näihin lukeutuvat erityisesti ihmisten hyödyntämät uusiutuvat luonnonvarat raaka-aineista ravintoon.

Säätelypalvelut voidaan tiivistää tarkoittamaan niitä ekosysteemin ekologisia perustoimintoja, joita ilman nykyisen kaltainen ekosysteemi ei toimisi. Näitä säätelypalveluita ovat esimerkiksi ilmaston säätely ja hiilensidontakyky, maaperän veden suodatus, pohjaveden varastointi sekä kasvien pölytys.

Kulttuuriset ekosysteemipalvelut puolestaan voidaan ymmärtää inhimillisten järjestelmien ja ekosysteemien yhteistoiminnassa aikaansaatuja henkisiä ja esteettisiä palveluita ja hyötyjä. Kolström kiteyttää, että peruspiirre kulttuurisille ekosysteemipalveluille on käyttäjän kognitiivisen kehityksen mahdollisuus. Näitä palveluita voidaankin hyödyntää esimerkiksi taiteissa ja tieteissä sekä matkailussa ja opetuksessa.

Tukipalvelut ekosysteemipalveluissa muodostavat ne prosessit, jotka ovat ekosysteemien toimintojen ja palveluiden jatkuvuuden ytimessä. Näihin kuuluvat esimerkiksi ravinteiden säätely ja kierto, veden kiertokulku ja uuden metsämaan muodostuminen. Ekosysteemipalveluiden ryhmittely auttaa ymmärtämään ekosysteemin eri toimintojen ja niiden tuottamien palveluiden välisiä mekanismeja ja riippuvuussuhteita. (Kolström, 2010, s. 20–28.)

Luonnonvarakeskuksen tutkimusprofessori Juha Hiedanpää ja Suomen ympäristökeskuksen erikoistutkija Taru Peltola (2011) pohtivat ekosysteemipalveluiden tuottamia hyvinvointivaikutuksia. Heidän mukaansa ihmisten luonnosta saamat mielihyvähäköemukset ovat yksi ekosysteemien tuottamista palveluista. Monipuolinen luonto erilaisine ympäristöineen mahdollistaa monipuolisen toiminnan. Luontomatkaillen näkökulmasta yhdeksi merkittäväksi

ongelmaksi muodostuu ihmisten käyttämien ekosysteemeistä saatavien hyötyjen ja toiminnasta seuraavien haittojen suhde. Keskeiseksi ongelmaksi muodostuukin se, että käyttäessään ekosysteemien antamia hyötyjä ihmisten toiminta saman aikaisesti näyttää myös vaurioittavan ja kaventavan niiden biologista monimuotoisuutta sekä toimintaa. Ekosysteemeistä ihmisten saamat hyödyt ulottuvatkin laajasti inhimilliseen toimintaan sekä hyvinvointiin. Luonnonympäristöjen ja -arvojen sosiaalinen ja kulttuurinen merkitys kuuluvat luonnossa tapahtuvaan virkistystoiminnan ja positiivisten terveysvaikutusten tapaan kulttuuriin ekosysteemipalveluihin. Ekosysteemien tuottamien hyötyjen osalta juuri kulttuurisia hyötyjä saattaa olla hankala tunnistaa, sillä ne huomataan monesti vasta ekosysteemin häiriintyessä ja siitä saatavan hyödyn vaarantuessa. Ekosysteemejä ja niiden käyttöä tulisikin tarkastella kokonaisuutena. Tämä ajattelutapa on lähtökohtana myös YK:n biologista monimuotoisuutta käsittelevässä yleissopimuksessa. (Hiedanpää & Peltola, 2011, 100–111.)

Ekosysteemipalveluihin liittyy läheisesti biodiversiteetti, eli luonnon monimuotoisuuden käsite. Monimuotoisuuden nopea hupeneminen onkin noussut globaaliksi huolenaiheeksi. YK:n ympäristökokouksessa Rio de Janeirossa vuonna 1992 solmitulla, luonnon monimuotoisuutta turvaavalla yleissopimuksella onkin suojelun lisäksi tavoitteena myös luonnonvarojen kestävä käyttö. Luonto on alati muuttuvassa ja kehittyvässä tilassa, jolloin sen monimuotoisuus vaihtelee. Ihmisen toiminta kuitenkin muuttaa elinympäristöjä ja asettaa luonnon sopeutumiskyvyn ennennäkemättömälle koetukselle. (Kouki, 2011, s. 14–22, 42.)

Luontomatkailua esimerkiksi elämyspalveluiden muodossa olisikin taideperustaisten toimintatapojen kautta mahdollista kehittää niin, että luonto ei olisi pelkästään resurssi, vaan tekemisen kohde, jossa tekeminen kohdistuisi esimerkiksi lajien monimuotoisuuden säilyttämiseen ja elinolojen kohentamiseen vaikkapa ympäristötaiteen keinoja hyödyntäen. Esimerkkeinä erilaiset kaupunkiviljelykset, lahoaidat, pölyttäjäpesät, linnunpöntöt ja muut biodiversiteettiä tukevat mahdollisuudet, joiden kautta osaltaan helpotettaisiin myös muiden ekosysteemipalveluiden hyötyjen, kuten marjastamisen käyttöä elämysmatkailussa myös jatkossa. Ekosysteemejä hyödynnettäessä niitä tulisi yhtä lailla suojella ja ylläpitää, jolloin ne toimisivat hyväksemme myös tulevaisuudessa.

3.1.2 Kulttuuriset ekosysteemipalvelut ja virkistymismahdollisuudet ekosysteemipalveluna

Kulttuurisia ekosysteemipalveluita on tämän tutkimuksen osalta syytä tarkentaa. Luontolähtöinen toiminta matkailussa voi perustua sekä luonnon aineellisiin, että aineettomiin resursseihin, joten ekosysteemipalveluiden näkökulmasta määriteltynä toiminta voi koostua esimerkiksi tuotantopalveluista ja kulttuuripalveluista. Tuotantopalveluihin kuuluvat esimerkiksi luonnosta saatava ravinto ja raaka-aineet. Ekosysteemin kulttuuripalvelut ovat inhimillisen toiminnan ja luonnon yhteistyötä, jonka seurauksena voi syntyä esteettisiä ja henkisiä hyötyjä. Kulttuurisiin ekosysteemipalveluihin voidaan katsoa kuuluvaksi myös esimerkiksi luontomatkailu, luonnon tarjoama virkistyskokemus ja maiseman esteettisyys. Myös luonnosta ammentava taide ja tiede, kulttuurimaisema ja vaikkapa luonnon käyttö henkisiin ja uskonnollisiin tarkoituksiin kuuluvat kulttuuristen ekosysteemipalvelujen lokeroon. (Kolström, 2010, s. 24–27.)

Maisemasta ja luonnosta saatavat kauneuden kokemukset sekä luontomatkailu itsessään lasjetaan osaksi kulttuurisia ekosysteemipalveluita. Näiden lisäksi luonnosta ammennettu oppi, tiede ja taide ovat osa kulttuurisia ekosysteemipalveluita, samoin kuin luonnon ja inhimillisen toiminnan kohtaamisesta syntyviä arvoja, tapoja sekä hyötyjä. Ihmisten ja ekosysteemien välinen vuovaikutus voikin muodostua monisäikeiseksi kokonaisuudeksi. Hiedanpään ja Peltolan mukaan olennaista on ymmärtää ekosysteemipalveluihin liittyvä monitahoisuus ja kokonaiskuva. Terveet ekosysteemit ja niistä monipuolisesti saatavat hyödyt edellyttävät huolenpitoa. Näin ekosysteemit voivat jatkossakin pitää huolta ihmisten hyvinvoinnista. (Hiedanpää & Peltola, 2011, s. 100–111.)

Kulttuurisia ekosysteemipalveluita tarkasteltaessa on myös syytä mainita, ettei niiden määrittely ole suinkaan yksiselitteinen, vaan vastakkaisiakin näkemyksiä löytyy. Näiden eriävien näkökantojen mukaan kulttuuriset ekosysteemipalvelut eivät kuuluisi ekosysteemipalveluiden ryhmittelyyn mukaan niiden erilaisten ominaispiirteiden takia. Näillä eroavaisuuksilla viitataan siihen, että kulttuuriset ekosysteemipalvelut ovat ekosysteemipalveluiden muodostamia hyötyjä, eivätkä vastaa muiden ekosysteemien toimintoja. Valtavirtaa edustavan käsityksen mukaan kulttuuriset ekosysteemipalvelut kuuluvat osaksi ekosysteemipalveluita. (Kolström, 2010, s. 27.)

Kulttuuristen ekosysteemipalveluiden käsitettä voidaan tarkastella luonnosta saatavien kokemusten kautta. Itä-Suomen yliopiston emeritusprofessori Olli Saastamoisen mukaan

luontoon liittyvien kulttuuristen ekosysteemipalveluiden sisältönä voivat siis olla ne laaja-alaiset ja merkitykselliset kokemukset, joita ihmiset tuntevat toimiessaan yhdessä luonnon kanssa. Esimerkiksi maisema ja luontopolut muuntautuvat kulttuuriseksi ekosysteemipalveluksi yhdessä luontomatkailun kanssa tarjoten luontomatkajalle esteettisiä ja henkisiä kokemuksia. Samoin kansalliset luontosymbolit, kuten esimerkiksi karhu voidaan ajatella kuuluvaksi kulttuuriin ekosysteemipalveluihin. (Saastamoinen, 2017, s. 18–22.)

Luonnon aineettomien palvelujen hyödyntämisen pitäisi kuitenkin tapahtua hallitusti, myös matkailualalla. Metsäntutkimuslaitoksen professori Liisa Tyrväinen kollegoineen (Tyrväinen, Kurttila, Sievänen & Tuulentie, 2014) peräänkuuluttavat uudentyyppistä lähestymistapaa luonnonvarojen hyödyntämiseen myös virkistyskäytön ja luontomatkailun osalta. Erilaisia luontoalueita voidaankin hyödyntää varsin monipuolisesti kulttuuritapahtumien ja matkailun elämys- ja palvelutuotteiden ympäristöinä. Kaupunkien ja kuntien lähiluontoalueiden ennustetaan nousevan yhä tärkeämpään osaan ihmisten virkistyskäytössä ja hyvinvoinnin tuottajana. Kokonaisuutena luontoalueiden ja luonnonvarojen hyödyntämisessä ja niiden käytön suunnittelussa pitäisikin yksittäisen ekosysteemipalvelun tarkastelusta liikkua kohti kokonaisvaltaista lähestymistapaa. Yksipuolinen hyödyntäminen lopulta yksinkertaistaa myös itse ekosysteemin. (Tyrväinen, Kurttila, Sievänen & Tuulentie, 2014, s. 257–263.)

Luonto on aina ollut osa ihmisen toimintaympäristöä, niin muokattuna kuin luonnontilaisenaakin. Suomen ympäristökeskuksen erikoistutkijan Leena Kopperoisen mukaan erilaiset luonnonympäristöt monissa muodoissaan tuottavat ihmisille hyvinvointia ja elämyksellisyyttä esimerkiksi hiljaisuuden ja yksinolon rauhan kautta, mutta myös yhteisöllisen toiminnan, estetiikan ja luontokosketuksen muodoissa. Virkistysmahdollisuudet voidaankin nähdä osana kulttuurisia ekosysteemipalveluita. Ympäristön- ja luonnonsuojelun sekä yleisesti luonnonvarojen hyödyntämiseen liittyvissä suunnitelmissa ja käytännön toteutuksien sekä luontomatkailun yhteydessä ekosysteemipalvelujen käsitteen käyttö on yleistynyt. Näitä aineettomia ihmisten hyödyntämiä kulttuurisia ekosysteemipalveluita ovat esimerkiksi luonnon mahdollistamat virkistys- ja elämykselliset kokemukset, luonto oppimisympäristönä, kulttuuriperintö, esteettiset ja henkiset arvot sekä luonnon perintö- ja itseisarvo. (Kopperoinen, 2015, s. 160–173.)

Matkailulle virkistyskäytön mahdollistavat ekosysteemipalvelut ovat ensisijaisen tärkeitä. Virkistyskäyttöön sopivia luonnonympäristöjä ovat esimerkiksi valtion ja kuntien ylläpitämät kansallispuistot ja ulkoiluun soveltuvat luonnonsuojelualueet sekä ihmisiä lähellä

sijaitsevat puistot ja ulkoilualueet. Virkistykseen erityisesti suunnitelluilla alueilla on usein rakennettuja ja opastettuja reittejä, erilaisia näköala- ja levähdyspaikkoja sekä laavuja nuotiopaikkoineen. Virkistys- ja elämismahdollisuuksien kokemiseen soveltuvat luonnonympäristöt ovat myös ekologisesti laadukkaita. Tämä voidaan taata säilyttämällä luonnon monimuotoisuus ja lajien elinympäristöt sekä estämällä luonnon liiallinen kuluminen hyvän ohjaus- suunnittelu- ja kunnostamistyön avulla (Kopperoinen, 2015, s. 160–173.)

Kuvataidekasvatuksen professori Timo Jokela (2020) Lapin yliopistosta nostaa esiin pohjoisen ja arktisen alueen erityispiirteet osana kulttuurisia ekosysteemipalveluita. Hänen mukaansa ihmisten ja ekosysteemien välinen vuorovaikutus onkin syvä ja merkityksellinen pohjoisissa kulttuureissa. Luovan alan toimijoille, kuten kuvataiteilijoille Jokela näkee myös ekosysteemipalvelujen tarjoavan käytännön kehitysohjelman, jossa luontokulttuurien käytön resurssit huomioidaan kestäväällä tavalla. Arktisen alueen ainutlaatuisen luonnon lisäksi on kunnioitettava myös alueen kulttuuria ja perintöä. Kulttuuristen ekosysteemipalvelujen käytöllä taideperustaisen toiminnan ja matkailun kehitystyössä on sekä taloudellista että kulttuurista arvoa. Jokela muistuttaa, että arktisella alueella ekosysteemien vaikutus paikalliskulttuurien monimuotoisuuteen on erityisen voimakas. Jokelan mukaan taiteen ja kulttuuristen ekosysteemipalveluiden välistä suhdetta on tutkittu varsin vähän, joten uudella alueella tapahtuva toiminnan kehittäminen vaatii kulttuurista herkkyyttä. Taideperustaisen toiminnan ja soveltavan taiteen keinojen kautta on mahdollista elvyttää ja uudistaa alueen luontokulttuuria sensitiivisesti. Jokela näkee tämän mahdollisuutena, jonka kautta paikallisten asukkaiden identiteetti ja hyvinvointi voi vahvistua. Taideperustaisessa toiminnassa ekosysteemipalvelut eivät näyttäytyä vain luonnontuotteina taloudellista hyötyä tavoiteltaessa. Jokela painottaa ihmisten ja ekosysteemipalveluiden välisen vuorovaikutussuhteen monimuotoisuutta ja sen kokemuksellista ulottuvuutta. Hän uskoo, että taideperustaisen toiminnan avulla ihmisten ja ekosysteemien välisistä monimuotoisista suhteista on mahdollista kehittää uusiutuvaa, kestäväää ja kulttuurisensitiivistä luovaa taloutta. (Jokela, 2020, s. 63–72.)

Aineettomia ihmisten hyödyntämiä kulttuurisia ekosysteemipalveluita ovat siis esimerkiksi luonnon mahdollistamat virkistys- ja elämiskokemukset ja luonto oppimisympäristönä. Ihmisten ja kulttuuristen ekosysteemipalveluiden välinen vuorovaikutussuhde on moniulotteinen ja kokemuksellinen. Kulttuuriset ekosysteemipalvelut mahdollistavat myös tutkimukseni kannalta sen inhimillisen toiminnan ja ne merkitykselliset kokemukset, joita ihmiset tuntevat toimiessaan yhdessä luonnon kanssa.

3.2 Green Care

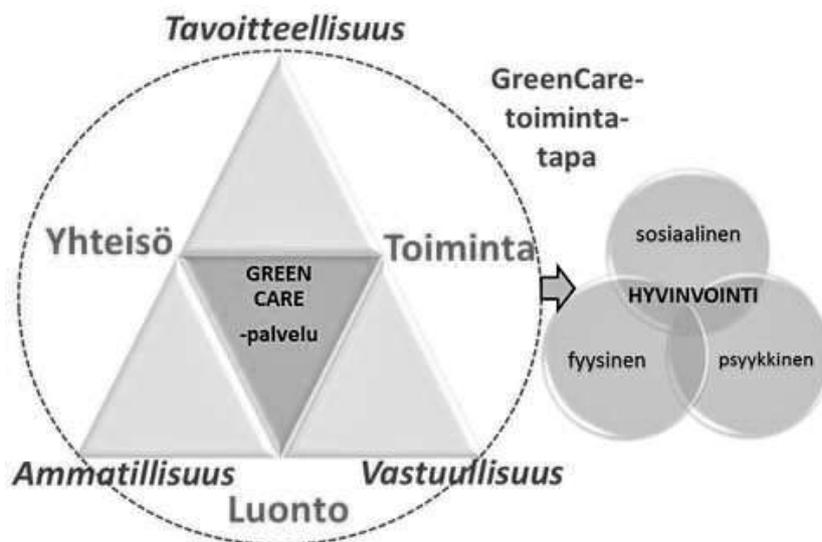
3.2.1 Green Care Suomessa

Green Care on luontoon liittyvää ammatillista toimintaa, jolla edistetään ihmisten hyvinvointia ja elämänlaatua. Hyvinvointia lisäävät vaikutukset syntyvät muun muassa luonnon elvyttävyyden, osallisuuden ja kokemuksellisuuden avulla. Toiminta sijoittuu usein luonnonympäristöön, mutta luonnon elementtejä voidaan tuoda ja käyttää myös kaupunki- ja laitospäristöissä. (Green Care Finland ry., 2020.)

Green Care Finland ry on vuonna 2010 perustettu valtakunnallinen yhdistys, jonka tavoitteena on edistää luonnon hyvinvointivaikutuksiin perustuvaa, vastuullista palvelutoimintaa. Yhdistys on alan aktiivinen kehittäjä, tiedonvälittäjä ja alan yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuva toimija. Suomalaisen Green Care -ammattialan mukaisesti toimintaan käytetään monia erilaisia eläin- ja luontoavusteisuuden menetelmiä. Green Care -toiminta Suomessa sisältää tavoitteiltaan ja asiakasryhmiltään erilaisia palveluita. Suomessa Green Care jakautuu LuontoHoivan ja LuontoVoiman käsitteisiin. LuontoHoivan palvelut tuotetaan sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännön alaisuudessa. LuontoVoiman toiminnot puolestaan käsittelevät monenlaisia luonnossa tapahtuvia virkistys-, elpymis- ja voimaantumistoimintoja. Molemmissa osa-alueissa Green Care -menetelmät jaotellaan eläinavusteisiin menetelmiin, puutarhalähtöisiin menetelmiin, maatilalähtöisiin menetelmiin sekä luontolähtöisiin menetelmiin. Green Care -toiminnan keskeinen taustateoria perustuu ekopsykologiaan, jossa ihmiset nähdään osana luontoa. Näin ollen myös ihmisen ja luonnon hyvinvointi tai pahoinvointi ovat yhteydessä toisiinsa. Green Care -toiminnassa yhtenä tavoitteena onkin ehkäistä ihmisen etäännyttäminen luonnosta ja edistää kestävä kehitys mukaista elämäntapaa. Green Care -toiminnassa henkilökohtainen luontokokemus nähdään myös ympäristökasvatuksellisesta näkökulmasta, jossa tavoitteena on ympäristö- ja luontotietoisuuden lisääminen. (Green Care Finland ry., 2020.)

Luonnon hyvinvointivaikutuksia ihmisille on tutkittu Suomessa aiemminkin, mutta varsinainen Green Care -käsite otettiin Suomessa käyttöön vuonna 2006. Silloinen Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus MTT, nykyinen Luonnonvarakeskus, tutki luontolähtöistä toimintaa Suomessa osana eurooppalaista yhteistyötä, jossa käsiteltiin Green Care -toimintaa. Luonnonvarakeskuksen tutkijoiden ja Green Care -palvelujen asiantuntijoiden Katariina Soinin ja Elina Vehmaston (2014) mukaan luonnossa tai luontoelementeillä tapahtuva

hyvinvointitoiminta ei automaattisesti ole Green Care -toimintaa, eikä siten täytä suomalaisen Green Care -toiminnan ja menetelmien laadullisia tunnusmerkkejä. Toiminnan on oltava asiakaslähtöistä ja hyvinvointivaikutusten kannalta tavoitteellista, ammatillista ja vastuullista. Suomalaisen Green Care -toimintatavan elementit ovat luontolähtöisyys, yhteisöllisyys ja toiminnallisuus. Suomessa Green Care -toiminta jakautuu kahteen eri osa-alueeseen, LuontoHoivaan ja LuontoVoimaan. LuontoHoivalla tarkoitetaan julkisen sektorin järjestämisvastuulla olevia luontolähtöisyyttä hyödyntäviä erilaisia hoivan ja kuntoutuksen palveluita. Toimintoihin liittyy ohjaavia säädöksiä ja lakeja, ja ne voivat edellyttää toiminnan järjestäjältä sosiaali- ja terveystieteiden koulutusta. LuontoVoima puolestaan sisältää luontolähtöisiä hyvinvointipalveluita, joissa Green Care -palvelu muodostaa keskeisimmän sisällön. Varhaiskasvatusta ja opetusta lukuun ottamatta LuontoVoiman palvelut eivät ole lainsäädännöllä määriteltyjä eikä niiden järjestäjältä edellytetä tiettyä koulutustaustaa. (Soini & Vehmasto, 2014, s. 3–15.)

Kaavio 1: Green Care -toimintatapa Suomessa. (Green Care Finland ry., 2020.)

Green Care -menetelmät pohjaavat erilaisiin luontolähtöisiin toimintamuotoihin ja niitä voidaan hyödyntää erilaisissa ympäristöissä erilaisiin tarpeisiin. Toiminnan virkistys- ja hyvinvointivaikutukset syntyvät erilaisten luontoympäristöjen elvyttävyyden, toiminnallisuuden ja yhteisöllisyyden kautta. Toimimisella luonnossa, yhdessä luonnon kanssa tai luonnon

hyväksi pyritään lisäämään toiminnan vaikuttavuutta. Luonto Green Care -toiminnassa voi olla toiminnan tapahtumapaikka, toiminnan kohde sekä toiminnan väline. Tapahtumapaikkana voi toimia esimerkiksi metsäpolku tai puutarhapalsta. Kohteeksi luonto muodostuu esimerkiksi maiseman tarkastelun tai luonnon äänien kuuntelemisen kautta. Välineeksi luonto muodostuu esimerkiksi luonnosta kerätyn materiaalin kautta, jota hyödynnetään vaikkapa taideteoksen tekemiseen. Toimintamuodoissa painottuvat eri tavoin luontoympäristön moniaistinen ja yksilölähtöinen kokeminen, luontoon liittyvä toiminnallisuus tai yhteisöllisyys. (Soini & Vehmasto, 2014, s. 4–13.)

Soinin ja Vehmaston (2014) mukaan luontolähtöinen toiminta voi tapahtua erilaisissa luontoympäristöissä, jotka suomalaisessa Green Care -toiminnassa voivat tarkoittaa esimerkiksi kaupunkiluontoa, metsää, maatilaa, puutarhaa tai sisätiloja, joissa luonnon elementtejä hyödynnetään esimerkiksi luonnosta tuotujen materiaalien, viherseinien tai luontoon liittyvän taiteen muodoissa. Eläimet voivat myös olla Green Care -toiminnan luontoelementti. Green Care -menetelmissä luontoa hyödynnetään tavoitteellisesti ihmisten hyvinvoinnin edistämiseksi ja ylläpitämiseksi. Ihmisten kokemat hyvinvointivaikutukset saadaan aikaiseksi luonnon elvyttävyyden, kokemuksellisuuden ja osallisuuden kautta yhdistämällä ja painottamalla näitä elementtejä erilaisin tavoin. Luonnon avulla edistetään, vahvistetaan ja nopeutetaan toiminnoille asettuja tavoitteita. Toiminta, jolla Green Care -toiminnassa yhdistetään ihmiset ympäristöönsä antaa tilaisuuden elämyksille ja uuden oppimiselle. Luonto antaa viirikkeet tekemiseen, kokemiseen ja oppimiseen. Yhteisö antaa mahdollisuuden osallisuuden kokemukseen. Osallisuus voi syntyä ihmisten välisissä vuorovaikutustilanteissa, mutta myös luontoympäristön tai paikan kokemisen kautta. Green Care -toiminnan tulee Suomessa kaikilta osiltaan olla tavoitteellista, ammatilliseen osaamiseen perustuvaa, vastuullista ja ammattimaista. (Soini & Vehmasto, 2014, s. 10–15.)

Tavoitteellinen toiminta Green Care -menetelmissä tarkoittaa luonnon avulla tapahtuvaa tietoa hyvinvointitoimintaa, jonka tavoitteet räätälöidään palvelun kohderyhmän tarpeiden mukaan. Palvelun tuottajan ammatillisen osaamisen tulee vastata palvelun vaativuuden tasoa tai toiminta tulee järjestää yhteistyössä sellaisen tahon kanssa, jolla on palveluun sopiva osaaminen ja koulutus. Green Care -toiminnan vastuullisuus muodostuu laadusta, arvoista ja toiminnan eettisyydestä. Vastuullisuus sisältää niin ympäristövastuullisuuden kuin sosiaalisen vastuullisuuden osa-alueet ja toiminnan on tähdättävä yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan hyvinvoinnin edistämiseen. Toiminnassa huomioidaan sidosryhmien tarpeet ja luodaan sosiaalista, ekologista sekä kulttuurista lisäarvoa. (Soini & Vehmasto, 2014, s. 14–15.)

Luontoavusteisuus Green Care -palvelutoiminnoissa ilmenee luontoelementtien ja -ympäristöjen käyttönä osana palvelun sisältöä. Näissä virkistys- ja hyvinvointipalveluissa luontoa ja sen tarjoamia virikkeitä hyödynnetään tavoitteellisesti ihmisten hyvinvoinnin lisäämiseksi. Tähän palvelukategoriaan kuuluvat myös sellaiset luontolähtöiset palvelut, joissa haetaan elämyksiä ja virkistymistä luonnon avulla. Esimerkiksi erilaiset luontoretket, kalastusmatkat ja sieniretket, joiden tavoitteena on luonnosta lähtevä hyvinvointivaikutus, ei pelkkä saalis, kuuluvat luontoavusteiseen toimintaan. Myös erilaisten luonnonmateriaalien hyödyntäminen osana toiminnallisuutta sekä maisemien ja luonnon äänten, makujen ja tuoksujen hyödyntäminen osana palvelua kuuluvat näihin palvelutoimintoihin. (Vehmasto, 2014, s. 29–48.)

Suomessa Green Care -toiminnan ytimen muodostavat siis toiminnan kolme peruselementtiä: luonto (ympäristönä, välineenä tai kohteena), yhteisö ja osallisuus sekä toiminta ja kokemuksellisuus. Toiminnan tulee perustua tavoitteellisuuden, ammatillisuuden ja vastuullisuuden varaan. Green Care -palveluissa LuontoVoiman palveluilla tarkoitetaan virkistyksestä, voimauttavaa ja elämyksellistä luontolähtöistä toimintaa, jonka tavoitteena on ihmisten koetun hyvinvoinnin lisääminen ja voimaantumisen ja virkistymisen kokemukset. LuontoVoiman palveluissa luontolähtöisyys on keskeinen osa palvelua. (Vehmasto, 2014, s. 44–47.)

Kaavio 2: Luontoon perustuvien Green Care -palveluiden ja toimintamuotojen pääluokat. (Vehmasto, 2019, s. 183.)

Luontoympäristöjen virkistyskäyttö edistää henkistä ja fyysistä tervettä ja hyvinvointia, toteaa Luonnonvarakeskuksen tutkimusprofessori Liisa Tyrväinen (2014) kollegoineen. Luonnossa oleskelu, sekä erilaisista luontoympäristöistä saatavat esteettiset elämykset piristävät mielialaa ja auttavat esimerkiksi palautumaan stressistä. Tyrväinen kollegoidensa kanssa muistuttaa kuitenkin, että vaikka luonnon rooli tunnustetaan tärkeäksi osaksi ihmisten kokemaa hyvinvointia, on tieto luonnon terveys- ja hyvinvointivaikutuksista vielä osittain puutteellista ja sitä tarvitaan lisää. Luonnossa oleskelusta ja siellä tapahtuvasta toiminnasta saatavat hyvinvointihyödyt koostuvatkin monesta eri osa-alueesta. Kokemukseen vaikuttavat esimerkiksi ympäristön- ja ilmanlaatu, esteettisyys ja turvallisuus sekä valo, lämpö ja taustamelu. Luontoympäristöistä saadut hyvinvointivaikutukset ovat kuitenkin todettu yhdeksi terveyden edistämistyön tavoitteeksi niin Suomessa kuin ulkomailla. Psykkistä hyvinvointia voidaan edistää liikkumalla säännöllisesti esimerkiksi kaupunkiluonnossa. Miellyttäväksi kokemassaan luontoympäristössä ihmisen voi säädellä olotilaansa ja kokea elpymisen ja virkistymisen tunteita. (Tyrväinen, Korpela & Ojala, 2014, s. 48–57.)

Luonnosta ja siellä toimimisesta saatavat virkistymisen ja elämyksellisyyden kokemukset ovat henkilökohtaisia ja yksilöllisiä. Luonto näyttäytyy eri aikana eri tavalla, samoin yksilön kokemukset voivat vaihdella samassakin kohteessa eri aikoina. Luontovirkistystä ja matkailupalvelua yhdistettäessä luontoympäristön tulisi olla monipuolinen tavalla, jossa yhdistyvät luonnon omat elementit ja ihmisen muokkaama ympäristö. Luonnon virkistyskäytössä ihmiset useimmiten pyrkivät tavoittelemaan myönteisiä elämyksiä vastapainona arkipäivän kokemuksille. Matkailijoiden käyttöön soveltuvissa luontopalveluissa itse palvelu (tai tuote) onkin elämys, riippumatta siitä miten minkälaisessa ympäristössä tai millaisella aktiviteetillä elämys saavutetaan. (Hallikainen, Sievänen, Tuulentie & Tyrväinen, 2014, s. 41, 44–46.)

Elina Vehmasto (2019) tarkentaa Green Care -menetelmiä ja niihin liittyviä käsitteitä. Vehmaston mukaan Green Care -palveluissa hyvinvointivaikutukset syntyvät käyttämällä luontoon eri tavoin perustuvia toimintatapoja. Green Care -toimintatavan kolme peruselementtiä, eli luontoperustaisuus, kokemuksellisuus ja osallisuus ovat niissä mukana. Hyvinvointivaikutukset syntyvät Vehmaston mukaan näitä elementtejä eri tavoin yhdistelemällä. LuontoVoiman palvelut voivat Vehmaston mukaan olla ohjattuja luontoperustaisia hyvinvointi-, kasvatus- ja harrastuspalveluja ja niiden tavoitteena on asiakkaiden yleisen hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen. Vaikka Green Care -menetelmissä suositaan pitkäkestoista ja jatkuvaa toimintaa asiakkaan kanssa, on Vehmaston mukaan LuontoVoiman palveluissa mahdollista, että palvelu voi olla kertaluonteinen. Tällöin pitkäkestoisia hyvinvointivaikutuksia

tavoitellaan erilaisin motivoinnin keinoin, kuten niin, että tuetaan omaehtoisten luontokokemusten lisääntymistä ohjaustilanteen jälkeenkin. Keskeistä on ohjattu luontokokemus ja luonnon tuottaman lisäarvon tiedostaminen. Vehmasto erottelee myös matkailun elämyspalveluita Green Care -toiminasta. Hänen mukaansa LuontoVoima -toiminta Suomessa edellyttää, että luontoperustaisten toimintatapojen käyttö perustuu todennettuun tietoon niiden vaikuttavuudesta. Vehmaston mukaan Green Care -alan käsitteistön täsmennyksillä on pyritty paitsi yhteneväisyyteen, myös takaamaan palvelujen laatu ja toiminnan ammatillisuus. Aikaisemmin käytetty ”luontolähtöinen”-termi on Green Care -ohjeistuksessa korvattu ”luontoon perustuva” tai ”luontoperustainen” termeillä. Luontoperustainen toimintamuoto tarkoittaa, että palvelussa käytetään eläinavusteisuutta, puutarhalähtöisyyttä, maatilaa tai muuta luontoon perustuvaa toimintamuotoa. Luontoperustainen menetelmä tarkoittaa puolestaan vakiintunutta työkäytäntöä, jossa tavoitteellisesti hyödynnetään luontoelementtejä ja -ympäristöjä, esimerkiksi mielipaikkaharjoitusta. (Vehmasto, 2019, s. 178–187.)

Psykologian tohtori, erikoistutkija Kaisa Törnroos (2020) Työterveyslaitokselta tiivistää luontoon liittyviä hyvinvointivaikutuksia seuraavasti: luonnossa ihminen elpyy rakennettua ympäristöä paremmin ja luonnossa oleilu palauttaa ja elvyttää. Törnroosin mukaan luonnossa oleskelu vaikuttaa ihmisten autonomiseen hermostoon rentouttavalla tavalla ja vähentää samalla elimistön kortisolin, eli stressihormonin määrää. Luonnon on myös todettu vähentävän lihasjännitystä, alentavan verenpainetta ja hidastavan sydämen sykettä. Törnroos ei arvota erilaisia luontoympäristöjä vaan toteaa, että erilaisia luontoympäristöjä ei voi laittaa paremmuusjärjestykseen sillä kokemus on henkilökohtainen. Törnroos nostaakin esille mielipaikan käsitteen, jota hän määrittää seuraavin sanoin: mielipaikka on sellainen ympäristö, josta ihminen pitää ja jossa hänen on hyvä olla. Mielipaikka herättää myönteisiä tunteita. Elvyttävää vaikutusta luonnossa vahvistaa esimerkiksi kokemus lumoutumisesta ja yhteyden tunteesta. Luonnossa ei välttämättä tarvitse olla aktiivinen, pelkkä oleskelukin tekee hyvää. (Törnroos, 2020.)

Luonto voi puhutella ihmisiä myös henkisellä tasolla, aivan kuten taidekin. Psykologi Marita Niemelä (2019) pohtii luontoperustaisen toiminnan henkisiä tasoja osana hyvinvointivaikutuksia muun muassa seuraavasti: luonnosta ihminen voi löytää vertauskuvia ja vastauksia omaan elämäänsä liittyen, tietoisella tai tiedostamattomalla tasolla. Näin ollen luonto voi toimia ikkunana ihmisyyteen ja puhutella sanattomalla tasolla ihmisen sielua, henkisyttä. Luonto voi mahdollistaa olemisen rauhaa ja oman itsensä kokemista aidoimmillaan ilman suorituspaineita. Luontoperustaisessa toiminnassa voidaankin tuoda rohkeasti esiin luonnon

potentiaalia herättää ihmisessä pohdintaa elämän syvistä kysymyksistä, henkisydestä ja sielunviisaudesta, hiljaisesta tiedosta. Tärkeää on oikeanlaisten puitteiden luominen luonnossa hiljentymiselle ja oman kokemuksen reflektiolle. Niemelän mukaan jo pelkästään luonnon havainnointi ja aistiminen voivat johtaa rauhoittumisen tunteeseen ja yksilö voi kokea luonnon olemuksen niin voimakkaana, että yhteys myös omaan sisäiseen, henkiseen olemukseen syntyy. (Niemelä, 2019, s. 4–8.)

Psykologi Kirsi Salonen (2010) on omassa työssään ja tutkimuksessaan käyttänyt luontolähtöisistä menetelmistä luontointervention käsitettä. Tällä hän tarkoittaa esimerkiksi ohjausprosessia, jossa luontoelementti tai luontoympäristö tuodaan tietoisesti osaksi luontolähtöistä virkistys- ja hyvinvointitoimintaa. Luontointerventioilla voidaan toiminnassa tavoitella esimerkiksi rauhallisuutta, ajan kulun hidastumista ja virkistymisen tunnetta. Salosen mukaan luontomenetelmien etuna onkin se, että virkistävä ja elvyttävä vaikutus tapahtuu tahdosta riippumatta ja nopeasti, jo kahdenkymmenen minuutin päästä luontokokemuksen alkamisesta voidaan havaita olen rentoutuvan ja rauhoittuvan. Salosen mukaan myönteisellä luontokokemuksella voi olla mielialaa parantava, eli virkistävä vaikutus, stressiä helpottava, eli rauhoittava vaikutus, ja vahvistava, eli selkiinnyttävä vaikutus. Salonen määrittelee elvyttävän luontokokemuksen myönteiseksi olemisen kokemukseksi, johon kuuluvat turvallisuus, jatkuvuus, kokemuksellisuus ja hyväksyntä. Luontokokemuksien vaikuttavuus perustuu luontoelementteihin, jotka Salonen jakaa eri ryhmiin: ensimmäiseen kuuluvat vihreä kasvillisuus, vesi ja eläimet, toiseen etäisyys ja läheisyys, kolmanteen suojaavuus ja tilantuntu sekä viimeiseen aistikokemukset. Salonen korostaa luontomenetelmissä kokemuksellisuuden tärkeyttä. Luontokokemusta ei tarvitse järkeillä vaan kokea. (Salonen 2010, s. 52–58, 60–68, 76–77.)

Luonnon monipuoliset elämänlaatu- ja hyvinvointivaikutukset liittyvät ihmisen koettuun psyykkiseen, fyysiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin. Luontoympäristö elvyttää ja virkistää, parantaa itsetuntoa ja mielialaa. Luonnossa oleskelu vähentää stressiä ja verenpainetta sekä parantaa muun muassa keskittymiskykyä. Luonnossa toimimisen koettuja vaikutuksia ovat muun muassa kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin tunteen lisääntyminen. Luonnossa oleskelun on todettu lisäävän luovuutta ja edistävän sosiaalista hyvinvointia ja yhteisöllisyyttä. Hyvinvointikokemuksen tunne luonnossa syntyy moniaistisesti. (Kuuluvainen & Sarén. 2016. s. 5–6.)

Tutkimuksessani keskitytään edellä kuvatun määritelmän mukaisesti LuontoVoiman menetelmiin. Green Care tarkoittaa tutkimuksessani LuontoVoiman alueella tapahtuvia toimintoja, menetelmiä ja palveluita, kuten luontoperustaista, tavoitteellista virkistys- ja hyvinvointitoimintaa, jolla tähdätään ihmisen kokeman hyvinvoinnin ja elämänlaadun edistämiseen. Omassa tutkimuksessani suomalaisen Green Care -toiminnan osa-alueista sovelletaan LuontoVoimaa ja sen parhaiten TaPaMa -hankkeen näkökulmasta luovaan matkailuun soveltuvia, luontoperustaisia ja luontoavusteisia menetelmiä ja toimintamuotoja yhdistettynä taideperustaiseen toimintaan. Kehittämistyössäni Green Care -toiminnan osalta toimin Green Care Finland ry:n ohjeistuksen mukaisesti. Käytän omassa tekstissäni ”luontoperustaisen” toiminnan termiä Green Care Finlandin suosituksen mukaisesti.

3.2.2 Green Care – Eko- ja ympäristöpsykologinen näkökulma

Green Care -toiminnan teoreettinen tausta on ekopsykologiassa, joten on luontevaa lähteä avaamaan luontoperustaista toimintaa eko- ja ympäristöpsykologian kautta. Green Care Finland ry:n verkkosivuilla ympäristöpsykologia määritellään tieteenalaksi, jossa tutkitaan ihmisen ja ympäristön välisiä vuorovaikutussuhteita. Ekopsykologia on alkujaan Yhdysvalloissa kehitetty psykologisen teorian ja käytännön haara, jossa ihminen nähdään osana luontoa. Ekopsykologiassa ihminen nähdäänkin toiminnallisena ja yhteisöllisenä olentona, joka kasvaa ja kehittyy saamiensa kokemusten mukaisesti. Ekopsykologia ympäristöpsykologian osa-alueena keskittyy ihmisen ja luonnon välisen kokonaisvaltaisen suhteen tutkimiseen, jossa ihminen nähdään osana luontoa. Ihmisen luontosuhteessa tapahtuvat muutokset heijastuvat myös psyykkiseen ja fyysiseen hyvinvointiin. (Green Care Finland ry., 2020.)

Ihmisen hyvinvointiin, niin psyykkiseen kuin fyysiseenkin, vaikuttaa ihmisen ja ympäristön välinen suhde. Sosiaalialan lehtori ja suomalaisen Green Care -toiminnan kehittäjä Seija Nissisen (2014) kirjoittaa, että ympäristöpsykologisen lähestymistavan mukaan ympäristöstä voikin parhaimmillaan muodostua osa ihmisen identiteettiä. Ympäristöpsykologian tieteenalan tavoitteena on tutkia ihmisen ja ympäristön välistä vuorovaikutusta niin fyysisen kuin sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristön näkökulmista sekä tuottaa tietoa esimerkiksi ympäristösuunnittelun tueksi ihmisläheinen lähestymistapa huomioiden. Myös ihmisen ja paikan välinen vuorovaikutussuhde kuuluu osaksi ympäristöpsykologian tutkimusta. Ihmisen suhde esimerkiksi lähiluontoon ja paikan kokemuksen merkitys ovat osa ympäristöpsykologian kiinnostuksen kohteita. Taustavaikutteita 1950-luvulla Yhdysvalloissa kehitettyyn

ympäristöpsykologian tieteenalaan löytyy sekä havaintopsykologiasta että sosiaalipsykologiasta. (Nissinen, 2014, s. 18–23.)

Luontoa ja luontoympäristöjä ihminen on kautta aikoen hyödyntänyt sekä fyysiseen että psyykkiseen hyvinvointiin. Ympäristöpsykologiassa puhutaankin psyykkisestä itsesäätelystä. Luontoympäristöt nähdään paikkoina, joissa ihminen paitsi muokkaa kokemuksiaan, myös rauhoittuu sekä palautuu stressistä ja arjen kiireistä. Ihminen voi muokata aktiivisesti suhdettaan ympäristöönsä, ja ympäristöpsykologian mukaan tämä suhde on muuttuva, kehittyvä ja liikkuva. Mielipaikka on ympäristöpsykologian käsite, jolla tarkoitetaan luonnossa olevaa ihmiselle tärkeää paikkaa, johon hakeudutaan oman hyvinvoinnin ja virkistäytymisen edistämiseksi sekä hakemaan omaa aikaa, rauhaa ja elpymisen ja turvallisuuden tunteita. (Nissinen, 2014, s. 18–23.)

Ekopsykologia ympäristöpsykologian osa-alueena keskittyy ihmisen ja luonnon välisen suhteen tutkimiseen. Tässä tieteenalassa ihminen nähdään osana luontoa ja se korostaa ihmisen ja luonnon välistä suhdetta erityisesti psyykkisen hyvinvoinnin perustana. Ekopsykologisen käsityksen mukaan nykyihmisen suhde luontoon on osittain muuttunut eriytyneeksi ja irralliseksi arkipäivästä, joka vaikuttaa ihmisten psyykkiseen hyvinvointiin ja terveyteen. Ekopsykologisen näkemyksen mukaan ihmisten henkilökohtaista luontokokemusta voidaan käyttää ihmisen ja luonnon välisen suhteen palauttamiseksi. (Nissinen, 2014, s. 18–23.)

Eko- ja ympäristöpsykologian tieteenalan tarkoituksen on tiedon tuottaminen fyysisen ympäristön, sekä rakennetun että erilaisten luonnonympäristöjen psykologisista vaikutuksista ihmisille. Green Care LuontoVoiman taustalla on keskeisenä osana ekopsykologinen teoria ja lähestymistapa. Eko- ja ympäristöpsykologiaa käsittelevässä kirjassaan *Mieli ja maisemat*, Kirsi Salonen (2005) mainitsee ekopsykologian olevan nuorempi tieteenala verrattuna ympäristöpsykologian tieteenalaan. Näiden tieteenalojen eroavaisuuksia voidaan määrittää muun muassa seuraavalla tavalla: ympäristöpsykologiassa yksilöä tarkastellaan vuorovaikutuksessa suhteessa luonnon kanssa, kun taas ekopsykologiassa ihminen on osa luontoa. Ekopsykologiseen arvomaailmaan liittyy näkemys luonnon hyvää tekevästä vaikutuksesta, ja se korostaakin luontosuhteen merkitystä ihmisten hyvinvoinnille. Luonnon merkitys koetaan ekopsykologiassa ihmisille myönteisenä ja luontoa pyritään myös suojelemaan ja säilyttämään. Salonen muistuttaa kuitenkin, että luontokokemus voi olla myös pelottava tai hämmentävä. Tähän vaikuttavat ihmisten erilaiset kokemukset ja elämänhistoria tapahtumineen.

Parhaimmillaan ekopsykologisen näkemyksen mukaan luontokokemus voi kuitenkin auttaa ihmisiä pysähtymään ja rauhoittumaan, elämään hetkessä. (Salonen, 2005, s. 5, 10, 13–15.)

Ekopsykologisen toiminnan yhtenä tavoitteena on ihmisen ja luonnon välisen alkuperäisen suhteen palauttaminen ja eheyttäminen. Ekopsykologiassa ihmisen ja luonnon välinen suhde nähdään psyykkisenä kokemuksena. Luontosuhteen kautta ihminen voi herkistyä miettimään omaa luontosuhdettaan osana omaa hyvinvointiaan. Salonen painottaa ekopsykologiassa menetelmissä irti päästämisen tärkeyttä, tietämisestä vapautunutta läsnäoloa. Ekopsykologiassa luonnon ja ekopsykologisten menetelmien virkistys- ja hyvinvointivaikutukset eivät perustu rationaalisuuteen, vaan irrationaalisuuteen ja emotionaalisiin kokemuksiin. Hän käyttää myönteisen irrationaalisuuden käsitettä luontokokemuksiin liittyvissä elpymisen ja lumoutumisen kokemuksissa. Salonen korostaakin irrationaalisen uskon elämän mielekkyydestä tuovan luontokokemukseen virkistävyuden lisäksi tasapainoa ja selkeyttä. Luontoelämyksessä on siis vahvasti mukana kokemuksellisuus. Huomio kiinnittyy kokemukseen itseensä, eikä sitä tarvitse analysoida tai tulkita. Luontokokemukseen liittyykin usein elpymisen kokemus, joka edistää ihmisen hyvinvointia. Elvyttävän luontokokemuksen aikana voi jopa havaita lumoutumisen tunnetta, jolloin ihminen unohtaa ympäröivän maailman ja kokee rauhoittumista. Lumoutumisen tunteeseen luontokokemuksessa voi päästä vapautumisen ja kontrollin hellittämisen avulla. (Salonen, 2005, s. 22, 48, 54–55.)

Salonen jatkaa seuraavasti:

Eko- ja ympäristöpsykologisesta näkökulmasta elvyttävässä luontokokemuksessa tapahtuvat seuraavat psyykkiset prosessit: lumoutuminen, arkipäivästä irtautuminen, paikan ja maiseman ulottuvaisuuden ja yhtenäisyyden tuntu sekä ympäristön sopivuus itselle (Salonen, 2005, s. 55).

Salonen ottaa esiin myös ekopsykologian ympäristönsuojellisen näkökulman tärkeyden osana menetelmiä. Emotionaalisten luontokokemusten kautta ihmiset voivat havahtua sitoutumaan ympäristöä vähemmän kuormittaviin toimintatapoihin. Omana oletuksenaan Salonen esittääkin, että myönteinen tunneperäinen luontokokemus vahvistaa ihmisten psyykkistä hyvinvointia ja aktivoi ympäristövastuullista toimintaa. Hänen mukaansa ympäristönsuojellisuudessa interventioissa yhdistyvät parhaimmillaan sekä ympäristö- että ekopsykologia. (Salonen, 2005, s. 13–15, 36.)

Green Care -toiminnan taustateorioiden mukaan ihmisten kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin taustalla on toimiva luontosuhde ja näkemys ihmisestä osana luontoa. Luonnossa koettu

elämyksellisyys, virkistyminen, hyvinvointi ja positiivinen emotionaalinen kokemus edellyttävät ekopsykologisen määritelmän mukaisesti arjesta irtautumista, jatkuvuuden ja yhteensopivuuden tunnetta luontoympäristön kanssa sekä mahdollisuutta kokea lumoutumista. Hyvinvointikokemuksen tunne luonnossa syntyy moniaistisesti ja kokemus on henkilökohtainen.

Green Care LuontoVoiman virkistymisen ja voimaantumisen kokemuksiin pyrkivät luontoperustaiset menetelmät ja toiminta, jotka korostavat henkilökohtaisen kokemuksen merkityksellisuyttä, sopivat hyödynnettäväksi kehitystyön osana myös TaPaMa -hankkeessa, jossa Lapin kulttuuriin ja luontoon kiinnittyvien elämyspalveluiden kehittämisen, sisältöjen ja toteuttamistavan ekologiset sekä sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyuden lähtökohdat tulee huomioida.

3.2.3 Kaupunkiluonto toimintaympäristönä

Kaupungistuminen jatkuu ja yhä useamman ihmisen luontokohteiksi muodostuvat lähellä olevat luontoympäristöt. Kaupunkiluonnon monimuotoisuuteen vaikuttaa kuitenkin yksi asia ylitse muiden, ihmisten toiminta. Kaupunkiluonnon ekosysteemit halutaan yleensä pitää nuorina. Puisto- ja viheralueiden nurmikot leikataan ja lähimetsien risukot raivataan. Luonnon oma, luontainen kehitys jää taka-alalle ihmisen päättäessä mihin suuntaan kaupunkiluonto kehittyy. Kaupunkiluonto voi olla hyvinkin monilajinen ja rikas, mutta ihminen valitsee lajit, joita se istuttaa. Tämä tapahtuu usein esteettisin perustein. Muut eliöt joko sopeutuvat tai eivät. (Ranta, 2010, s. 265–266, 268.)

Kaupunkien ekosysteemipalveluiden erityispiirteitä määrittää muun muassa Helsingin yliopiston bio- ja ympäristötieteiden laitoksen professori Jari Niemelä kollegoidensa (2010) kanssa toteamalla, että kaupunkilaisten näkökulmasta kulttuuriset ekosysteemipalvelut viher- ja virkistysalueina nousevat keskiöön. Virkistyskäyttöön soveltuvat ekosysteemipalvelut antavat kaupunkilaisille ja matkailijoille monipuolisia mahdollisuuksia esimerkiksi luonnon tarkkailuun, ulkoiluun, valokuvaukseen, marjastukseen ja sienestykseen sekä myös kasvatus- ja opetustoimintaan. Myös vesialueita voidaan hyödyntää virkistyspalveluina esimerkiksi uimiseen, veneilyyn ja kalastukseen sekä erilaisiin vesiurheilumuotoihin. Kaupungeissa pienetkin luontoalueet voivat muodostua tärkeiksi kohteiksi ihmisten hyvinvoinnille antaen tilaisuuden virkistäytymiseen. Kaupunkiseuduilla lähivirkistykseen soveltuvat luontokohteet ovat enemmän tai vähemmän muokattuja, mutta moninaisia luonnonympäristöjä.

Puistot ja lähimetsäalueet eläimistöineen, kalliot ja niityt sekä vesistöjen rannat ja erilaiset puutarhat tarjoavat kaupunkien asukkaille ja vierailijoille virkistäytymisen mahdollisuuksia. Kaupunkiluonnon virkistyspalvelut ovatkin tärkeä osa hyvää elinympäristön laatua. Pienet yksittäiset luontoalueet voivat olla merkittäviä sekä lajistojen että ihmisten hyvinvoinnille. (Niemelä, Saarela, Söderman, Kopperoinen, Yli-Pelkonen & Väre, 2010, s. 203–223.)

Kaupunkiluonto on moninainen, kuten on myös sitä virkistäytymiseen käyttävien ihmisten taustat, kulttuurit ja elämäntyyli. Erityistä merkitystä näyttäisi kuitenkin olevan paikoilla, joissa ihmiset kokevat yksilöinä saavansa itselleen tärkeitä elämyksiä. Tietyn paikan merkitys voi olla eri ryhmille ja yksilöille hyvinkin erilainen. Kaupunkiluonnossa näyttääkin luontoarvojen ja siitä saatavan virkistyskokemuksen lisäksi korostuvan esimerkiksi valaistuksen ja vuorokauden aikojen vaihtelun merkitys. Päivällä virkistävä ja miellyttävänä koettu puisto saattaa pimeällä näyttäytyä jopa uhkaavana. Kaupunkiluonnosta saatavan virkistyskokemukseen vaikuttaa myös luontokohteen saavutettavuus toimivien liikenneyhteyksien avulla, esteettömyys ja hahmotettavuus. (Faehnle, Kopperoinen, Tyrväinen, Löfström, Lyytimäki, Itkonen, Söderman & Välimaa, 2014, s. 75–79.)

Voimakkaan kaupungistumisen myötä nyky-yhteiskunnassa yhä suurempi osa ihmisistä elää rakennetuissa ja teknisissä ympäristöissä. Kaupunkiluonnon ja lähiluontokohteiden merkitys ja niiden tunnistaminen ihmisten hyvinvoinnin ja terveyden kannalta korostuvat tulevaisuudessa yhä enemmän. Ihmisillä on tarve hakeutua luonnon pariin esimerkiksi sen mahdollistamien harrastusmahdollisuuksien tai ympäristön tarjoamien elämysten houkuttelemana. Luontoympäristöjen erilaiset hyvinvointivaikutukset voidaan tutkimusten mukaan jaotella neljään osaan. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat fysiologiset vaikutukset, jotka edesauttavat kehon toimintakykyä ja kestävyyttä. Toiseen ryhmään on sijoitettu luonnon stressioireita lieventävät ja mieltä rauhoittavat vaikutukset. Kolmantena on mainittu luontoympäristöjen tuki läsnäololle ja keskittymiskyvylle, joka on tärkeää esimerkiksi uusien asioiden omaksumisessa ja oppimisessa. Neljännessä ryhmässä ovat luontoympäristöjen mahdollistama tuki myönteisten mielialojen vahvistumiseen. (Yli-Viikari, 2014, s. 50–52).

Kaupunkien moninaiset luontoalueet ovat yhä useamman ihmisen arkipäivää ja luontoelementit kietoutuvat osaksi kaupunkien muita rakenteita. Kaupunkiluonnon käsite ei kuitenkaan ole yksiselitteinen. Maija Faehnle kollegoineen (2014) määrittää kaupunkiluonnon tarkoittavan kaupunkiympäristöjen luontoalueita, joihin kuuluvat metsät, rannat, kalliot, viljeltykset, puistot ja yksityiset pihat. Pienet yksittäiset luontoelementit, kuten katupuut, pensaat

ja istutukset ovat osa kaupunkiluontoa. Myös kaupunkien eläimistö on osa kaupunkiluontoa. (Faehnle, Kopperoinen, Tyrväinen, Löfström, Lyytimäki, Itkonen, Söderman & Välimaa, 2014, s. 75.)

Kaupunkiluonto virkistyskäyttöön soveltuvana toimintaympäristönä, erityisesti matkailijan näkökulmasta, nousee esille oman tutkimukseni kehittämistyössä ja toteutuksessa esimerkiksi saavutettavuuden, esteettisyyden ja luontokohteen monipuolisuuden kautta. Suunnittelemani TaPaMa -hankkeen matkailupalvelussa Rovaniemen Kirkkolammen puisto on kaupunkiluontokohde ja samalla luontoperustaisen toiminnan toteuttamisympäristö.

3.3 Taideperustaiset menetelmät

3.3.1 Soveltava kuvataide ja taideperustainen toiminta

Taideperustaista toimintaa ja soveltavan kuvataiteen menetelmiä hyödynnetään enenevässä määrin eri toimialoilla ja yhteiskunnan osa-alueilla. Taideperustaisten menetelmien ja soveltavan kuvataiteen keinoin voidaan esimerkiksi edistää hyvinvointia ja kehittää palveluita, esimerkiksi matkailualalla.

Taidelähtöisistä menetelmistä ja niiden käytöstä on olemassa lukuisa joukko käsitteitä, jotka periaatteessa kuvaavat samaa ilmiötä, mutta eri näkökulmista. Näin mainitaan jo päättyneen, usean yliopiston yhteisessä TAIKA -hankkeen (2020) verkkosivuilla. Hankkeessa tutkittiin ja kehitettiin esimerkiksi taidelähtöisen toiminnan mahdollisuuksia erilaisissa työ-yhteisöissä ja organisaatioissa. Hankkeen määritysten mukaan taidelähtöiset, eli taideperustaiset menetelmät ovat yleiskäsite moninaisille työskentelytavoille ja erilaisille taiteen osa-alueille. Yhteisenä pyrkimyksenä on vaikuttaa osallistujien ajatteluun ja toimintaan. Taideperustaisella toiminnalla voidaan osallistujien kanssa tehdä taidetta yhteisvoimin tai taiteellisia menetelmiä voidaan soveltaa välineellisesti muissa konteksteissa. Taideperustaiselle toiminnalle on tyypillistä, että osallistujat eivät ole taiteen ammattilaisia, ryhmän ohjaajaa lukuun ottamatta. Tavoitteista riippuen toiminnassa voi painottua esimerkiksi kasvatus- ja opetus, yhteisöllisyys ja sosiaalinen vuorovaikutus. (TAIKA -hanke, 2020.)

Taideperustainen- ja taidelähtöinen toiminta sekä taideperustaiset palvelut, soveltava taide ja soveltava kuvataide ovat melko uusia käsitteitä, eikä niiden määrittäminen ole aivan yksiselitteistä. Soveltavan kuvataiteen moninaiset toimintamuodot ovat kehittyneet Lapin yliopiston kuvataidekasvatuksen piirissä 1990-luvun puolivälistä alkaen, erityisesti pohjoisen

alueen erityispiirteet huomioiden. Nämä pohjoiset ja arktiset ulottuvuudet haasteineen ja mahdollisuuksineen ovatkin olleet toiminnan kivijalka. Uusinta tietoa ja tuoreita näkökulmia soveltavan taiteen toimintakenttään ja tulevaisuuden uusiin mahdollisuuksiin on saatu esimerkiksi Lapin yliopiston ja yhteistyötahojen Kuusamossa 2017-2020 toteuttamalla Soveltavan kuvataiteen ja luontokuvauksen maisteriohjelman avulla. Lapin yliopiston toiminnalla onkin luotu perustaa eri ammattialojen välisien luovien verkostojen syntymiselle. (Jokela, Huhmarniemi, & Paasovaara, 2020, s. 9–11.)

Tämän tutkimuksen keskeisimmiksi kirjallisuuslähteiksi taideperustaisen toiminnan ja soveltavan kuvataiteen määrittämiseen nousevat Lapin yliopiston julkaisemat Ympäristötaitetta Lapin matkailuun (2018) ja Luontokuvaus soveltavana taiteena (2020) teokset. Tässä tutkielmassani käytän Lapin yliopistossa käytettyjä tutkimukseeni liittyvien käsitteiden määritelmiä seuraavasti.

Soveltava kuvataide:

Soveltava kuvataide (applied visual arts) on taidetta, joka on vuorovaikutuksessa yhteiskunnan ja elinkeinoelämän kanssa. Se sisältää muun muassa kuvataidekasvatuksen, yhteisötaiteen ja ympäristötaiteen sekä taideperustaiset palvelut sosiaali- ja terveysalalla. Toiminnan tavoitteet, osallistuvat yhteisöt ja sosiokulttuuriset ympäristöt ovat osaltaan määrittämässä soveltavan taiteen toiminta- ja ilmaisukeinoja. Soveltava kuvataide matkailukohteessa voi tarkoittaa esimerkiksi taideteosten suunnittelua yrityksen eri tarpeisiin. (Huhmarniemi, 2018b. s. 25.)

Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan Arctic Art and Design koulutusohjelmassa on soveltavan taiteen käsitettä määritelty seuraavasti:

Soveltava taide perustuu nykytaiteen projektimuotoisiin, yhteisöllisiin ja paikakasidonnaisiin toimintatapoihin, joissa taiteilija soveltaa osaamistaan ja taiteen menetelmiä taidemaailman ulkopuolisiin tarkoituksiin. Soveltava kuvataide sijoittuu kuvataiteen, muotoilun, visuaalisen kulttuurin ja yhteiskunnan rajapinnoille. Kun perinteisessä kuvataiteessa taiteilija keskittyy henkilökohtaiseen ilmaisuun ja sen välineiden ja materiaalien hallintaan, soveltavassa kuvataiteessa lähtökohtana ovat yhteisöt, sosiokulttuuriset ympäristöt ja paikat, jotka määrittävät taiteilijan toiminta- ja ilmaisukeinoja. (Huhmarniemi, 2016.)

Taideperustaisia ohjelmapalveluita on määritelty Lapin yliopistossa seuraavasti:

Taideperustainen ohjelmapalvelu (art-based service) on matkailijoille tuotettu aktiviteetti, jossa sovelletaan taideperustaisia menetelmiä. Esimerkiksi reونتulikuvauksen tausta on luontokuvauksessa. Opastetut galleriakierrokset, grafiittimaalaus katutaiteilijan kanssa ja vierailu kuvataiteilijan työhuoneelle ovat taideperustaisia ohjelmapalveluja. (Huhmarniemi, 2018b, s. 25.)

Taiteilijan osaaminen ja työnkuva saavat uusia muotoja yhteistyössä matkailuelinkeinon kanssa. Tämä yhteistyö voi tarkoittaa myös kaupallisuuden hyväksymistä taiteilijan osalta. Soveltavan- ja taideperustaisen toiminnan suunnittelu ja toteutus edellyttävät yhteistyötä eri toimijoiden kanssa, mikä puolestaan edellyttää taiteen tekijöiltä aiempaa monialaisempaa lähestymistapaa. Kehittämistyössä taiteilija lähestyykin suunnittelijan tai palvelumuotoilijan työtä. Taideperustaisen elämyspalvelun kehittämiseen voikin kuulua esimerkiksi taiteilijan osaamisen hyödyntäminen materiaalituntemuksen ja työtapojen kautta osana kehitystyötä. Suunnittelijan tai palvelumuotoilijan työllä tarkoitetaan tässä yhteydessä erityisesti taiteilijan osallistumista taideperustaisen matkailupalvelujen ideointiin, konseptointiin ja kehittämiseen omaa osaamistaan monipuolisesti hyödyntäen. (Huhmarniemi & Jokela, 2018, s. 116–119.)

Pohjois-Suomessa matkailusektori on yksi niistä toimialoista, joissa taiteilijoiden soveltavaa osaamista voidaan hyödyntää entistä paremmin. Taideperustaisten elämyspalvelujen ja luovien matkailupalveluihin kysynnän kasvuun kohdistuukin positiivisia odotuksia. Soveltava kuvataide ja taideperustainen toiminta sijoittuvat kuvataiteen, muotoilun, visuaalisen kulttuurin ja yhteiskunnan eri osa-alueiden rajapinnoille. Näihin yhtymäkohtiin muodostuvat taiteilijoiden toimintaympäristöt ja mahdollisuudet kehittää esimerkiksi ekologisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestäviä palveluita, esimerkiksi Pohjois-Suomen matkailualalle. (Jokela & Huhmarniemi, 2020a, s. 21–23, 26, 28.)

3.3.2 Taideperustaisen toiminnan hyvinvointivaikutukset

Taiteen hyvinvointivaikutuksista ollaan tällä hetkellä laajasti kiinnostuneita niin meillä Suomessa kuin muuallakin. Esimerkiksi taiteen ja hyvinvoinnin yhteyksien kehittämisen ja viestinnän yhteistyöverkosto, Taikusydän on perustettu tätä tutkimusta ja kehitystyötä varten. Vuoden 2015 lopulla käynnistynyt Taikusydän-yhteyspistetoiminta edistää ja tekee

tunnetuksi taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksia. Taikusydän-verkoston verkkosivuilla todetaan muun muassa, että taiteella ja taiteellisella toiminnalla on tutkimuksissa todettu olevan myös moninaisia positiivisia vaikutuksia fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen sekä koettuun hyvinvointiin, elämänlaatuun ja onnellisuuteen. Taidetoimintaan osallistuminen sekä taiteen kokeminen edistävät monin tavoin ihmisen kokonaisvaltaista hyvinvointia. Esimerkiksi kulttuuripalvelut tukevat monella tapaa koettua hyvinvointia sekä tarjoavat iloa ja virkistystä. Kulttuurihyvinvointipalveluiden tavoitteena voi olla parantaa koettua terveyttä monissa erilaisissa elämänvaiheissa. Taidelähtöisten hyvinvointipalveluiden tuottaminen on lisääntynyt huomattavasti viime vuosina ja taiteen vaikutukset hyvinvointiin nähdään entistä laajemmin osana hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä sekä kokonaisvaltaista hyvää elämää. (Taikusydän, 2020.)

Suomessa kiinnostus taiteen, kulttuurin ja hyvinvoinnin välisistä yhteyksistä on ajankohdista ja vireää. Toukokuun lopulla 2020 perustettu Kulttuurihyvinvointipooli kokoaa yhteen monia kulttuurialan organisaatioita edistämään kulttuurin ja hyvinvoinnin välisiä yhteyksiä. 27.5.2020 julkaistussa mediatiedotteessa Kulttuurihyvinvointipooli kertoo edistävänsä kulttuurin, taiteen ja luovuuden merkitystä osana kokonaisvaltaista hyvinvointia. Poolin tiedotteen mukaan kulttuurin, taiteen ja luovuuden vaikutuksista hyvinvointiin on olemassa vahvaa, kasvavaa tutkimusnäyttöä ja kokemustietoa. Pooli haluaa edesauttaa kulttuurihyvinvoinnin sisällyttämistä osaksi eri yhteiskunnan osia sekä vahvistaa ja tukea monialaista yhteistyötä. (Kulttuurihyvinvointipooli, 2020.)

Opetusministeriössä (von Branderburg 2008, Liikanen, 2010) on kehittämishankkeissa ja erilaisissa toimintaohjelmissa tutkittu taiteesta ja kulttuurista saatavia hyvinvointikokemuksia. Valtakunnallisen Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia (Taiku) -toimintaohjelman tavoitteena on ollut hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen kulttuurin ja taiteen keinoin sekä esimerkiksi parantaa työhyvinvoinnin tukemista taiteen keinoin. Hankkeiden julkaisuissa todetaan muun muassa, että kulttuuritoiminnan liittyminen osaksi tavoitteellista hyvinvointi- ja terveystyötä on toteutunut Suomessa vasta osittain, mutta tarve löytää uusia menetelmiä ja toimintatapoja esimerkiksi sosiaali- ja hoitoalalle on tiedostettu. Taide ja kulttuuri voivat olla olivat keskeinen osa ihmisten arjen mielekkyyttä ja merkityksellisyyttä. Mielekäs ja merkityksellinen elämä kokemuksineen ovat ihmisten henkiselle, fyysiselle ja sosiaaliselle hyvinvoinnille tärkeitä edellytyksiä. Taide- ja kulttuuritoiminnan kautta ihmiset voivat kokea itselle merkityksellisiä ja elämänlaatua parantavia asioita. Nämä elämykset, osallisuus ja

vuorovaikutus mahdollistavat itsenä kehittämisen ja voimaantumisen. (Liikanen, 2010, s. 25, 38.)

Taiteen edistämiskeskuksen (Houni, 2019, Vuolasto ym., 2020) hankkeissa on kehitetty taidekentän ja hyvinvointialojen, kuten sosiaali- ja terveydenhoitoalan välistä yhteistyötä, tutkittu aikaansaatuja toimia ja esitetty toimenpide-ehdotuksia yhteistyön parantamiseen ja tiedon lisäämiseen. Kokemuksista on saadun tiedon perusteella kehitetty toimintamalleja taidetoiminnalle yhteiskunnan eri sektoreilla.

Maailman terveysjärjestö WHO:n marraskuussa 2019 julkaistun raportin mukaan taide voi tarjota uusia ratkaisuja monimutkaisiin terveyshaasteisiin, myös sellaisiin, joihin lääketiede ei yksin pysty. Raportin mukaan taidetoimintaan osallistuminen niin taiteen kokijana kuin tekijänä voi ehkäistä lukuisia psyykkisiä ja fyysisiä sairauksia ja auttaa selviytymään sairauksien kanssa. Raportin yli 3000 tutkimuksesta selviää, että taiteen ja kulttuurin terveysvaikutuksista on vahvaa tutkimusnäyttöä. Raportissa kannustetaan muun muassa taidekentän toimijoita ja organisaatioita ottamaan terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen taiteen avulla osaksi toimintaa. (Fancourt & Finn, 2019, s. vii–ix.)

Myös Sosiaali- ja terveysministeriö (2015, Kaattari & Suksi, 2019) on julkaissut viime vuosina omia aiheeseen liittyviä tutkimuksia, kehittämishankkeita ja raportteja, joissa on painotettu taiteen merkitystä ja tarvetta erityisesti osana sosiaali- ja terveysalaa ja sen kehittämismahdollisuuksia yhteistyössä taidekentän toimijoiden kanssa. Sosiaali- ja terveysministeriön tuoreen julkaisun mukaan (Kaattari & Suksi, 2019) taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksiin liittyvien käsitteiden kirjo on edelleen moninainen. Käsitteistö ei ole vielä vakiintunut, koska kyseessä on jatkuvasti kehittyvä tieteen ja toiminnan ala. Viime vuosina taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaa sekä terveyttä ja hyvinvointia edistävää taide- ja kulttuuritoimintaa on alettu enenevässä määrin kutsua kulttuurihyvinvoinniksi. Kaikessa taiteessa ja kulttuuritoiminnassa on läsnä mahdollisuus hyvinvointia edistäviin vaikutuksiin. Kulttuurihyvinvointi liittyy ihmisen kokonaishyvinvointiin. Taide ja kulttuuri ovat osa hyvää elämää, jokaisessa yksilössä olevaa luovuutta ja elinikäistä oppimista. (Kaattari & Suksi, 2019, s. 10–12.)

Taide tuottaa elämää rikastuttavia kokemuksia. Taiteen ja kulttuurin vaikutuksista ihmisiin on tehty runsaasti tutkimuksia ja selvityksiä eri puolilla maailmaa. Taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksista ihmisiin, sekä toisaalta sen vaikutuksista talouteen on oltu erityisen kiinnostuneita. Puhutaan luovasta taloudesta. Taiteella ja taiteellisella toiminnalla on

tutkimuksissa havaittu olevan positiivinen yhteys hyvään koettuun terveyteen, elämänlaatuun ja onnellisuuteen. Tutkimusten näkökulmat tuloksineen kuitenkin vaihtelevat eikä niihin liittyvien käsitteiden määrittelemisenkään ole yksiselitteistä.

Sellaisille kulttuurialan peruskäsitteille kuin kulttuuri, taide ja luovuus on jopa mahdotonta löytää yksiselitteisiä määritelmiä. Kulttuurinen toiminta on dynaamista ja prosessuaalista. Monet kulttuuriset vaikutukset ovat suhteellisia, sillä kyseessä ovat ihmisten kokemukset, elämykset ja merkityksenannot. Tämän on koettu heikentävän mahdollisuutta vaikutusten tunnistamiseen ja vertailuun. (Opetusministeriö, 2009, s. 10.)

Kasvatustieteen tohtori Satu-Mari Jansson (2014) on Taideyliopistossa tutkinut taiteen ja kulttuurin vaikutustutkimuksia. Hänen mukaansa tutkimusten näkökulmat vaihtelevat, mikä tekee taiteen ja hyvinvoinnin välisten vaikuttavuuksien vertailun haastavaksi. Jansson toteaa, että vaikutustutkimus hakee edelleen muotoaan ja hän jaottelee taiteen ja kulttuurin vaikutustutkimuksia eri kategorioihin, joista hyvinvoinnin tulokulma on yksi. Janssonin mukaan hyvinvoinnin tulokulmasta katsottuna taiteelliseen toimintaan sekä passiivisesti että aktiivisesti osallistuminen voi edistävää terveyttä ja koettuna hyvinvointia. Hänen mukaansa tosin hyvinvoinnin määritelmien runsaus hankaloittaa osaltaan vaikuttavuuksien vertailua. Jansson jakaa tässä yhteydessä hyvinvoinnin ja taiteen yhteydet kahteen luokkaan seuraavasti: taidetoiminnan vaikutukset elämän laatuun sekä taidetoiminnan vaikutukset fyysiseen ja koettuun terveyteen. Janssonin mukaan taiteen hyvinvointivaikutukset sinänsä tunnustetaan hyvin ja kritiikki näyttääkin kohdistuvan tutkimusten tulokulmien ja liittyvien käsitteiden monimerkityksellisyyden tuottamiin haasteisiin. (Jansson, 2014, s. 3, 8–9.)

Taidelähtöisen toiminnan yksi suurimmista vaikutuksista on sen lähtökohta ihmisen kokemusmaailmassa. Jokainen ihminen on alttiina taiteelle omassa elämässään, kirjoittaa teatteritaiteen tohtori Pia Houni (2019): taide ja kulttuuri ovat kaikkialla jokapäiväisessä elämässä. Kulttuurihyvinvoinnilla on Hounin mukaan suoranaisia hyötyvaikutuksia terveyteen ja vielä kokonaisvaltaisemmin ihmisen hyvinvointiin. Suomessa taidelähtöinen toiminta toteutuu pääsääntöisesti kahdella laajalla alueella. Ensimmäisenä sosiaali- ja terveydenhoidon alalla hoitolaitoksissa tapahtuvana taidetoimintana, jonka tavoitteena on terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen. Toisena ei-sotealueen taidetoiminta, kuten taideopetus, taideharrastukset ja muut vapaamuotoiset kulttuuritoimijoiden järjestämät aktiviteetit. Hounin mukaan taiteen vaikutuksista puhuttaessa on olennaista on ymmärtää vaikutukset laaja-alaisesti, ihmisen

kokonaisuuteen liittyvänä seikkana, jossa myös immateriaaliset arvot voivat muuttua tuottavaksi myös yhteiskunnan tasolla. Hän toteaaakin, että esimerkiksi hyvinvointi on tällainen arvo, ja hyvinvointia kokeva ihminen on tutkimusten mukaan muun muassa motivoitunut ja aikaansaava. Vaikka taiteen ja kulttuurin myönteisistä vaikutuksista tiedetään paljon, on Hounin mukaan edelleen melko niukasti tietoa siitä mistä nämä erilaiset hyvinvointivaikutukset johtuvat, eli mitä ovat ne vaikutusmekanismit, jotka erilaisissa taidemuodoissa ja taidetoiminnassa vaikuttavat. Näitä vaikutusmekanismeja ovat Hounin mukaan esimerkiksi taiteen aikaansaamat emotionaaliset kokemukset, eli tunnereaktiot, kognitiivisten valmiuksien ja oppimisen lisääntyminen taiteen kautta sekä fysiologiset vaikutukset niin tunnereaktioiden kuin taiteen tekemiseen liittyvän toiminnallisuuden seurauksena. (Houni, 2019, s. 6, 9–13.)

Taiteen ja hyvinvoinnin välisistä positiivisista yhteyksistä näyttää siis olevan runsaasti tutkimustuloksia ja tietoa. Kulttuurin, taiteen ja hyvinvoinnin käsitteiden laajuus ja moninaisuus kuitenkin näyttää muodostuvan haasteelliseksi tutkittaessa taiteen ja hyvinvoinnin välisiä yhteyksiä. Hyvinvointi, kulttuurihyvinvointi ja kulttuurihyvinvointipalvelu ovat laajoja käsitteitä, joita käytetään laajasti alan tutkimuksissa ja julkaisuissa.

Koska käsitteiden yksiselitteinen määrittäminen on vaikeaa ja taidetoiminnan ja hyvinvoinnin välisten suhteiden tutkimuksia on runsaasti eri lähestymiskulmista, keskityn tässä tutkimuksessa käsittelemään taideperustaisen toiminnan ja ihmisen subjektiivisesti kokeman hyvinvoinnin välisiä yhteyksiä ja niitä koskevia tutkimuksia. Tässä tutkimuksessa taiteella ja taiteellisella- sekä taideperustaisella toiminnalla tarkoitetaan kuvataiteen keinojen käyttöä osana TaPaMa -hankkeeseen suunnittelemani taideperustaista elämyspalvelua, From Nature to Art Print. Ne ovat tässä yhteydessä myös osa kulttuurihyvinvointia ja kuuluvat kulttuurihyvinvointipalveluihin.

Koettua hyvinvointia mitataan usein elämänlaadulla. Elämänlaatua muovaavat terveys, materiaallinen hyvinvointi, odotukset hyvästä elämästä, ihmissuhteet, omanarvontunto ja mielekäs tekeminen (THL, 2020a). Hyvinvoinnin käsite tutkimuksessani pohjaa Opetusministeriön (2010) sekä Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2020) määritelmiin:

Hyvinvointi on ihmisen fyysistä, psyykkistä, sosiaalista ja emotionaalista hyvää oloa. Hyvinvointi on tasapainoinen kokonaisuus, joka muokkaa ja ympäröi yksilöä. Hyvinvointiin kuuluu sekä objektiivisesti mitattavia asioita että

subjektiivisiä arvostuksia ja kokemuksia. Hyvinvointi merkitsee erilaisia asioita eri ihmisille elämänkaaren eri aikoina. (Liikanen, 2010, s. 37.)

Hyvinvoinnin osatekijät jaetaan yleensä kolmeen ulottuvuuteen: terveyteen, materiaaliseen hyvinvointiin ja koettuun hyvinvointiin tai elämänlaatuun. Hyvinvointi-käsite viittaa suomen kielessä sekä yksilölliseen hyvinvointiin että yhteisötason hyvinvointiin. Yksilöllisen hyvinvoinnin osatekijöiksi taas luetaan sosiaaliset suhteet, itsensä toteuttaminen, onnellisuus ja sosiaalinen pääoma. (THL, 2020b.)

Kulttuurihyvinvoinnin ja kulttuurihyvinvointipalveluiden monitahoisia käsitteitä voidaan avata muun muassa seuraavasti: kulttuurihyvinvoinnin ytimessä on taiteen ja kulttuurin parissa tai välityksellä koettu hyvinvointi ja hyvä elämä, ihmisen oma kokemus taiteen lisäämästä hyvinvoinnista. Se perustuu jokaisen omaan taidesuhteeseen ja merkityksenantoon. Kulttuurihyvinvointi voidaan nähdä myös ilmiönä, jossa kulttuuri ja taide antavat erilaisia hyvinvointiin liittyviä vaikutuksia sekä yksilölle että yhteisölle. Taide ja kulttuuri ymmärretään osana hyvää elämänlaatua, jossa ihminen on kulttuurin kokija ja toimija. (Lilja-Viherlampi & Rosenlöf, 2019, s. 20–22).

Kulttuurihyvinvointipalvelu, joka tässä yhteydessä viittaa myös taideperustaiseen- ja luontoperustaiseen hyvinvointipalveluun, voidaan määritellä esimerkiksi seuraavasti: Kulttuurihyvinvointipalvelujen kautta taide asettuu laajemmin osaksi yhteiskuntaa ja toteutuu uusissa toimintaympäristöissä. Kulttuurihyvinvointipalvelut ovat asiakas- ja tarvelähtöisiä, matalan kynnyksen räätälöitäviä palveluita, joilla on terveyttä ja hyvinvointia edistäviä tavoitteita. Näitä tavoitteita voivat olla esimerkiksi koetun terveyden, toimintakyvyn ja osallisuuden tukeminen. Kulttuurihyvinvointipalveluita kehittävät ja toteuttavat taiteen, kulttuurin, sosiaalisen, terveys- ja kasvatustyön ammattilaiset moniammatillisessa yhteistyössä. Monitaiteisuus ja moniammatillisuus liittyvät käsitteinä kulttuurihyvinvointipalveluihin. (Lilja-Viherlampi & Rosenlöf, 2019, s. 28–31).

Taideperustaisesti rakentuva hyvinvointi ja siihen tässä tutkimuksessa liittyvä kulttuurinen hyvinvointi ovat monitahoisia ja kokemuksellisia ilmiöitä. Näkemys hyvinvoinnista liittyy perustavanlaatuisesti kysymykseen hyvästä elämästä ja yksilön subjektiivisesta hyvinvoinnista, hyvän olon ja onnellisuuden kokemuksista. Hyvinvoinnilla tarkoitetaan tässä yhteydessä ihmisen itsensä kokemaa hyvinvointia, joka voi ilmetä esimerkiksi virkistymisen ja

voimaantumisen tunteena tai hyvänä koettuna elämänlaatuna taiteellisen toiminnan yhteydessä ja sen seurauksena.

4. Tutkimuksen metodologiset valinnat

4.1 Taideperustainen toimintatutkimus

Taideperustaiset käytännöt ovat kehittyneet palvelemaan tutkimuksen kaikkia vaiheita. Patricia Leavy (2015), sosiologian tohtori, määrittelee nämä taideperustaiset tutkimuskäytännöt ryhmäksi metodologisia työkaluja, joita tutkijat eri tieteenaloilla käyttävät tutkimuksen eri vaiheissa, kuten tietojen keruussa ja tuottamisessa, analysoinnissa, tulkinassa ja esittämisessä. Hänen mukaansa nämä uudet metodologiset työkalut mukauttavat luovasti, taiteiden tapaan, käsittelemään sosiaalisen tutkimuksen kysymyksiä kokonaisvaltaisesti ja yhdistellen niin, että teoria ja käytäntö kietoutuvat toisiinsa. Taideperustaiset metodologiset käytännöt mahdollistavatkin erilaisia lähestymistapoja tiedon muodostamiseen. Taiteellisen ja laadullisen tutkimuksen käytänteissä on paljon yhteneväisyyksiä, kuten tutkijoiden pyrkimys ymmärryksen lisäämiseen ja olettamuksen haastamiseen. Leavyn mukaisesti molemmissa on kysymys kokonaisvaltaisesta ja dynaamisesta lähestymistavasta, jossa on mahdollista tuoda tutkimusprosessiin mukaan luovuus ja intuitio. Hän korostaa taidepohjaisten käytäntöjen sopivan erityisesti tutkimushankkeille, joiden tarkoituksena on kuvailla, tutkia, löytää ja ratkaista ongelmia prosesseissa tai projekteissa. Taideperustaisuuden potentiaali on hänen mukaansa saada ihmiset näkemään ja ajattelemaan eri tavoin, tuntemaan syvemmin, oppimaan uutta ja muodostamaan yhteyksiä yhtäläisyyksien tai erojen välillä. Taideperustaisuuden kautta ja sen avulla voi päästä käsiksi aineistoon tai tuottaa aineistoa, mitä muilla menetelmillä olisi vaikea saavuttaa. (Leavy, 2015, s. 4, 6, 17, 20–22).

Lapin yliopisto on taide- ja tiedeyliopisto, jossa taideperustaista toimintatutkimusta (art-based action research) on kehitetty erityisesti vastaamaan kuvataidekasvatuksen, yhteisöllisen taidekasvatuksen ja soveltavan taiteen tiedonintresseihin. Tutkimuksella tuotetaan perusteltua tietoa ja ymmärrystä, jonka avulla käytännön muutos ja uusi osaaminen ovat mahdollisia.

Soveltavan kuvataiteen ja kuvataidekasvatuksen tiedontarve on muutoshaakuista: tutkimuksen tyypillisenä tavoitteena on kehittää entistä toimivampia käytännön työ- ja koulutusmenetelmiä tai vastata tutkimuksen keinoin tunnistettuihin yhteiskunnallisiin haasteisiin (Jokela & Huhmarniemi, 2020b, s. 39).

Taideperustaista toimintatutkimusta kuvaakin ratkaisukeskeisyys myös sen muilla sovellusaloilla, kuten taiteen ja taideperustaisen toiminnan kohtaamisissa hyvinvointi- ja kulttuuripalvelujen sekä luonto- ja luovan matkailun kanssa. Taideperustainen toimintatutkimus on sekä tapaustutkimusta että kehittävää tutkimusta, jonka tavoitteena on saavuttaa käytännössä sovellettavaa ja uudeksi osaamiseksi muunnettavissa olevaa tietoa. Taideperustaisessa toimintatutkimuksessa painottuvatkin yhteisöllisyys, osallisuus ja vuorovaikutteisuus ja reflektion kohteena on toiminnasta kerätyt aineistot. Tutkimuksessa on noussut esiin taiteellisen toiminnan potentiaalinen vaikutus kasvatukseen ja oppimisen lisäksi esimerkiksi hyvinvoinnin edistämisessä. Taideperustaisessa toimintatutkimuksessa kestävän kehityksen edistäminen on yksi sen tavoitteista. (Jokela & Huhmarniemi, 2020b, s. 39–42.)

Taideperustainen toimintatutkimus on osa laadullisen tutkimuksen traditiota. Se millaista tietoa haetaan, ratkaisee tutkimusstrategian valinnan. Taideperustaisella toimintatutkimuksella on kaksi sovellutusaluetta tavoitteen asettelun mukaisesti: prosessi- ja produktiokeskeinen. Taideperustaista toimintatutkimusta voidaan käyttää produktien ja tuotteiden kehittämistutkimuksen ja design-tutkimuksen menetelmänä, jossa tavoitellaan olemassa olevien resurssien puitteissa parasta mahdollista lopputulosta lopullisen totuuden sijaan. Produktin kehittäminen tapahtuu yhteistyössä hankkeeseen osallistujien kesken ja toiminnan syklit muodostuvat suunnittelusta, testaus ja arviointivaiheesta sekä parannusvaiheesta. (Jokela & Huhmarniemi, 2020b, s. 40–48.)

Taideperustaisessa toimintatutkimuksessa on keskeistä, että toiminnan kaikista vaiheista kootaan monipuolinen tutkimusaineisto, jonka avulla toiminnasta saadaan tietoa kehittämistyötä varten. Taideperustainen toimintatutkimus on syklisesti etenevä tutkimus- ja kehittämisprosessi, jossa taiteella on monia tehtäviä. Yksi taiteen tehtävistä on välittää toimintaan osallistujien kautta sellaista kokemuksellista ja hiljaista tietoa, jota muulla tavoin kuin taiteellisella ilmaisulla olisi vaikea saavuttaa. Taide voi tutkimuksessa toimia siis välineenä löytää yhdessä osallistujien kanssa käytännön ratkaisuja ongelmiin. Taide voi olla tutkimuksessa myös dokumentoinnin ja aineiston keruun menetelmä. Taideperustainen toimintatutkimus on aina tekijöille ja siihen osallistuville henkilöille tai yhteisöille oppimisprosessi. Taideperustaisessa toimintatutkimuksessa korostuu, että toiminnan kaikista vaiheista kootaan monipuolinen tutkimusaineisto, jonka avulla toiminnasta saadaan tietoa kehittämistyöhön. (Jokela & Huhmarniemi, 2020b, s. 45–48.)

Taideperustainen toimintatutkimus on Jokelan ja Huhmarniemen (2020b) mukaan syklisesti etenevä tutkimus- ja kehittämisprosessi. Sen ensimmäinen vaihe sisältää tutkittavaan aiheeseen perehtymistä, tavoitteiden ja tutkimustehtävien määrittelyä, sekä toiminnan suunnittelua, teoreettista ja taiteellista taustatyötä. Toinen vaihe keskittyy taiteelliseen työskentelyyn. Kolmannessa vaiheessa kerätään tutkimusaineisto, usein käytännön toimintaan limittyen. Syklin neljännessä vaiheessa toteutuu kerätyn aineiston analyysi ja reflektioiva tarkastelu sekä kehittämistavoitteiden tarkennus saavutettujen tutkimustulosten valossa. (Jokela & Huhmarniemi, 2020b, s. 45.)

Oma tutkimukseni on hankesuuntautunut taideperustainen toimintatutkimus. Jokelan ja Huhmarniemen (2020b) sanoin taideperustaisen toimintatutkimuksen voi toteuttaa monella tapaa ja siinä on tilaa myös luovalle ajattelulle ja ymmärryksen tarkentumiselle. Toimintatutkimukselle on tyypillistä, että tutkimuskysymykset tarkentuvat tutkimuksen etenemisen myötä. Taiteilija-tutkija voi tulla kehittämissykliin mukaan sen eri vaiheissa, eli myös jo käynnissä olevaan prosessiin. Hankesuuntautunut taideperustainen toimintatutkimus etenee vaiheittain. Tiivistetysti nämä vaiheet koostuvat viidestä eri vaiheesta, mutta käytännön toiminnassa syklien vaiheet limittyvät usein toisiinsa. Vaiheet ovat: taustatyö, tutkimuksen ja tiimityön aloittaminen, tutkimuksen ja mahdollisen taideintervention toteutuksen suunnittelu, toiminnan toteutusvaihe sekä aineiston analysointi ja raportointi. (Jokela & Huhmarniemi, 2020b, s. 45–58.)

Omassa tutkimuksessani taideperustainen toimintatutkimus on kehittävää tutkimustyötä, jolla pyrin kohti käytännössä sovellettavaa ja uudeksi osaamiseksi muunnettavissa olevaa tietoa ja ymmärrystä. Oma tutkimustehtäväni tarkentui kehittämistyön ja tutkimuksen kuluessa ja aina saadessani uutta tietoa kehittämishankeen eri vaiheissa. Taideperustaiselle toimintatutkimukselle tyypillinen vaihteellisuus toteutui myös omassa tutkimuksessani. Toiminta muodostui suunnitteluvaiheesta, joka pohjasi tutkimukseni teoriasta saatuun tietoon sekä omiin aikaisempiin kokemuksiini taidegrafiikan opettajana ja opetuksen suunnittelijana. Suunnitteluvaihetta seurasi testausvaihe, jonka pohjalta saadun uuden tiedon ja ymmärryksen kautta kehitin suunnitelmaani kohti toteutettavaa pilottia. Pilotin käytännön toteutuksen aikana saadun aineiston ja aikaisemman tiedon perusteella toteutetaan arviointi ja esitetään parannusehdotukset. Taidetta sovelletaan pilotissa käytännön toimintaan niin, että aineistoksi saadaan myös sellaista tietoa, joka ei välttämättä välity perinteisillä puhuttuun tai kirjoitettuun kieleen perustuvilla tutkimusmenetelmillä.

4.2 Tutkimuksen aineisto ja analyysi

Tutkimustehtävääni haen vastauksia taideperustaisella toimintatutkimuksella. Taideperustaisessa toimintatutkimuksessa tutkimusaineisto luodaan osana toiminnan kehittämistä. Jokelan ja Huhmarniemen (2020b) mukaan keskeistä on, että prosessista kootaan monipuolinen ja moniääninen tutkimusaineisto, jonka avulla toiminnasta saadaan tietoa kehittämistyötä varten, ja jonka avulla tutkimus voidaan toteuttaa. Tutkimuksen aineistoa voidaan koota ja analysoida yhteistoiminnassa ja vuorovaikutuksessa tutkimusprosessissa mukana olevien toimijoiden ja tahojen kanssa. Tyypillistä onkin, että aineiston tulkinnallinen analysointi on päällekkäinen prosessin arvioinnin kanssa. Analyysin tuloksena on syventynyt ymmärrys niin käytännön toiminnasta kuin sen kehittämisestäkin. Taiteellisen työskentelyn osissa osallistujat luovat aineistoa varsinaisten taideteosten lisäksi mielipiteiden, ajatusten ja ideoiden kautta. Kokemuksen reflektoinnit ovat usein tärkeä osa tutkimusaineistoa taideperustaisessa toimintatutkimuksessa. Aineisto koostuukin taiteellisten tuotosten lisäksi monista eri lähteistä, kuten taiteilija-tutkijan havaintomuistiinpanoista, luonnoksista ja suunnitelmista, tapaamisten muistiinpanoista, toiminnan kuvallisesta dokumentoinnista, reflektointi- ja arviointikeskustelujen dokumentoinneista sekä osallistujien palautteesta. (Jokela & Huhmarniemi, 2020b, s. 50–55.)

Tyypillisesti taideperustaisen toimintatutkimuksen kulkuun liittyy jatkuva prosessin arviointi, jonka avulla toimintaa voidaan korjata ja suunnata uudelleen sekä saatuihin tuloksiin kohdistuva loppuarviointi. Aineistosta käytetään usein reflektioaineiston nimitystä, jolla painotetaan aineiston käyttöä niin kehittämisprosessissa kuin jatkokehityksessäkin. Samanlaisesti voidaan siis arvioida toiminnassa mukana oleviin henkilöihin kohdistuvia laadullisia vaikutuksia sekä tehtyjen toimenpiteiden ja prosessin toimivuutta. Lopputuloksia voidaan tarvittaessa arvioida kahdessa vaiheessa, tuoreeltaan projektin päättyttyä ja kypsyttyvä vaiheen jälkeen. Tutkimusprojektin osallistujien käsitykset, kokemukset ja niiden analysointi ovat koko kehittämistyön arvioinnin ydin. Toimintaa tarkasteltaessa ja arvioitaessa yhteistyössä osallistujien kesken toimintatutkimukselle tyypillinen moniäänisyys ja vuorovaikutteisuus pääsee esille. (Jokela & Huhmarniemi, 2020b, s. 50–55.)

Omassa tutkimuksessani kaikista tutkimuksen vaiheista syntyy moniäänistä dokumentaatiota, joka muodostaa tutkimukseni aineiston. Tutkimuksen lopputuloksien kannalta arvioin toimintaa heti pilotin jälkeen, sekä uudestaan myöhemmin, asioita pohdittuani. Aineisto sisältää oman tutkimuspäiväkirjan muistiinpanot, havainnot ja pohdinnat sekä taiteelliset

luonnokset pilotin ideointi ja suunnitteluvaiheista, kehitystyöstä ja toteutuksesta. Pilotin toteuttamisvaiheessa aineisto syntyi vuorovaikutuksessa osallistujien kanssa yhdessä ja erikseen käydyistä keskusteluista ja toiminnan havainnoinnista. Tutkimuksessani osallistujien kokemukset toiminnasta ovat merkityksellisiä. Nämä osallistujien kokemukset muodostavat sekä sanallista, että visuaalista aineistoa, erityisesti taiteellisen prosessin kautta. Aineistosta löytyy myös pilotin palautelomakkeesta saadut tiedot, pilotin toimintavaiheen kuva- ja videomateriaaleja sekä kuvia osallistujien taideteoksista. Kuvallinen dokumentaatio tukee ja täydentää havainnointiin ja keskusteluihin, kommentteihin ja osallistujilta saatuun palautteeseen pohjaavaa aineistoa. Tutkimuksessani kerättyä aineistoa peilataan teoriataustaan ja hyödynnetään sekä sovelletaan toiminnan jatkokehitysehdotuksiin pohdinnan ja reflektion kautta.

5. From Nature to Art Print – elämystoimintaa kaupunkipuistossa ja taidegalleriassa

From Nature to Art Print -matkailupalvelun pilotin toimintaympäristöinä olivat Kirkkolammen puisto ja Galleria Napa. Kirkkolammen puisto on Rovaniemen keskustan läheisyydessä sijaitseva puistomainen ulkoilualue. Kirkkolammen ympäri kulkevan ulkoilureitin varrelle on istutettu runsaasti Lapissa menestyviä kasveja. Galleria Napa on Lapin taiteilijaseuran ylläpitämä taidegalleria, jossa järjestetään vuosittain useita nykyaikaisen taiteen näyttelyitä. Galleria Napa sijaitsee Rovaniemen keskustan tuntumassa. Kirkkolampi kohteena näyttikin tarjoavan edellytykset ohjattuun luontoperustaiseen toimintaan sekä sijainnin, saavutettavuuden ja turvallisuuden näkökulmasta, mutta myös monimuotoisena ja kokemuksellisenä kaupunkiluontokohteena.

Kirkkolammen puisto on pilotin kaupunkiluontokohde ja samalla luontoperustaisen toiminnan toteuttamisympäristö. Kirkkolammen puisto on Green Care -toiminnan määrittämällä tavalla toimintaympäristö, jossa luontoperustainen toiminta toteutuu. Green Care -menetelmien mukaisesti pilotin toimintamuodoissa painottuvat eri tavoin luontoympäristön moniaistinen ja yksilölähtöinen kokeminen, luontoon liittyvä toiminnallisuus ja yhteisöllisyys. Luonto antaa virikkeet tekemiseen, kokemiseen ja oppimiseen.

Luonnonympäristöjen ja -arvojen sosiaalinen ja kulttuurinen merkitys kuuluvat luonnossa tapahtuvaan virkistystoiminnan ja positiivisten terveysvaikutusten tapaan kulttuurisiin ekosysteemipalveluihin, kuten Hiedanpää ja Peltola (2011) mainitsevat. Kirkkolammen puisto on Green Care -toiminnassa Soinin ja Vehmaston (2014) määrittämällä tavalla

toimintaympäristö, jossa luontoperustainen toiminta toteutuu, mutta se on myös väline ja luontokohde. Välineeksi Green Care -toiminnassa luonto muodostuu esimerkiksi luonnosta kerätyn materiaalin kautta, jota hyödynnetään vaikkapa taideteoksen tekemiseen, kuten pilotissa tapahtuu. Kohteeksi luonto muodostuu Green Care -määritelmän mukaisesti esimerkiksi maiseman tarkastelun tai luonnon äänien kuuntelemisen kautta, joka toteutuu pilotissa luonnon moniaistisena havaitsemisena. Green Care -menetelmien mukaisesti pilotin toimintamuodoissa painottuvat eri tavoin luontoympäristön moniaistinen ja yksilölähtöinen kokeminen, luontoon liittyvä toiminnallisuus ja yhteisöllisyys. Luonto antaa virikkeitä tekemiseen, kokemiseen ja oppimiseen. (Hiedanpää & Peltola, 2011, s. 100–111 & Soini & Vehmasto, 2014, s. 4–13.)

Kuten Niemelä (2010) on kollegoidensa kanssa todennut, ovat kaupunkien moninaiset luontoalueet yhä useamman ihmisen arkipäivää. Virkistyskäyttöön soveltuvat ekosysteemipalvelut antavat matkailijoille mahdollisuuksia esimerkiksi luonnon tarkkailuun. Kaupunkiluonnon virkistyspalvelut ovatkin tärkeä osa hyvää elinympäristön laatua. Pienetkin luontoalueet voivat olla merkittäviä ihmisten hyvinvoinnin kannalta. (Niemelä, Saarela, Söderman, Kopperoinen, Yli-Pelkonen & Väre, 2010, s. 203–223.) Koska pilotissa on tarkoitus mahdollistaa matkailijalle uuden oppiminen ja opitun taidon siirtäminen matkailijan omaan toimintaympäristöön, halusin valita kaupunkiluontokohteen tapahtumapaikaksi. Näin toimimalla oletan kaupunkiluontokohteen olevan myös suuren osan kansainvälisten matkailijoiden omaa toimintaympäristöä, jolloin tavoiteltua omaehtoista toimintaa olisi mahdollista jatkaa matkan jälkeen.

5.1 Kehittämistyön tausta ja toteutus

Luonnolla ja taiteella on kyky pysäyttää. Näin kirjoittaa Tarja Rannisto (2007) Helsingin yliopistosta. Ranniston mukaan luontoympäristön ja taiteen äärellä tapahtuvassa esteettisessä kokemuksessa on samankaltaisuutta. Hänen mukaansa tässä elämyksessä on kyse aistihavainnosta, joka edellyttää kokijaltaan paitsi tiedollisia ja taidollisia kykyjä, myös avoimuutta kokemuksen äärellä. Hän pohtiikin juurit avoimuuden ja kokemuksen esiin tuomien tunteiden ja ajatusten tärkeyttä kohtaamisessa. Parhaimmillaan luonto- ja taide-elämysten äärellä esiin nousevatkin uudet kokemukset, jotka irrottavat kokijansa pois totutusta ja arkipäiväisyydestä. Rannisto korostaa tässä yhteydessä aitouden tunnetta, rauhaa ja hetkeen syventymisestä. Hän muistuttaa kuitenkin näiden kohtaamisten kulttuurisidonnaisuudesta,

joka voi ilmetä myös vierauden tunteena, ja painottaakin kokijan avoimen asenteen tärkeyttä uuden äärellä. Ranniston mukaan luonnon ja taiteen kohtaamisessa tapahtuvaa samankaltaisuutta voi nähdä luonnon, taiteen ja ihmisen välisessä vuorovaikutuksessa. Luontoympäristössä sijaitsevassa mielipaikassaan ihminen voi tuntea samankaltaista yhteenkuuluvuutta ja yhteisymmärryksen tunnetta kuin itselleen tärkeän taideteoksen äärellä. Ranniston mukaan niin taiteen kuin luonnonkin kohtaamisessa kokijan avoimuus ja vastaanottavaisuus ovat tärkeitä asioita, olipa kohde sitten entuudestaan tuttu tai uusi. (Rannisto, 2007, s. 82–89.)

Idea pilotin kehittämistyöhön sai alkunsa omasta kiinnostuksestani luontoon ja taiteeseen. Edellä Ranniston kuvaamalla tavalla minua kiinnostaa henkilökohtainen kokemukseni taiteen ja luonnon kohtaamisen samankaltaisuudesta. Halusin ottaa tämän kokemuksellisuuden kehittämistyön lähtökohdaksi ja syventää tietämystäni aiheeseen perehtymällä. Tämä vaikutti kehitystyön taustalla siihen, mihin suuntaan halusin kehittämistyötä ja siitä valmistuvaa matkailupalvelua lähteä viemään. Taiteen ja luonnon kohtaamisen samankaltaisuuden kokemuksen lisäksi minua kiinnosti luonnon ja taiteen mahdollistamat fyysiset, henkiset ja sosiaaliset hyvinvointivaikutukset. Green Care tuli osaksi kehitystyötä henkilökohtaisen kiinnostuksen lisäksi siksi, että halusin tutkimuksellista tietoa ja sitä kautta saatavaa uskottavuutta luontoperustaisen osuuden suunnittelun ja vaikuttavuuden tueksi. Kehittämistyön tueksi etsin myös taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksiin perustuvaa tietoa, jota pystyin soveltamaan käytännössä kehitystyön aikana. Nämä valinnat ohjasivat kehittämistyötäni koko prosessin ajan, ja olettamukseni oli, että soveltamalla taiteen keinoja ja Green Care -menetelmiä olisi kehittämistyöllä mahdollista luoda TaPaMa -hankkeen kontekstin mukainen, Lapin matkailun kesä- ja syyskauteen soveltuva taideperustainen elämyspalvelu kansainvälisille matkailijoille.

From Nature to Art Print -matkailupalvelun ja sen pilottivaiheen kehittämistyötä viitoittivat TaPaMa -hankkeen suuntaviivat, oma taustani taidegraafikkona ja taideopettajana, tutkimuksen teoriasta saatu tieto sekä Green Care LuontoVoiman -menetelmien ohjeistukset luontoperustaisen toiminnan suunnittelussa. Pilotin sisällön suunnittelun lähtökohdaksi muodostui luonto- ja taideperustaisen elämyspalvelun kehittäminen, joka tarjoaisi osallistujille toiminnan kautta mahdollisuuden hyvinvointikokemuksiin ja uuden oppimiseen luovan matkailun kontekstissa.

Olen valmistunut taidegraafikoksi ja toiminut myös taidegraafiikan opettajana. Palvelun ja pilotin taideperustaisen osuuden suunnittelussa halusin hyödyntää aiemmin saamiani

kokemuksia niin ohjauksen suunnittelusta kuin toteutuksestakin. Huhmarniemen ja Jokelan (2018) mukaisesti taideperustaisen elämyspalvelun kehittämiseen voikin kuulua esimerkiksi taiteilijan osaamisen hyödyntäminen materiaalituntemuksen ja työtapojen kautta taideperustaisen matkailupalvelun kehittämistyön osana. (Huhmarniemi & Jokela, 2018, s. 116–119.)

Kesän 2020 aikana aina työpajan toteutumiseen saakka dokumentoin Kirkkolammen aluetta valokuvin, keräämällä erilaisia luontomateriaaleja sekä tekemällä muistiinpanoja omista havainnoista ja tuntemuksista, joita kohteessa toimiminen herätti. Toiminnan avulla varmistuin kohteen soveltuvuudesta luontoperustaiseen toimintaan ja siihen, että alueelta olisi helposti kerättävissä riittävän erilaisia ja monipuolisia luontomateriaaleja työpajan taideperustaisen osan toteuttamiseen. Pilotin taiteellisen osion toimivuuden varmistamiseksi keräsin kesän 2020 aikana Kirkkolammelta erilaisia luonnonmateriaaleja, joita testasin erilaisten painovärien ja materiaalien sekä tekniikoiden kautta. Työskentelytavaksi pilottiin valikoin uniikki-vedosten, eli monotyyppien tekemisen. Taidegrafiikan perinteistä poiketen painolaattana käytettäisiin pilotissa luonnosta kerättyjä materiaaleja. Tämänkaltaista luovaa ja kokeilevaa taidegrafiikkaa olen ohjannut aiemminkin, joten pystyin hyödyntämään jo olemassa olevia kokemuksia suunnittelussa. Tekniikan etuna on myös se, ettei aiempaa tietämystä taidegrafiikasta tarvita, eikä sen toteuttaminen vaadi erityisiä järjestelyjä tai tiloja. Näin esimerkiksi Galleria Napa sopi toimintaympäristöksi ilman suuria erityisjärjestelyjä. Lisäksi tekniikka ei tuota perinteisen taidegrafiikan tavoin esimerkiksi metalli- tai happojätettä, eikä sen tekemiseen tarvita liuottimia tai muita vaarallisia aineita. Toteutus tapahtuu vesiohenteisilla akryyliväreillä erilaisille painopapereille. Näillä valinnoilla halusin myös ohjata tekemisen turvallisuutta ja sopivuutta mahdollisimman monenlaisille kohderyhmille, ekologista näkökulmaa unohtamatta. Lisäksi akryylivärien nopea kuivuminen mahdollistaa sen, että taideteokset ovat otettavissa mukaan heti työpajan jälkeen. Arvioin, että tämä on etu matkailijoille suunnatussa taidetoiminnassa.

Aiempi kokemukseni valitsemani tekniikan mahdollisuuksista ja rajoituksista siis osittain ohjasi myös niitä mielikuvia ja tavoitteita, joita lähdin tavoittelemaan pilotin taiteellisen työn lopputuloksiin. Matkailijan olisi ilman aiempaa kokemusta taidegrafiikasta mahdollista tehdä luonnonmateriaaleja hyödyntäen ja ammattimateriaaleilla toteutettuna laadukas ja uniikki taidevedos, joka on matkailijan itsensä tekemänä matkamuisto, taideteos ja elämyspalvelun kokemuksen visualisointi. Tätä taustaa vasten yhdessä teoriasta saadun tietämyksen varassa lähdin kehittämistyöhön.

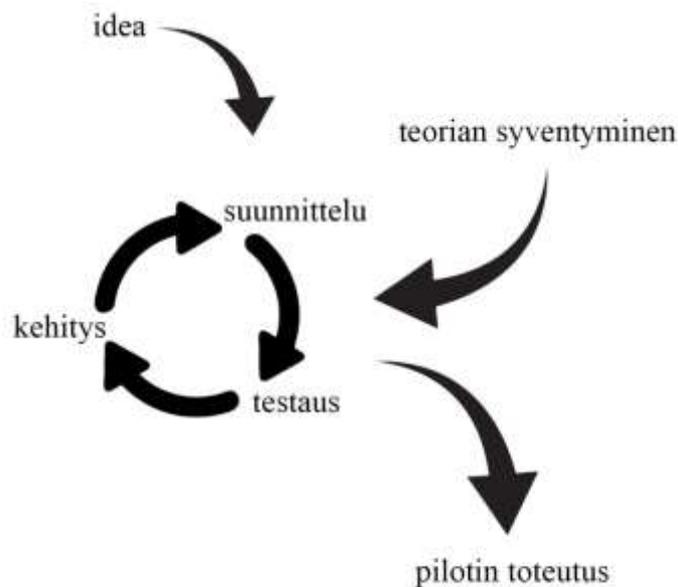
Kehittämistyöni TaPaMa -hankkeessa tähtäsi taideperustaiseen matkailupalveluun, joka yhdistää Green Care LuontoVoiman -menetelmiä, taideperustaisen (soveltavan taiteen) lähestymistavan menetelmiä ja jonka toimintaympäristönä on Rovaniemen kaupunkiluonto ja Lapin taiteilijaseuran Galleria Napa. Taideperustaiset menetelmät, Green Care sekä kulttuuriset ekosysteemipalvelut toimivat tutkimuksen teoriataustana ja palvelun hyvinvointitavoitteiden perustana kehittämistyössä. Pilotoitavan palvelun sisällöllisten tavoitteiden selkiytymisen jälkeen työskentelyssä alkoi pilotin suunnitteluvaihe ja kehitystyö. Kokoamalla tutkimustietoa luonnon ja taiteen hyvinvointivaikutuksista pystyin soveltamaan keräämääni tietoa käytännön kehittämistyössä kohti pilotoitavaa elämyspalvelua. Luovan matkailun mukaisesti kehittämistyön tavoitteena oli suunnitella matkailutuote, jossa matkailijoiden on mahdollisuus oppia jotakin osana matkailupalveluja.

Matkailun elämyspalvelulle on tyypillistä, että se on kokijalleen ainutkertainen kokemus, jonka ei ole tarkoituskaan toistua uudelleen. Matkailija tulee kohteeseensa kenties vain kerran, ostaa palvelun ja jatkaa matkaansa uuteen paikkaan ja uusiin elämyksiin. Tämä asettaa suunnittelutyölle rajoja, jotka on otettava huomioon. Kehitystyötä ohjasi myös Green Care LuontoVoiman -menetelmien viitoittama polku. Green Care -menetelmille on tyypillistä pyrkimys pitkäkestoiseen toimintaan, jolla asiakkaalle pyritään mahdollistamaan luonnon tarjoamia hyvinvointivaikutuksia ja räätälöimään asiakkaalle tarkemmin sopivia toimia yhteistyön edetessä ja tiedon lisääntyessä. Kuten Elina Vehmasto (2019) on todennut, on LuontoVoiman palveluissa kuitenkin mahdollista toteuttaa lyhytkestoinen, kertaluonteinen palvelu. Tällöin palvelussa pyritään innostamisen ja inspiroinnin kautta mahdollistamaan omaehtoisten luontokokemusten lisääntymistä ohjaustilanteen jälkeenkin osallistujien omissa toimintaympäristöissä. Keskeistä on ohjattu luontokokemus ja luonnon tuottaman lisäarvon tiedostaminen. (Vehmasto, 2019, s. 178–187.) Kehittämistyössä otin myös huomioon Salosen (2010) näkemyksen luontoelämyksen keston merkityksestä, jonka mukaan luonnon virkistävä ja elvyttävä vaikutus tapahtuu tahdosta riippumatta ja nopeasti, ja voi alkaa jo kahdenkymmenen minuutin päästä luontokokemuksen alkamisesta. (Salonen, 2010, s. 60.) Nämä näkemykset viitoittivat kehitystyöni luontoperustaisen toiminnan suunnittelua niin, että pilotissa saatu luontokokemus voisi jatkua omaehtoisesti matkailijan omassa elinympäristössä palvelun jälkeen ja matkailupalvelun luontoperustaisuuden osuus olisi kestoiltaan sopiva.

Hounin (2019) mukaisesti taiteen tekemiseen liittyvän toiminnallisuuden seurauksena mahdollistuvat myös taiteen hyvinvointivaikutukset. Taiteen tekemisen kautta uuden oppiminen

sekä tekemisen herättämät positiiviset tunnereaktiot ovat taidelähtöisen toiminnan yksi suurimmista vaikutuksista ihmisen kokemusmaailmassa. (Houni, 2019, s. 6, 9–13.) Taideperustaisen elämyspalvelun kehittämistyötäni ohjaa sekä luonnon että taiteen hyvinvointivaikutusten tiedostaminen ja tutkitun tiedon hyödyntäminen osana käytännön suunnitteluprosessia.

Tutkimuksen matkailupalvelun ensimmäiseen toteutusvaiheeseen tähtäävä kehittämistyö (Kaavio 3.) eteni ideasta pyörteiseen prosessiin, jossa toistuivat suunnittelua seuraava testausvaihe ja edelleen jatkokehitys testauksesta saadun uuden tiedon perusteella. Prosessi pyöri kehittämistyön aikana eri vaiheiden seurattessa toisiaan. Prosessiin vaikutti taustalla teoriasta saadun tiedon syventyminen ja sen hyödyntäminen kehitystyössä. Kehitysprosessin tuloksena oli päätös From Nature to Art Print -matkailupalvelun ensimmäisestä toteutustavasta ja sen käytännön testauksesta osallistujien kanssa.

Kaavio 3. Kehitystyön eteneminen. Jokinen, 2020.

Vuotta 2020 on maailmanlaajuisesti leimannut koronavirus ja sen mukanaan tuomat matkustusrajoitukset hankaloittivat osallistujien löytymistä pilotin testausvaiheeseen. Halusin

kuitenkin toteuttaa pilotin muuttuneissakin olosuhteissa ja päädyin ratkaisuun, jossa kansainvälisten matkailijoiden sijaan etsin osallistujia muista kohderyhmistä.

Tein From Nature to Art Print -pilotista sähköisen esitteen (Liite 1.), jonka avulla hain osallistujia Lapin yliopiston ja Lapin ammattikorkeakoulun kansainvälisten opiskelijoiden Facebook -ryhmästä. Esite julkaistiin 12.9.2020. Esitteessä mainostin työpajan yhdistävän paikallisen luonnon ja taiteen tekemisen toisiinsa, ja jossa luonnon materiaalien avulla inspiroidutaan ja tehdään omia taideteoksia. Painotin myös, ettei aikaisempaa kokemusta taiteen tekemisestä tarvita. Tällä pyrin osallistumisessa matalaan kynnykseen, koska taiteen tekemiseen voi liittyä ennakkokäsityksiä erityisen osaamisen tai lahjakkuuden vaatimuksista. Osallistujien määrän olin rajannut viiteen. Sain osallistujamäärän täyteen, mutta koronatilanteen vuoksi tapahtui viime hetken muutoksia. Lopulta osallistujia oli neljä ja pilotti toteutui.

Taiteen, soveltavan taiteen ja taideperustaisten menetelmien avulla voidaan kehittää luonnon ja rakennetun ympäristön välimaastossa, kaupunkiluonnossa toteutettavia taideperustaisia palveluita, joita matkailuala voi välittää asiakkaille tai ne voivat toimia yksittäisen taiteen tekijän ansaintakeinona myös suoraan. Aiemmin määritelty taideperustainen ohjelmapalvelu (elämyspalvelu) muodostuu tässä kehittämistutkimuksessa kaupunkiluonnon kulttuurisen ekosysteemipalvelun, soveltuvan Green Care -menetelmän ja taideperustaisen toiminnan menetelmän muodostamasta kokonaisuudesta, johon myös yhteisöllisyys toiminnan kautta muodostuu osaksi kokonaiselämystä. Elämyspalvelusta ja sen toimivuudesta saadaan pilotin kautta aineistoa jatkokehittämistä varten niin pilottiin osallistuneiden henkilöiden avulla kuin oman toiminnan reflektoinnista ja havainnoista pilotin suunnittelijan ja ohjaajan ominaisuudessa.

5.2 Luonto- ja taideperustaista toimintaa käytännössä

From Nature to Art Print -matkailupalvelun pilotti toteutettiin Rovaniemen Kirkkolammen puiston ympäristössä ja Galleria Napassa 19.9.2020 kello 12 ja 15 välillä. Työpajaan osallistui neljä henkilöä. Osallistujat olivat Lapin yliopiston ja Lapin ammattikorkeakoulun vaihto- ja tutkinto-opiskelijoita. Osallistujien kotimaat olivat Japani, Saksa, Hollanti ja Belgia. Olin suunnitellut kolmen tunnin kokonaisuuden, josta ensimmäisen tunnin muodostivat työpajan esittely ja taustoitus osallistujille sekä luonnonmateriaalien keräämisvaihe ja siirtyminen Galleria Napaan taiteellista työskentelyä varten. Galleria Napaan olin järjestänyt

työskentelypisteet ja materiaalit etukäteen ennen työpajan alkua. Taiteelliseen työskentelyyn oli varattu noin kaksi tuntia, joka sisälsi taidemateriaalien esittelyn ja työnäytöksen, jossa osallistujat pääsivät näkemään ja oppimaan taiteellisen työskentelyn menetelmän ennen oman työskentelyn aloittamista. Taiteellisen työskentelyn lomaan olin aikatauluttanut myös noin 10-15 minuutin kahvitauon, mutta tämä ei sellaisenaan toteutunut, koska osallistujat eivät malttaneet keskeyttää työskentelyään. Tämä ei kuitenkaan haitannut työpajan onnistumista millään tavoin.

Toiminta alkoi kokoontumisella Kirkkolammen puistossa ennalta sovittuun paikkaan. Esittelin itseni, TaPaMa -hankkeen, pilotin sisällön ja työnkulun sekä pyysin osallistujia allekirjoittamaan tutkimusluvan. Osallistujat esittelivät itsensä nimeltä. Toiminta käynnistyi kertomalla osallistujille pilotin toteutuksesta käytännössä, eli osallistujien keräämien luonnon materiaalien avulla tehdään taideteoksia paperille. Kerroin tiivistetysti mitä Green Care -toiminta on, ja että se on ollut yksi pilotin suunnittelutyön lähtökohdista, eli luonnossa toimimisella tavoitellaan osallistujille kokemuksellisia hyvinvointivaikutuksia. Kerroin lyhyesti Kirkkolammen puistosta kaupunkiluontokohteena ja paikallisena virkistysalueena.

Ohjeistin mitä ja mistä materiaalia saa kerätä jokamiehenoikeuksien puitteissa ja luontoa kunnioittaen niin ettei Kirkkolammen puiston kasvisto vahingoitu toiminnasta. Taiteellista työtä varten kerroin millaiset materiaalit soveltuvat työskentelyyn, mutta painotin että kyseessä on työskentelytapa, jossa voi kokeilla erilaisten materiaalien toimivuutta ja prosessiin kuuluu ennalta arvaamattomuus ja oppiminen työskentelyn aikana. Osallistujille olin varannut suljettavat muovipussit materiaaleja varten. Painotin materiaalien etsimisessä ja keräämisessä oman havainnon tärkeyttä, eli pyysin kiinnittämään huomiota itseä kiinnostaviin seikkoihin, kuten muotoihin, väreihin ja pintarakenteisiin. Varmistin että pilotin kulku ja tarkoitus on kaikille selvä.

Toiminnan alkaessa osallistujat omatoimisesti vetäytyivät hiukan erilleen toisistaan ja alkoivat tutkia ja kerätä materiaaleja itsenäisesti. Valokuvasin toimintaa ja kirjoitin ylös omia havaintoja toiminnan kulusta. Keskustelin kunkin osallistujan kanssa heidän keräämistään materiaaleista, ja mikä niissä oli heidän mielestään kiinnostavaa. Keruuvaiheessa kasvien muodot ja rakenteet muodostivat osallistujille ennakko-odotuksia ja mielikuvia siitä, millaisia painokuvia niillä voisi saada aikaiseksi. Taustoitin myös osallistujien suhdetta luontoon keskusteluissa. Kirjoitin nämä lyhyet keskustelut muistiin. Yhteisenä kokemuksen havainnoin kuinka osallistujat materiaaleja kerätessään keskittyivät tarkastelemaan niitä

moniaistisesti tutkimalla paitsi muotoja ja värejä, mutta myös tutkimalla pintarakennetta kosketuksen kautta. Myös hajuaistia käytettiin kerättyjen materiaalien tarkastelemisessa. Keskittyneisyys ja toimintaa uppoutuminen näkyivät osallistujissa. Kuljimme materiaaleja keräten Kirkkolammen puistotietä pitkin ja ajan tullessa täyteen, siirryimme yhdessä kävelen Napa Galleriaan. Tässä vaiheessa osallistujat alkoivat jutella ja tutustua enemmän toisiinsa ja myös vertailivat kerättyjä materiaaleja. Toimintaan tuli alkua enemmän mukaan yhteisöllisyyttä.

Taiteellisen osuuden aluksi esittelin Galleria Napan ja Lapin taiteilijaseuran lyhyesti. Taide-materiaalien esittelyn ja työnäytöksen jälkeen osallistujat pääsivät aloittamaan pilotin taideperustaisen toiminnan. Osallistujat pääsivät työskentelyyn nopeasti kiinni, ja oma osuuteni ohjaamisen suhteen jäi lopulta melko vähäiseksi työnäytöksen jälkeen. Tämä mahdollisti hyvin keskustelemisen osallistujien kanssa, jolloin sain kerättyä tietoa osallistujien kokemuksista, oivalluksista ja tuntemuksista työpajan aikana.

Työpajan aikana syntyi runsaasti erilaisia taidevedoksia. Ohjasin värien sekoittamisessa, sommittelussa ja ideoinnissa, mutta lopulliset teokset syntyivät kuitenkin pääosin osallistujien omien kokeilujen, oivallusten ja luovuuden kautta. Oman näkemykseni mukaan työpajassa syntyi oivaltavia ja laadukkaita teoksia.

Kuva 1: Luontoperustaista toimintaa Kirkkolammella. Kuva. Antti Jokinen, 2020.

Kuva 2: Taideperustaista toimintaa. Kuvat. Antti Jokinen, 2020.

Kuva 3: Taideperustaista toimintaa. Kuvat. Antti Jokinen, 2020.

Pilotin dokumentointiin aineistoa varten kirjoitin ylös omia havaintoja ja tunteita työkentelyn aikana ja sen jälkeen. Keskustelin osallistujien kanssa työpajan kaikissa vaiheissa sekä yhteisesti että kahden kesken saadakseni taiteellisen materiaalin lisäksi erityisesti kokemuksellista aineistoa sekä työpajan herättämistä tunteista että kokemuksista. Muistiinpanojen lisäksi dokumentoitiin käytettiin videota ja valokuvaa. Kaikki työpajan aikana syntyneet taiteelliset tuokset ja luonnokset dokumentoitiin valokuvaamalla. Keskustelun avulla sain myös taustatietoa osallistujien aiemmista taiteellisesta tekemisestä. Tekniikkana luonnonmateriaalien käyttö uniikkien taidevedosten tekemiseen oli kaikille uutta.

Pilotin lopuksi pyysin kirjallisen kysymyslomakkeen avulla palautetta työpajasta. (Liite 2.)

5.2 Osallistujien palautetta palvelun pilotista ja tutkijan havaintoja toiminnasta

Palautelomakkeella (Liite 2.) sain seuraavia tietoja ja kokemuksia pilottiin osallistuneilta jatkokehityspohdintoja varten. Alkuperäiset palautteet on kirjoitettu englanniksi, jotka olen tähän suomentanut.

Kysymykseen aiemmasta kokemuksesta taidegrafiikan teosta sain seuraavat tiedot:

- yhdellä osallistujista oli vähäistä aiempaa kokemusta linopainannasta
- kaikille osallistujille pilotin taidegrafiikan tekniikka oli uutta

Pilotin yleisarvosanaksi asteikoilla yhdestä viiteen, kaikki antoivat numeron viisi, eli kiitetävän.

Kysymykseen pilotin onnistumisesta paikallisen luonnon ja kulttuurin yhdistämisen kokemuksessa todettiin seuraavaa:

- erilaisten materiaalien kerääminen puistosta oli hyvä kokemus
- Kirkkolammella mahdollistui henkilökohtaisen luontokokemuksen muodostuminen paikalliseen luontoon
- Galleria Napa oli uusi kokemus
- Kirkkolampi tuli tutummaksi kuin aiemmin ohi kulkiessa
- osallistujilta ei tullut parannusehdotuksia

Kirkkolammen ja Galleria Napan sopivuudesta pilotin toimintaympäristöiksi korostuivat seuraavat huomiot:

- molempia paikkoja pidettiin sopivina pilotin toteuttamiseen
- Kirkkolammen puisto koettiin taiteellisena ympäristönä
- mahdollisuus luonto- ja kulttuurikokemukseen samalla kertaa koettiin hyväksi
- osallistujilta ei tullut suosituksia muista toimintaympäristöistä

Kysymykseen luonnon materiaalien itse keräämisen mielekkyydestä kokonaiskokemuksen muodostumisessa vastattiin seuraavasti:

- luonnosta inspiroitumista ennen taiteen tekemistä pidettiin tärkeänä
- uuden luominen luontomateriaalista todettiin mielekkääksi

- luonnossa toimiminen oli hyvä aloitus pilotille
- keskittymisen ja tarkkaavaisuuden tunne keräämisen aikana koettiin tärkeäksi

Parannusehdotuksissa toivottiin lisää aikaa taiteelliseen työskentelyyn. Muita parannusehdotuksia ei esitetty.

Pilotin aikana keskustelin osallistujien kanssa ja havainnoin toimintaa eri vaiheissa. Keräämäni dokumentoinnin perusteella voin todeta seuraavaa:

Työpajan osallistujien keskuudessa koettiin mielekkäänä kerätä omia materiaaleja taiteellista työskentelyä varten. Keruuvaiheessa kasvien muodot ja rakenteet muodostivat osallistujille ennakko-odotuksia ja mielikuvia siitä, millaisia painokuvia niillä voisi saada aikaiseksi. Painovaiheessa nämä ennakko-odotukset eivät kaikilta osin toteutuneet, mikä onkin tyypillistä taidegrafiikan työskentelyssä. Nämä muutokset koettiin kuitenkin pääosin positiivisina yllätyksinä ja johtivat uusiin oivalluksiin ja toteutuksiin taiteellisessa tekemisessä. Itse kerättyjen materiaalien käyttö koettiin osallistujien kesken erityisen merkittävänä ja niiden käyttö teki taiteellisista teoksista enemmän henkilökohtaisen tuntuista, koska teoksen syntyyn on pystynyt vaikuttamaan koko prosessin ajan. Nämä kokemukset vastasivat niitä ennakko-odotuksia, joita olin itse muodostanut työpajan sisältöä suunnitellessani. Luonnonmateriaalien keräämisvaiheessa osallistujien mielenkiinnon kohde materiaalien suhteen vaihteli. Osa koki värit kiinnostavina, osa halusi keskittyä löytämään erilaisia muotoja ja pintarakenteita. Kokemusta luonnonmateriaalien keruusta kuvattiin esimerkiksi sanomalla, ettei ole koskaan aiemmin katsellut luonnon yksityiskohtia ”through artistic lense”, eli taiteellisella silmällä. Yhteisenä kokemuksen havainnoin kuinka osallistujat materiaaleja kerätessään keskittyivät tarkastelemaan niitä moniaistisesti tutkimalla paitsi muotoja ja värejä, mutta myös tutkimalla pintarakennetta kosketuksen kautta. Myös hajuaistia käytettiin kerättyjen materiaalien tarkastelemisessa.

Keskittyneisyys ja työskentelyyn uppoutuminen osallistujien parissa oli selkeästi havaittavissa työpajan kaikissa vaiheissa. Tämä ilmeni esimerkiksi siinä, etteivät osallistujat maltta- neet pitää taukoja, eikä työskentelyn aikana syntynyt paljoakaan omaehtoista keskustelua. Toisten teoksia kyllä käytiin katsomassa ja niitä kommentoitiin nopeasti, mutta osallistujat palasivat nopeasti oman työskentelyn pariin. Osallistujat kuvasivat työskentelyn aikaisia tuntemuksiaan esimerkiksi ”flow” ja ”focus” -termeillä. Osallistujat totesivat myös, etteivät malta pitää taukoja tai eivät halua keskeyttää työskentelyä, koska se vie mukanaan. Yhteiseksi mielipiteeksi osallistujien kesken muodostui se, että taiteelliseen työskentelyyn olisi

toivottu enemmän aikaa kuin kaksi tuntia. Halusin kuitenkin pitää kiinni työpajan kolmen tunnin kokonaiskestosta ja kahden tunnin taiteellisen työskentelyn kestosta nähdäkseni, miten paljon ja millaisia teoksia osallistujat ehtivät tekemään keräämistään materiaaleista. Tämä oli mielestäni tärkeää tulevan kehitystyön kannalta. Osallistujat jäivät kuitenkin työpajan päätyttyä keskustelemaan ja jakamaan kokemuksiaan oma-aloitteisesti.

Taideteosten tekeminen ja niiden tarkastelu sekä yksin että yhdessä kokien herätti osallistujien kesken iloa ja onnistumisen tunnetta. Pidin tätä merkittävänä osana työpajan onnistumisessa kokonaisuutena. Luontokohteen omakohtaista kokemista pidettiin tärkeänä osana työpajan kokonaisuutta ja palautteen perusteella se antoi osallistujille uudenlaisen lähestymistavan luonnon tarkasteluun sekä luonnon ja taiteellisen tekemisen yhdistämiseen. Henkilökohtainen yhteys paikalliseen kaupunkiluontoon koettiin inspiroivana ja merkityksellisenä osana tekemistä, joka vei keskittyneeseen ja luovaan mielentilaan. Kirkkolampi oli osallistujille paikkana tuttu, mutta se koettiin osallistujien mukaan työpajan aikana uudella ja inspiroivalla tavalla erilaiseksi aiempiin kokemuksiin verrattuna. Paikka koettiin työpajaan sopivaksi ympäristöksi osallistujien kesken ja se herätti keskustelua uudenlaisesta tavasta tarkastella luontoa taideteosten materiaalina.

Osallistujien kesken mainittiin myös työpajan mahdollistaneen uudenlaisen kulttuurisen kokemuksen Rovaniemellä. Galleria Napa oli entuudestaan tuttu kahdelle kävijälle, ja he olivat vierailleet galleriassa aiemmin. Kahdelle muulle osallistujalle Galleria Napa oli tuntematon. Galleria Napa koettiin osallistujien kesken hyväksi ja luovaksi ympäristöksi työpajan pitoon ja he kokivat myös mielekkääksi mahdollisuuden tutustua gallerian näyttelyihin työpajan jälkeen.

Taiteellinen tekeminen osallistujien kesken koettiin innostavana ja mukanaan vievänä kokemuksena. Itse kerättyjen luontomateriaalien käyttö teki palautteen perusteella kokemuksesta henkilökohtaisen ja se yhdisti osallistujat uudella tavalla paikalliseen luontoon. Osa osallistujista halusi keskittyä työskentelyssään enemmän väreihin, osa muotoihin. Kokonaisuutena työpajassa syntyi runsaasti taideteoksia ja kaikki osallistujat kokivat onnistuneensa useamassa kuin yhdessä työssä. Osallistujilla oli yhtenäinen näkemys siitä, että taiteelliseen työskentelyyn olisi voinut varata enemmän aikaa kuin kaksi tuntia. Pidin tätä palautetta onnistumisena työpajan taideperustaisen osuuden mielekkyydestä ainakin kyseisten osallistujien suhteen.

5.3 Kehittämistyön tulokset

Tämän tutkimuksen kehittämistyön tuloksena syntyi From Nature to Art Print -matkailupalvelu, sen pilotti ja kehittämistyöstä ja toteutuksesta saatu tutkimusaineisto. Tutkimustyön tavoitteena on ollut kehittää taideperustainen, Rovaniemen kaupunkiluontoon kiinnittyvä, ekologisesti ja kulttuurisesti kestävä, luovan matkailun elämyspalvelu kansainvälisille matkailijoille, ja testata sen ensimmäisen toteutusvaiheen toimivuutta käytännössä yhdessä osallistujien kanssa. TaPaMa -hankkeen tavoitteiden mukaisesti kehittämistyötä toteutettiin Lapin kulttuuriin ja luontoon kiinnittyen, kestävän kehityksen ehdoilla.

Alkuperäisen suunnitelman mukaisesti matkailupalvelun pilotin testikäyttäjiksi tavoiteltiin kansainvälisiä matkailijoita. COVID-19 koronavirus, ja sen mukana tulleet matkustusrajoitukset vaikuttivat tältä osin kehittämistyöhön ja siitä saataviin tuloksiin. Tutkimuksen valmistumisen aikataulun puitteissa matkailupalvelua oli mahdollista pilotoida vain kerran ja kansainvälisten matkailijoiden sijaan pilotin testikäyttäjinä toimi kansainvälisiä opiskelijoita. Jatkokehityksenä kehitystyöstä ja pilotista saadun uuden tiedon ja syventyneen ymmärryksen kautta esitetään kehitysehdotuksia, jolla luovan matkailun kontekstiin suunniteltua taideperustaista elämyspalvelua voitaisiin jatkokehittää ja testata edelleen uusien koe-käyttäjien avustuksella kohti valmista palvelua. Nämä tavoitteet saavutettiin ja tutkimukseni valmistui alkuperäisen suunnitelman mukaisesti vuonna 2020.

Tutkimukseni osoittaa, että kuvataiteilijan on mahdollista soveltaa omaa osaamistaan esimerkiksi matkailualan kehittämistyössä ja näin laajentaa omaa toimintakenttää sekä ansaintalogiikkaa. Kehittämistyön aikana tehtyjä valintoja peilattiin teoriataustaan ja käytännön suunnittelutyöstä saatuun uuteen tietoon. Tuloksien perusteella on nähtävissä, että kehittämistyön taustalla olleet oletukset ja valinnat luonto- ja taideperustaisen toiminnan yhdistämisestä veivät kehittämistyötä onnistuneesti haluttuun lopputulokseen.

Lilja-Viherlammen ja Rosenlöfin (2019) mukaisesti kulttuurihyvinvointipalvelujen kautta taide toteutuu uusissa toimintaympäristöissä. Ne voivat olla asiakaslähtöisiä palveluita, joilla on hyvinvointia edistäviä tavoitteita ja niitä kehittävät ja toteuttavat esimerkiksi taiteen ammattilaiset moniammatillisessa yhteistyössä. (Lilja-Viherlampi & Rosenlöf, 2019, s. 28–31.) Kehittämistyöni tuloksena syntyi matkailupalvelun ensimmäinen, pilotoinnilla testattu versio, joka jatkokehityksen kautta olisi asiakaslähtöisesti räätälöitävissä erilaisille käyttäjäryhmille. Suunnittelutyössä otettiin huomioon taiteen kautta osallistujille mahdollistuvat hyvinvointikokemukset.

Kulttuurisia ekosysteemipalveluita, kuten Saastamoinen (2017) on määritellyt, voidaan tarkastella luonnosta saatavien kokemusten kautta. Virkistyskäyttöön suunniteltu luontopolku muuntautuu kulttuuriseksi ekosysteemipalveluksi yhdessä luontomatkailun kanssa. Vuorovaikutuksesta voi syntyä merkityksellisiä, esteettisiä ja henkisiä kokemuksia sekä luonnosta kumpuavaa taidetta. (Saastamoinen, 2017, s. 18–22.) Saastamoisen määrittelemällä tavalla pilotin aikana oli nähtävissä tämä vuorovaikutuksellinen toiminta luonnon ja osallistujien välillä. Osallistujien tekemä taide kumpusi luonnosta.

Mielekäs ja merkityksellinen elämä kokemuksineen ovat ihmisten henkiselle, fyysiselle ja sosiaaliselle hyvinvoinnille tärkeitä edellytyksiä. Taide- ja kulttuuritoiminnan kautta ihmiset voivat kokea itselle merkityksellisiä ja elämänlaatua parantavia asioita. Taiteen tekemisen kautta toteutuvat elämykset, osallisuus ja vuorovaikutus mahdollistavat itsenä kehittämisen ja voimaantumisen. (Liikanen, 2010, s. 25, 38.) Liikasen määrittämällä tavalla pilotin aikaisessa taideperustaisessa toiminnassa osallistujille mahdollistuivat elämyksellisyys, uuden oppiminen ja osallisuus. Taidetoiminnan aikana oli nähtävissä, että sosiaaliset vuorovaikutustilanteet osallistujien kesken tapahtuivat luontevasti osana toimintaa. Taideperustaisen toiminnan avulla voidaan luoda toimintaa, joka koetaan mielekkäänä ja merkityksellisenä, ja näin luodaan edellytykset myös kulttuurihyvinvointikokemusten synnylle.

Tämän tutkimuksen puitteissa kehitystyön tuloksena valmistui tavoitteiden ja odotusten mukaisesti vielä osin keskeneräinen matkailutuote, jonka ensimmäisen pilotoinnin perusteella saaduista kokemuksista ja aineistosta käsin toimintaa voitaisiin kehittää, jatkotestata ja kehittää edelleen kohti valmista matkailijoille markkinoitavaa taideperustaista palvelua. Taiteen ja luonnon hyvinvointivaikutusten tiedostaminen ja niiden tietoinen tuominen osaksi matkailupalvelun kehittämistä johti kehittämistyötä onnistuneesti pilotoituun matkailupalveluun. Elina Vehmaston (2019) mainitsemien Green Care LuontoVoiman -ohjeistuksien mukaisesti palvelussa toteutui luontoon perustuva ohjattu toimintamuoto, jossa tavoitteellisesti hyödynnettiin luontoelementtejä ja -ympäristöjä. Luonnon tuottamia hyvinvointivaikutuksia tavoiteltiin motivoinnin keinoin, kuten niin, että tuetaan omaehtoisten luontokokemusten lisääntymistä ohjaustilanteen jälkeenkä. Kehittämistyössä ja pilotoidussa palvelussa luontoperustaisten toimintatapojen käyttö perustui todennettuun tietoon Green Care -ohjeistusten mukaisesti. (Vehmasto, 2019, s. 178–187.) Pilotissa tapahtuneessa luontoperustaisessa toiminnassa toteutui Salosen (2010) määrittelemällä tavalla luontointerventio, eli ohjausprosessi, jossa luontoelementti ja luontoympäristö tuodaan tietoisesti osaksi luontolähtöistä virkistys- ja hyvinvointitoimintaa. (Salonen 2010, s. 76–77.)

Pilotoidun yhden työpajan kokemus oli rohkaiseva ja antoi uusia ajatuksia jatkoa ajatellen, sekä varmuutta siihen kysymykseen, miten luonto- ja taideperustaista toimintaa voi yhdistää TaPaMa -hankkeen näkökulmasta kansainväliseksi elämysmatkailupalveluksi ja kuinka taiteen tekijöiden on mahdollista toimia omaa osaamistaan hyödyntäen esimerkiksi matkailusektorilla taiteilija-kehittäjänä. Tutkimuksen tuloksena syntyi luontoon ja taiteeseen tukeutuva matkailupalvelun kehittämistoimintamallin ensimmäinen versio, jota ainakin henkilökohtaisella tasolla toivon voivani hyödyntää myös jatkossa, joko taidekentän ulkopuolisessa työssä tai osana kuvataidekasvattajan työtä.

Pilottiin osallistuneiden henkilöiden palautteen ja oman havainnoinnin pohjalta voidaan todeta, että kehittämistyössä tehdyt valinnat matkailupalvelun toimintaympäristöiksi sekä Green Care LuontoVoiman -menetelmien tuominen osaksi palvelun sisällön kehitystyötä johtivat onnistuneeseen ja osallistujien mielestä mielekkääseen taideperustaiseen matkailupalveluun, jossa mahdollistui luonto- ja kulttuurikokemus samalla kertaa. Pilotin toiminnallisen osuuden havainnoinnista on mahdollista päätellä, että palvelun aikana opittu taito ja toiminta on siirrettävissä osaksi osallistujien omia toimintaympäristöjä. Näin palvelussa toteutui TaPaMa -hankkeen ja kehittämistyön tavoitteiden mukaisesti luovan- ja oppivan matkailun kontekstiin soveltuvaa, vuorovaikutuksellista toimintaa osana matkailupalvelua.

Ennen varsinaisten muutosten tekemistä itse palvelun sisältöön, tulisi palvelua testata erilaisten käyttäjäryhmien kanssa. Yhdestä pilotista saatujen käyttäjäkokemusten perusteella on vaikea vetää johtopäätöksiä tuotteen toimivuudesta suuremmissa mittakaavassa tai eri toimintaympäristöissä, ja siltä osin tutkimuksen tulokset jäivät vaillinaiseksi. Palvelun käytännön toimivuuden lisäksi jatkokehityksen suhteen onkin syytä pohtia, miten kehittämistutkimuksen tuloksista saataisiin rakennettua ansaintamalli luovan alan toimijoille.

6. Johtopäätökset ja kehittämisehdotukset

Tutkimukseni toimii yhtenä esimerkkinä siitä, kuinka kuvataiteilija-kuvataidekasvattaja voi omaa asiantuntijuuttaan soveltaen toimia matkailun kehittämistyössä niin, että tuloksena on ekologinen ja kulttuurisesti kestävä, luovan matkailun konseptiin kiinnittyvä matkailupalvelutuote. Samalla luodaan edellytyksiä luovan alan tekijöiden työkentän laajentumiseen yhteiskunnan eri osa-alueille. Taideperustaiselle toimintatutkimukselle tyypillisesti tämän kehittämistyön tuloksena syntynyt matkailupalvelutuote on ensimmäinen osa etenevää toimintasykliä, jossa kehityksen ja testauksen kautta saatua uutta tietoa voidaan edelleen soveltaa

käytäntöön, jatkokehitykseen ja uusiin testausvaiheisiin. Kehittämistyöstä ja palvelun pilotin toteutuksesta saatujen tuloksien ja kertyneiden kokemusten kautta voi tehdä johtopäätöksiä ja kehittämissuhteita. Jatkokehityksessä tulisikin huomioida elämyspalvelun soveltuvuus erilaisille käyttäjäryhmille ja tarkentaa kohderyhmiä, joille palvelu parhaiten soveltuisi. Tätä voitaisiin testata erilaisten käyttäjäryhmien avustuksella.

Tehtäessä näkyväksi taiteilija-kehittäjän asiantuntijuutta ja taiteen uudenlaista soveltavaa käyttöä osana matkailuelinkeinoa, tarvitaan myös välittäjäporrasta ja välittäjäosaamista. TaPaMa -hankkeessa Lapin taiteilijaseuran tehtävänä on välittäjätoiminnan kehittäminen. Kehittämissuhteena elämyspalvelun myynnin ja markkinoinnin osalta tulisikin tarkentaa yhteistyössä taiteilija-kehittäjän kanssa ne pelisäännöt, joilla välittäjäporras elämyspalvelua välittää, myy ja markkinoi sekä tarkentaa ne kohderyhmät, joille palvelu parhaiten soveltuisi. Tässä kehittämissuhteessa luotaisiin myös monikielinen markkinointimateriaali matkailijoille, jota voitaisiin kehittää saadun palautteen perusteella niin, että markkinointimateriaali antaa mahdollisimman oikean kuvan palvelun sisällöstä. Samalla voidaan kerätä tietoa siitä, vastaako palvelun sisältö itsessään käyttäjien odotuksia, ja ilmeneekö jotain sellaista, mitä kehittämistyön perusteella ei ole osattu odottaa.

Tutkimuksessa kehitettiin taideperustaista matkailupalvelua ja voidaankin pohtia, olisiko nyt kehitetty matkailupalvelu sellaisenaan siirrettävissä muihin toimintaympäristöihin, jolloin taiteilija voisi opastaa esimerkiksi museon tai gallerian työntekijää toteuttamaan From Nature to Art Print -palvelun sellaisenaan tai muunneltuna omassa toimintaympäristössään. Näin taiteilija-kehittäjän olisi mahdollista laajentaa omaa ansaintalogiikkaansa opastamalla muita toteuttamaan palvelua. Samoin taiteilija-kehittäjän näkökulmasta olisi kiintoisaa pohtia, voisiko nyt käytettyä kehittämismallia soveltaa jatkossa uusiin kohteisiin, joko matkailupalveluissa tai muissa elinkeino-elämän tai organisaatioiden kehittämistoiminnassa.

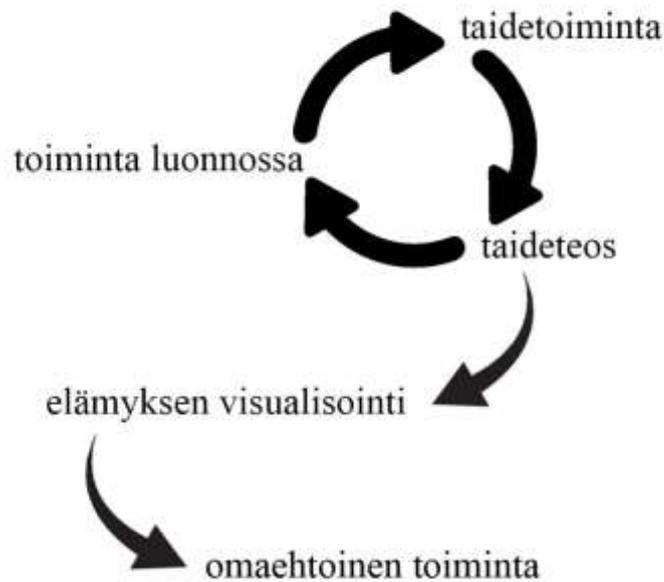
Kansainvälisille matkailijoille suunnatussa elämyspalvelussa on huomioitava sekä luonnon että taiteen parissa toimimisen kulttuurisidonnaisuus ja kokemusten henkilökohtaisuus. Toiminnasta saatavat virkistymisen ja elämyksellisyyden kokemukset ovat yksilöllisiä ja tämä tuo kehittämistyöhön omat haasteensa. Luonto näyttäytyy eri aikoina eri tavoin ja ihmisen kokemukset voivat vaihdella samassakin kohteessa eri aikoina. Sama pätee taiteen tekemiseen, kokemiseen ja taideympäristöissä toimimiseen. Se mikä yhdelle voi näyttäytyä turvalisena ja innostavana, voi toiselle näyttäytyä vieraana ja haasteellisena. Elämystuotetta

olisikin syytä vielä testata erilaisten käyttäjäryhmien kanssa, jotta toimintaympäristöjen sopivuudesta suuremmalle käyttäjäkunnalle saataisiin enemmän tietoa jatkokehitykseen.

Luontokokemukseen vaikuttaa sää. Matkailupalvelun pilotti toteutui aurinkoisena syyspäivänä, mutta elämysmatkailutuotetta ei voi rakentaa taloudellisesti kannattavaksi vain aurinkoisten päivien varaan. Tämä huomioiden Kirkkolammella tapahtuva toiminta ja siirtymä Galleria Napaan muodostuvat ongelmaksi sateisina päivinä. Johtopäätöksenä voinkin todeta, että vaikka Rovaniemen Kirkkolammen puisto tarjosi riittävästi erilaisia luonnon materiaaleja taiteelliseen työskentelyyn eikä siirtymä Galleria Napaan ole pitkä, heräsi itselleni silti ajatus, että matkailupalvelun toteutuspaikkana tulevaisuudessa TaPaMa -hankkeen näkökulmasta voisi paremmin toimia Särestöniemi -museo tai Navetta Galleria, jossa lähiluonto on heti pihapiirissä. Tämä mahdollistaisi paremmin sekä työskentelyn ulkona että materiaalien etsimisen myös taiteellisen työskentelyn aikana. Erään osallistujan ehdotus olikin, että myös Kirkkolammella voisi olla mukava työskennellä esimerkiksi katetun puutarhateltan suojissa. Tämä olikin hyvä huomio, joskin toteutuksen kannalta se vaatisi pilottia enemmän etukäteisvalmisteluja. Kokonaisuuden kannalta näenkin, että jatkossa työskentely ulkona luontokohteessa tai sisätiloissa luontokohteen välittömässä läheisyydessä olisi mielekästä elämyspalvelun kokonaisuuden kannalta. Tämä voisi myös mahdollisesti parantaa luonto- ja taideperustaisen toiminnan yhteisvaikutuksellista positiivista kokemusta osallistujien keskuudessa.

Elämyspalvelun pilotin taideperustainen osuus tapahtui galleriatilassa, joka osallistujien keskuudessa koettiin kiinnostavana toimintaympäristönä. Galleria Napa soveltuikin pienimuotoisen taidetoiminnan toteuttamiseen hyvin ilman suuria ennakkojärjestelyjä. Galleria oli normaalisti auki pilotin toteuttamisen aikana ja siellä vieraili toiminnan aikana kolme ihmistä. Pilottiin osallistujat eivät kokeneet tätä havaintojeni eikä palautteen perusteella haitallisena. Suurempi kävijämäärä olisi kuitenkin voinut toimintaa haitata. Jatkoa ajatellen olisikin syytä miettiä, voisiko toiminta tapahtua gallerian aukioloaikojen ulkopuolella tai päivinä, jolloin galleria on kokonaan suljettu. Palvelun saavutettavuus ja esteettömyys erilaisten käyttäjäryhmien osalta vaatii myös jatkokehitystä tulevaisuutta ajatellen, mikäli palvelua halutaan tarjota mahdollisimman laajoille käyttäjäryhmille. Myös palvelun kokonaiskestoja tulisi kokeilla eri mittaisina pilotteina, jolloin osallistujien toiveiden mukaisesti taideperustaiselle toiminnalle olisi enemmän aikaa.

Aineiston ja havainnoinnin perusteella voidaan nähdä, että pilotoidussa elämyspalvelussa (Kaavio 4.) osallistujien toiminnasta muodostui toiminnallinen kokonaisuus, joka alkoi toimimisella luonnossa (luontoperustaisuus). Tätä seurasi taiteellinen toiminta (taideperustaisuus), josta syntyi taideteoksia (matkamuisto). Taideteos voidaan nähdä myös elämyspalvelun henkilökohtaisena visualisointina (muisto tapahtumasta), joka voi johtaa aktiiviseen luonto- ja taidetoimintaan matkailijan omassa ympäristössä (motivointi).

Kaavio 4: Toiminnan eteneminen ja tavoitteet pilotissa. Jokinen, 2020.

Matkailupalveluun osallistuminen tarjosi osallistujille luovan matkailun kontekstin mukaisesti sellaisia oppimisen keinoja ja kokemuksia, jotka ovat siirrettävissä osallistujien omiin toimintaympäristöihin mahdollistaen myös jatkossa luonnon ja taiteen parissa toimimisen kautta koettavia hyvinvointikokemuksia. Se tapahtuuko näin, ei tässä tutkimuksessa selviä, eikä se ole ollut kehittämistyön tavoitteenakaan. Kehitystyön taustalla on kuitenkin ollut tutkittu tieto, johon peilaten kehittämistyötä on tehty. Taideperustainen matkailupalvelu luo puitteet ja mahdollistaa matkailijalle elämyksen.

7. Pohdinta

Henkilökohtaisesti kehittämistyö tämän tutkimuksen parissa on ollut mielekästä ja inspiroivaa. Se on vahvistanut omaa osaamistani niin taiteilijana kuin taidekasvattajana ja avannut uusia kiinnostuksen kohteita ammatillisesti. Se on myös innostanut jatkossa pyrkimään työelämässä tehtäviin, joissa omaa osaamista voi hyödyntää laaja-alaisesti yhteistyössä eri toimijoiden kanssa. Taiteen, soveltavan taiteen ja taideperustaisten menetelmien avulla voidaan kehittää luonnon ja rakennetun ympäristön välimaastossa, kaupunkiluonnossa toteutettavia taideperustaisia palveluita, joita matkailuala voi välittää asiakkaille tai ne voivat toimia yksittäisen taiteen tekijän ansaintakeinona myös suoraan.

Luonto- ja taideperustainen, kulttuurisesti ja ekologisesti kestävä pohjoiseen luontoon soveltuva, elämyksellinen matkailutuote voi pitää sisällään monia näkökulmia, mutta henkilökohtaisen kokemuksen merkitys hyvinvoinnin tuottajana näyttäisi korostuvan. Oman näkemykseni ja tutkimuksesta saadun tiedon perusteella taiteen ja luonnon kokemuksellisuudessa on paljon samankaltaisuutta. Nämä kokemukset ovat syvästi henkilökohtaisella tasolla puhuttelevia, ainutlaatuisia ja moniaistisesti syntyviä. Luonnon ja taiteen parissa tapahtuvat kokemukset voivat vahvistaa kokijoidensa elämänlaatua moninaisin tavoin ja luoda edellytykset uuden oppimiseen. Taiteen ja luonnon kokemus on henkilökohtainen, ja jokaiselle kokemus on omalla tavalla merkityksellinen. Oikeaa tai väärää tapaa kokea luonto ja taide ei ole olemassa.

Green Care -toimintaa on tutkittu ja kehitetty monista eri lähtökohdista erilaisten kehittämissankkeiden kautta, mutta kuvataide tai taideperustaiset menetelmät eivät näytä olevan merkittävässä osassa Green Care -toiminnassa tai toiminnan kehittämisessä, vaikka kuva- ja ympäristötaiteen tekemisen peruslähtökohdat, kuten paikan ja ympäristön havainnointi ja moniaistisuus siihen soveltuisivatkin. Taideperustaisuus voisi tarjota Green Care -toiminnan kehittämisen lisäksi mahdollisuuksia luoda Lapin luontomatkailuun soveltuvia uusia tuotteita, joissa luontoperustaisten virkistys- ja hyvinvointipalveluiden kokemusta voitaisiin mahdollisesti syventää.

Revontulikuvaukset ja petokuvaus piilokojuissa ovat turisteille tarjottavia palveluita Pohjois-Suomessa, mutta jatkossa tilaa ja tarvetta voisi löytyä myös uusille palveluille, erityisesti luovasta ja oppivasta matkailusta kiinnostuneiden matkailijoiden joukossa. Näissä palveluissa korostuisivat uuden oppiminen, henkilökohtainen luonto- ja taidesuhde sekä Lapin

luonnon mahdollistama hiljaisuus, puhtaus ja ainutlaatuisuus elämänlaadun ja hyvinvoinnin kokemusten kautta.

Kaikki osatekijät huomioiden taideperustainen lähestymistapa yhdistettynä Green Care LuontoVoiman -menetelmiin osana Lappiin sijoittuvaa, hyvinvointia ja luovuutta tavoittelevaa luontomatkailupalvelua voisi tarjota sellaisia uusia kokemuksia, oivalluksia ja oppimisen mahdollisuuksia, joita luovasta matkailusta kiinnostuneet matkailijat voisivat kaivata. Näin taiteenalan ammattilaiset voisivat tulevaisuudessa löytää uusia ansaintamahdollisuuksia entistä laajemmin myös taiteilija-kehittäjinä.

Vuotta 2020 on maailmanlaajuisesti leimannut COVID-19, koronavirus. Sen vaikutukset matkailuun ovat olleet nähtävissä myös Lapissa. Matkailualalla tarvitaan nyt luovuutta, joustavuutta ja uusia ratkaisuja tulevaisuuden suhteen. Soveltavan taiteen ja taideperustaisen toiminnan keinoin voidaan kehittää uusia, luovia matkailutuotteita myös muuttuvissa tilanteissa ja markkinoissa. Toivon, että taiteilijoiden luovaa ja monipuolista osaamista voidaan kin jatkossa hyödyntää entistä laajemmin yhteiskunnan eri osa-alueilla.

Lähteet:

von Brandenburg, C. (2008). *Kulttuurin ja hyvinvoinnin välisistä yhteyksistä*. Näköaloja taiteen soveltavaan käyttöön. Opetusministeriön julkaisuja 2008:12. (Verkkojulkaisu). Helsinki: Opetusministeriö. Haettu 1.6.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-485-516-7>

Business Finland. (2020a). (Verkkosivut). Haettu 1.6. 2020 osoitteesta <https://www.businessfinland.fi/suomalaisille-asiakkaille/palvelut/matkailun-edistaminen/tuotekehitys-ja-teemat/kulttuurimatkailu/>

Business Finland. (2020b). (Verkkosivut). Haettu 21.10. 2020 osoitteesta <https://www.businessfinland.fi/suomalaisille-asiakkaille/palvelut/matkailun-edistaminen/vastuullisuus/kestava-matkailu-lyhyesti/>

Erävaara, T. (2019). Taiteen uudet kontekstit ja taiteilijan muuttuvat roolit. Teoksessa I. Tanskanen. (toim.), *Taide töissä – Näkökulmia taiteen opetukseen sekä taiteilijan rooliin yhteisöissä*. Turun ammattikorkeakoulun raportteja 256. (s. 6–11). Turku: Turun ammattikorkeakoulu. Haettu 4.11. 2020 osoitteesta <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522167170.pdf>

Faehnle, M., Kopperoinen, L., Tyrväinen, L., Löfström, I., Lyytimäki, J., Itkonen, P., Söderman, T. & Välimaa, I. (2014). Kaupunkiluonto on lähellä. Teoksessa L. Tyrväinen, M. Kurttila, T. Sievänen & S. Tuulentie (toim.), *Hyvinvointia metsästä*. (s. 75–84). Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Fancourt, D. & Finn, S. (2019). *What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? A scoping review*. Health Evidence Network HEN synthesis report 67. (Verkkojulkaisu). Copenhagen: WHO Regional Office for Europe. Haettu 3.6.2020 osoitteesta <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/329834/9789289054553-eng.pdf>

Green Care Finland ry. (2020). (Verkkosivut). Haettu 20.4. 2020 osoitteesta <https://www.gcf Finland.fi/>

Hallikainen, V., Sievänen, T., Tuulentie, S. & Tyrväinen, L. (2014). Luonto kokemusten ja elämysten lähteenä. Teoksessa L. Tyrväinen, M. Kurttila, T. Sievänen & S. Tuulentie (toim.), *Hyvinvointia metsästä*. (s. 36–47). Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Hiedanpää, J. & Peltola, T. (2011). Ekosysteemipalvelut tuottavat hyvinvointia. Teoksessa J. Niemelä, E. Furman, A. Halkka, E-L. Hallanaro, & S. Sorvari (toim.), *Ihminen ja ympäristö*. (s. 100–111). Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Houni, P. (toim.) (2019). *Taide ja kulttuuri vaikuttavat hyvinvointiin- tiedosta toimintaan*. Taiteen edistämiskeskus, Taiteen käytön, hyvinvoinnin ja osallistamisen kehittämisselitys. (Verkkojulkaisu). Helsinki: Taiteen edistämiskeskus. Haettu 26.5.2020 osoitteesta https://storage.googleapis.com/turku-amk/2019/06/taidejakulttuurivaikuttavahyvinvointiin_.pdf

Houni, P., Turpeinen, I. & Vuolasto, J. (2020). *TAIDETTA!* Kulttuurihyvinvoinnin käsikirja. (Verkkojulkaisu). Helsinki: Taiteen edistämiskeskus. Haettu 14.11.2020 osoitteesta <https://www.taike.fi/documents/10921/1332027/Kulttuurihyvinvoinnin+k%C3%A4sikirja/00390626-4ee5-c833-3a72-28f388ce5781>

Huhmarniemi, M. (2016). *Soveltavan taiteen laaja määritelmä*. (Verkkoartikkeli). Haettu 29.4.2020 osoitteesta <https://www.prostt.fi/2016/06/06/maria-huhmarniemi-soveltavan-taiteen-laaja-maaritelma/>

Huhmarniemi, M. (2018a). Avainkäsitteitä ympäristötaiteen ja matkailun yhteistyöhön Lapissa. Teoksessa T. Jokela, M. Huhmarniemi, C. Haataja & T. Issakainen (toim.), *Ympäristötaidetta Lapin matkailuun*. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C 57. (s. 23–26). Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Huhmarniemi, M. (2018b). *Ympäristötaiteen kasvatuksellinen ulottuvuus*. (Verkkoartikkeli). Haettu 14.4.2020 osoitteesta <https://www.sirene.fi/blog/ymparistotaiteen-kasvatuksellinen-ulottuvuus/>

Huhmarniemi M. & Jokela T. (2018). Ympäristötaide taiteilijan soveltavana ja integroituna osaamisena. Teoksessa T. Jokela, M. Huhmarniemi, C. Haataja & T. Issakainen (toim.), *Ympäristötaidetta Lapin matkailuun*. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C 57. (s. 107–121). Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Huhmarniemi, M., Kugapi, O., Miettinen, S. & Laivamaa, L. (Tulossa.) Sustainable Future for Creative Tourism in Lapland.

Jansson, S.-M. (2014). *Mittaamattoman arvokasta?* Taiteen ja kulttuurin vaikutustutkimuksia ja -metodologioita. Kokos-julkaisusarja 2/2014. Helsinki: Taideyliopisto. Haettu

2.6.2020 osoitteesta https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/135814/Kokos_2_2014.pdf?sequence=1

Jokela, T. (2020). Pohjoiset ekosysteemipalvelut luovien alojen uusiutuvina resursseina. Teoksessa T. Jokela, M. Huhmarniemi & J. Paasovaara (toim.), *Luontokuvaus soveltavana taiteena*. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja. Sarja C, katsauksia ja puheenvuoroja, nro 66. (Verkkojulkaisu). (s. 63–72). Rovaniemi: Lapin yliopisto. Haettu 25.5. 2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-202-3>

Jokela, T. & Huhmarniemi, M. (2020a). Taiteilijan työ muuttuu: taideyliopistopedagogiikka vastaa muutokseen ja ohjaa sitä. Teoksessa T. Jokela, M. Huhmarniemi & J. Paasovaara (toim.), *Luontokuvaus soveltavana taiteena*. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja. Sarja C, katsauksia ja puheenvuoroja, nro 66. (Verkkojulkaisu). (s. 21–37). Rovaniemi: Lapin yliopisto. Haettu 25.5. 2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-202-3>

Jokela, T. & Huhmarniemi, M. (2020b). Taideperustainen toimintatutkimus soveltavan taiteen kehittämisen välineenä. Teoksessa T. Jokela, M. Huhmarniemi & J. Paasovaara (toim.) *Luontokuvaus soveltavana taiteena*. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja. Sarja C, katsauksia ja puheenvuoroja, nro 66. (Verkkojulkaisu). (s. 39–62). Rovaniemi: Lapin yliopisto. Haettu 25.5. 2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-202-3>

Jokela T., Huhmarniemi M., Haataja C. & Issakainen T. (2018). Ympäristötaide matkailun lisäarvoksi ja matkailuala taiteilijan työksi. Teoksessa T. Jokela, M. Huhmarniemi, C. Haataja & T. Issakainen (toim.), *Ympäristötaidetta Lapin matkailuun*. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C 57. (s. 9–22). Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Jokela, T., Huhmarniemi, M. & Paasovaara, J. (2020). Polkuja soveltavaan taiteeseen ja luontokuvaukseen. Teoksessa T. Jokela, M. Huhmarniemi & J. Paasovaara (toim.), *Luontokuvaus soveltavana taiteena*. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja. Sarja C, katsauksia ja puheenvuoroja, nro 66. (Verkkojulkaisu). (s. 9–17). Rovaniemi: Lapin yliopisto. Haettu 25.5. 2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-202-3>

Jänkälä, S. (2019.) *Matkailun toimialaraportti*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu 2019:3. (Verkkojulkaisu). Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. Haettu 5.11. 2020 osoitteesta <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161292>

Kaattari, M. & Suksi, I. (toim.) (2019). *Kulttuuri ja taide hyvinvoinnin edistäjinä sosiaali- ja terveydenhuollossa, työelämässä ja koulutuksessa*. Terveyttä ja hyvinvointia edistävän taide- ja kulttuuritoiminnan yhteistyöryhmän raportti ja jatkotoimenpide-ehdotukset. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:34. (Verkkojulkaisu). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Haettu 3.6.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4069-7>

Kolström, T. (2010). Mitä ekosysteemipalvelut ovat? Teoksessa J. Hiedanpää, L. Suvanto & A. Naskali (toim.), *Hyödyllinen luonto*. Ekosysteemipalvelut hyvinvoinnin perustana. (s. 19–32). Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Kopperoinen, L. (2015). Virkistymismahdollisuudet ekosysteemipalveluna. Teoksessa A. Haapala, K. Puolakka, & T. Rannisto (toim.), *Ympäristö, estetiikka ja hyvinvointi*. (s. 160–173). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kouki, J. (2011). Luonnon monimuotoisuus -geenit, lajit ja elinympäristöt. Teoksessa J. Niemelä, E. Furman, A. Halkka, E-L. Hallanaro, & S. Sorvari (toim.), *Ihminen ja ympäristö*. (s. 14–22, 42). Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Kulmat.fi (2020). (Verkkosivusto). Haettu 1.6.2020 osoitteesta <http://www.kulmat.fi/tutkimustietoa/elamyksellisyys>

Kulttuurihyvinvointipooli. (2020). (Mediatiedote). Haettu 3.6.2020 osoitteesta <https://kulttuurijataide.fi/kulttuurihyvinvointipooli-on-perustettu/>

Kuuluvainen, V. & Sarén, H. (toim.) (2016). *Luonnon hyvinvointivaikutukset-hyödynnä tietoa matkailuliiketoiminnassa*. D Vapaamuotoisia julkaisuja 72. (Verkkojulkaisu). (s. 5–6). Mikkeli: Mikkelin AMK. Haettu 14.7.2020 osoitteesta <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/116464/URNISBN9789515885500.pdf?sequence=1>

Leavy, P. (2015). Social Research and the Creative Arts: An Introduction. Teoksessa P. Leavy. *Method Meets Art: Arts-Based Research Practice* (Second edition). (pp. 1–38). New York: Guilford Publications.

Liikanen, H.-L. (2010). *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia - ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014*. Opetusministeriön julkaisuja 2010:1. (Verkkojulkaisu). Helsinki: Opetusministeriö. Haettu 26.5.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-485-826-7>

Lilja-Viherlampi, L.-M. & Rosenlöf, A.-M. (2019). Moninäkökulmainen kulttuurihyvinvointi. Teoksessa I. Tanskanen (toim.), *Taide töissä – Näkökulmia taiteen opetukseen sekä taiteilijan rooliin yhteisöissä*. Turun ammattikorkeakoulun raportteja 256. (Verkkojulkaisu). (s. 20–39). Turku: Turun ammattikorkeakoulu. Haettu 3.6. 2020 osoitteesta <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522167170.pdf>

MA – Millenium Ecosystem Assesment. (2005). *Ecosystems and Human Well-Being*. Washington DC: World Resources Institute. (Verkkojulkaisu). (p. iii.) Haettu 20.4.2020 osoitteesta <https://www.millenniumassessment.org/documents/document.354.aspx.pdf>

Naskali, A. (2010). Ekosysteemipalvelun termodynaamiset juuret. Teoksessa J. Hiedanpää, L. Suvantola & A. Naskali (toim.), *Hyödyllinen luonto*. Ekosysteemipalvelut hyvinvoinnin perustana. (s. 33–51). Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Niemelä, J., Saarela, S-R., Söderman, T., Kopperoinen, L., Yli-Pelkonen, V. & Väre, S. (2010). Kaupunkiluonnon ekosysteemipalvelut. Teoksessa J. Hiedanpää, L. Suvantola & A. Naskali (toim.), *Hyödyllinen luonto*. Ekosysteemipalvelut hyvinvoinnin perustana. (s. 203–223). Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Niemelä, M. (2019). Luonto puhuttelee ihmisen sielua. Teoksessa M. Ylilauri & A. Yli-Viikari. *Kohti luonnollista hyvinvointia – Näkökulmia luontoperustaisen toiminnan kehittämiseen*. Levón-instituutin julkaisuja, 143. (s. 4–8). Vaasa: Vaasan yliopisto. Haettu 9.6.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-861-0>

Nissinen, S. (2014). Eko- ja ympäristöpsykologia tausta-ajatuksena. Teoksessa J. Hirvonen & T. Skyttä (toim.), *Luontolähtöiset hyvinvointipalvelut*. Opas asiakastyöhön ja palveluiden kehittämiseen. D vapaamuotoisia julkaisuja. (Verkkojulkaisu). (s. 18–23). Mikkeli: Mikkelin ammattikorkeakoulu. Haettu 12.3.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-588-430-5>

Opetusministeriö. (2009). *Vaikuttavuusindikaattorit kulttuuripolitiikan tietopohjan vahvistajina*. Opetusministeriön julkaisuja 2009:57. (Verkkojulkaisu). (s. 10). Helsinki: Opetusministeriö. Haettu 2.6.2020 osoitteesta <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75631/opm57.pdf>

Petäjajarvi, K. (2020). *Taide kulttuurimatkailun ytimeen*. (Verkkoartikkeli). Haettu 29.4.2020 osoitteesta <https://ctcb.metropolia.fi/2020/02/07/taide-kulttuurimatkailun-ytimeen/>

- Rannisto, T. (2007). *Luonnon estetiikka*. Helsinki: Multikustannus.
- Ranta, P. (2011). Kaupunkiluontokin on luontoa. Teoksessa J. Niemelä, E. Furman, A. Halkka, E.-L. Hallanaro, & S. Sorvari (toim.), *Ihminen ja ympäristö*. (s. 263–268). Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Saastamoinen, O. (2017). Metsien monikäytöstä ekosysteemipalveluihin. Teoksessa K. Salo (toim.), *Metsä, ekosysteemit ja monikäyttö*. (Verkkojulkaisu). (s. 18–22). Helsinki: Luonnonvarakeskus. Haettu 15.4.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-123-5>
- Salonen, K. (2005). *Mieli ja maisemat*. Eko- ja ympäristöpsykologian näkökulma. Helsinki: Edita.
- Salonen, K. (2010). *Mielen luonto: eko- ja ympäristöpsykologian näkökulma*. Helsinki: Green Spot.
- Soini, K. & Vehmasto, E. (2014). Kohti suomalaista Green Care-toimintatapaa. Teoksessa E. Vehmasto (toim.), *Green Care -toimintatavan suuntaviivat Suomessa*. (Verkkojulkaisu). (s. 8–28). Jokioinen: MTT. Haettu 14.4.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-487-509-7>
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2015). *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia*. Toimintaohjelman loppuraportti 2010-2014. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:17. (Verkkojulkaisu). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Haettu 3.6.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3578-5>
- TAIKA-hanke. (2020). (Verkkosivut). Haettu 3.6.2020 osoitteesta <https://blogs.helsinki.fi/taika-hanke/taidelahtoiset-menetelmat/>
- Taikusydan. (2020). (Verkkosivut). Haettu 3.6.2020 osoitteesta <https://taikusydan.turkuamk.fi/>
- TaPaMa -hanke. (2019). (Verkkosivut). Haettu 14.5. 2020 osoitteesta <https://www.ulapland.fi/FI/Yksikot/Taiteiden-tiedekunta/Tutkimus/Projektit/Taideperustaisia-palveluja-matkailuun>

- THL. (2020a). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Hyvinvoinnin osatekijät. Haettu 15.10.2020 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi>
- THL. (2020b). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Keskeisiä käsitteitä. Haettu 15.10.2020 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi>
- Tyrväinen, L., Korpela, K. & Ojala A. (2014). Luonnon virkistyskäytön terveys- ja hyvinvointihyödyt. Teoksessa L. Tyrväinen, M. Kurttila, T. Sievänen & S. Tuulentie (toim.), *Hyvinvointia metsästä*. (s. 48–58). Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Tyrväinen, L., Kurttila, M., Sievänen, T. & Tuulentie, S. (2014). Metsien virkistyskäytön ja matkailun tulevaisuus. Teoksessa L. Tyrväinen, M. Kurttila, T. Sievänen & S. Tuulentie (toim.), *Hyvinvointia metsästä*. (s. 257–263). Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Työ- ja elinkeinoministeriö. (2020). *Kevään 2020 toimialojen näkymät*. Matkailuala. Haettu 5.11.2020 osoitteesta https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162277/Matkailualan_nakymat_kevät_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Törnroos, K. (2020). *Luonto tekee hyvää – mikä on oma mielipaikkasi?* Työpiste. (Verkkoartikkeli). Helsinki: Työterveyslaitos. Haettu 14.10.2020 osoitteesta <https://www.ttl.fi/tyopiste/luonto-tekee-hyvaa-mika-on-oma-mielipaikkasi/>
- Vehmasto, E. (2014). Green Care -palvelutyypit Suomessa. Teoksessa E. Vehmasto (toim.), *Green Care -toimintatavan suuntaviivat Suomessa*. (Verkkojulkaisu). (s. 29–48). Jokioinen: MTT. Haettu 14.4.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-487-509-7>
- Vehmasto, E. (2019). Luontoperustaisten hyvinvointipalvelujen kirjoa Euroopassa ja Suomessa. Teoksessa M. Ylilauri & A. Yli-Viikari. *Kohti luonnollista hyvinvointia – Näkökulmia luontoperustaisen toiminnan kehittämiseen*. Levón-instituutin julkaisuja, 143. (s. 178–189). Vaasa: Vaasan yliopisto. Haettu 9.6.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-861-0>
- Vuolasto, J., Haapalainen, A., Lajunen, K., Lapio, P., Kauhanen, H., Kemppainen, J. & Vienamo, E. (2020). *Välillä tuntuu, että kukaan ei tiedä, miten isoissa kuvioissa liikutaan*. Taiteen käytön, hyvinvoinnin ja osallistamisen kehittämissuunnitelman loppuraportti. (Verkkojulkaisu). Helsinki: Taiteen edistämiskeskus. Haettu 3.6.2020 osoitteesta

<https://www.taike.fi/documents/10921/1314969/Taiteen+k%C3%A4yt%C3%B6n+ja+hyvinvoinnin+kehitt%C3%A4misohjelman+2015-2019+-loppuraportti/054cbc48-53c6-60fb-1750-9d572b6355ea>

Yli-Viikari, A. (2014). Green Care -toiminnan hyvinvointivaikutukset. Teoksessa K. Soini (toim.), *Luonnosta hoivaa ja voimaa: Miten arvioida Green Care -toiminnan vaikuttavuutta*. (Verkojulkaisu). (s. 50–97). Jokioinen: MTT. Haettu 14.11.2020 osoitteesta <http://www.mtt.fi/mttkasvu/pdf/mttkasvu21.pdf>

Liite 1. Tutkimuslupa ja lupa kuvien käyttöön.

INFORMED CONSENT

TaPaMa – Art-based services for tourism project aims to develop new art-based tourism services for art galleries and museums, find out how to market and sell them best and pass gained knowledge for wide range of agencies. The research conducted in the project on creative tourism, art-based services and museum pedagogy will be applied to support growth of small and middle size enterprises. New services will be drafted in teams, tested, documented and presented.

Research data for thesis (Masters theses and doctoral theses) will be collected in the art workshops. The data will be collected through focus group discussions, unstructured interviews, art making processes, capturing art making processes and performances, observations and note taking.

Parts of the data may be presented and published in books, e-books, journals and conferences in where the project results are shared for wide public.

Withdrawing from the research:

Participation in this research is entirely voluntary. You can withdraw from the research without any consequences at any time.

I understand the research and give my consent for participation in the research and having data collected. (By ticking this box and signing this form you give the consent to take part in the research described above.)

I understand that photo and video materials will be digitally collected that may include my artwork and images of me and so may reveal my identity or my artwork. (By ticking this box and signing this form you give consent to have photo and video materials that may reveal your identity and images of your artwork.)

Both the participant and the researcher will have a copy of the consent form.

NAME / Participant

19.9.2020, Rovaniemi
DATE AND PLACE

SIGNATURE / Participant

SIGNATURE researcher/ Antti Jokinen

If you have any questions concerning your participation, you may contact:
Maria Huhmarniemi, 0407639948.

Liite 2. Pilotin esite.

From Nature to Art Print - Printmaking Workshop

Join this nature & art-based workshop for connecting to local nature and making your own nature-based art.

Get inspiration from natural forms and create your own art prints, postcards or nature-based mandala on paper.

No previous experience needed. Workshop and all materials are for free.
Coffee & tea and some snacks included.

How:
Registration is required and spaces are limited to 5.
PM or email: anjokine@ulapland.fi

When and where:
Saturday, 19th September 2020 at 12.00 – 15.00 in Kirkkolampi and Gallery Napa, Rovaniemi.

Workshop is part of University's TaPMe project (Art-based services for tourism)

Liite 3. Palautelomake.

PRINTMAKING WORKSHOP FEEDBACK

1. Did you have previous knowledge of printmaking techniques? If yes, which?

2. How was the workshop in general? Circle the number.

5	4	3	2	1
Very Good				Very Poor

3. Do you think this workshop considered local nature and culture in Rovaniemi? How to improve?

4. Did you find Kirkkolampi and Gallery Napa interesting and suitable locations for this workshop? Any suggestions for other locations in Rovaniemi?

5. Do you think finding the natural objects yourself was a meaningful part of this workshop?

6. Any comments, if you have. How to improve?

Thank you for your feedback!